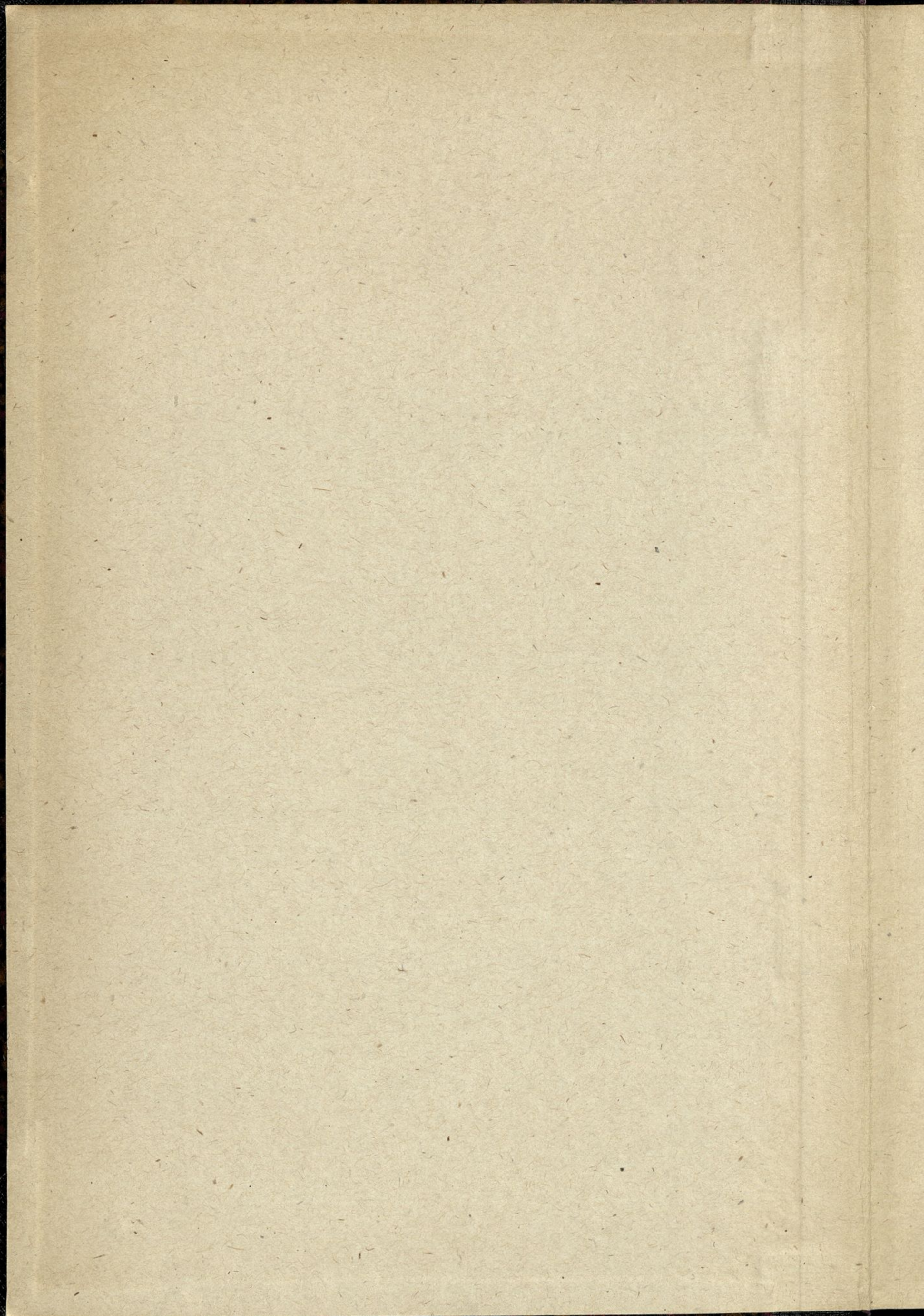

II
38796
h

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani
III M
21 38796
4 h

GUST. LE BON **PSIHOLOGIČNI** **ZAKONI RAZVO** **JA NARODOV**

IZ FRANCOŠČINE PRELOŽIL A. OGRIS.
IZDALA IN ZALOŽILA ZNANSTVENA
KNJIŽNICA „OMLADINE“ — IV. KNJIGA

OMLADINA

P. T.

Dovoljujemo si Vam poslati na ogled pravkar izšlo IV. knjigo »Znanstvene knjižnice Omladine«

Le BON: Psihologični zakoni razvoja narodov

z vljudno prošnjo, da si knjigo naročite.

Pričujoče Le Bonovo delo je ena izmed maloštevilnih filozofsko-političnih klasičnih knjig, ki govorijo v vsem inteligencam razumljivem jeziku o najznanstvenejših pridobitvah moderne vede. Kako vstajajo narodi iz tmine zgodovinske neizvestnosti, kako se jačijo, rastejo, zmagujejo, procvitajo zopet umirajo in se poizgube v plemenske novotvorbe, kako nastajajo religije in preobrazujejo sebe in narodno mišljenje, kako si grade ljudstva svojo politično stavbo in socialne naprave, kako se razvijajo umetnosti v plemenski, verski in psihološki odvisnosti od narodove mentalnosti, in kako pripravljajo vsi ti činitelji kulturnega razvoja v najožji medsebojni odvisnosti vsakemu narodu svojo posebno usodo, to in še mnogo več nam stavi Le Bon v kinematografski pestrosti in vendar v nedosežno jasni preglednosti pred oči. To ni Micheletova »Biblija človeštva« polna razgrete vznešenosti in polna nejasnih idej, to je pragmatična zgodovina vesoljne tragike, realistična slika: »Kakorod za rodom gine«, lapidarno sugestiven resumé o vplivu ne vsakomur vidnih, v plemenskem in individualnem psihološkem razpoloženju se porajajočih sil, ki vodijo narode in njih delo in katerim ne moremo uteči, ne se jih iznebiti. Vsak stavek nova ideja, vsaka beseda neizvržljiva, to je Bonova knjiga, ki jo berejo le malo let po prvi izdaji že vsi narodi v svoji materinščini. In zakaj ne tudi Slovenci? Naša mladina je žejna pouka, naše razmere kriče po intelektualni regeneraciji. Učiti se od drugih, učiti nas same, je prvi pogoj večje bodoče narodove blaginje, razumevati pogoje političnega in socialnega dogajanja in njih neodvratne psihološke činitelje, prva podlaga domačega političnega ozdravljenja. Naj ne bo slovenskega inteligenta, ne učitelja, ne akademika, ne kulturnega pionirja, ki bi ne imel ali ne prebiral Le Bonovih »Psiholoških zakonov«. Delo, ki ga hvalijo in priporočajo vsi znanstveniki, brez razlike narodnosti, vere in politične pripadnosti, mora biti kleno zrno. Sicer pa podpre vsak naročnik naše znanstveno-književno prizadevanje in to je patriotičen čin, kajti on prispe k naši znanstveni emancipaciji od nemške literature, ki je vendar tudi precejšen činitelj odnarodovanja in germanizacije.

Cena knjigi je 2.50 (ne kakor je na hrbtu naznačeno 3.50). — V slučaju, da si knjige ne naročite, nam jo blagovolite nerazrezano vrniti.

*Z odličnim spoštovanjem
upravnništvo »Omladine«*

Znanstvena knjižnica »Omladine«.

IV. knjiga.

Dr. Gustave le Bon:

Psihologični zakoni
razvoja narodov.

V CELJU 1913.

Založila in izdala »Omladina«. — Natisnila Zvezna tiskarna.

PSIHOLOGIČNI ZAKONI RAZVOJA NARODOV.

Napisal

dr. GUSTAVE LE BON.

Poslovenil in uvod napisal

A. OGRIS.

S sliko.

J. Urhovec

V CELJU.

Založila in izdala »Omladina«. — Natisnila Zvezna tiskarna.

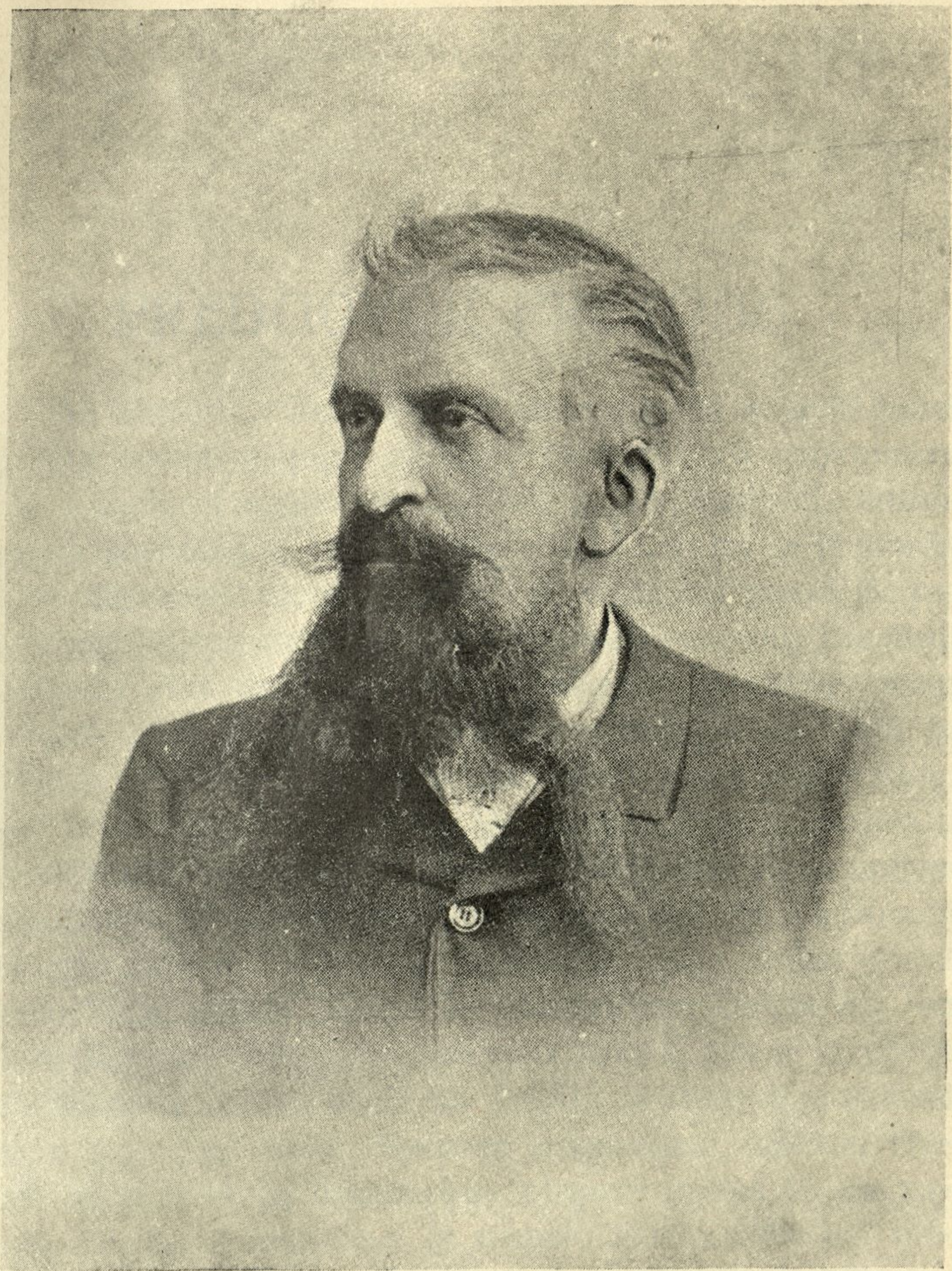
1913.

III, M, 38796, h

III, M, 38.796, h

0300 23144

La science en a plus de mystères qu'elle
s'en éclaircit.

Juste le bon

PREDGOVOR PREVODU.

Dr. Gustav Le Bon je velik novotarec in kdor bi hotel pravično oceniti njegove zasluge, bi moral biti strokovnjak ne le v kulturni zgodovini, temveč tudi v medicini, antropologiji, socijologiji, kemiji, matematiki i. t. d. Ne da je morda kakšen diletantski eksperimentator ali verbozen prerok bogve kakšnega novega evangelija, ki naj osreči ves svet. Današnji znanstveni svet ima malo takih radikalnih skeptikov, malo v besedi tako ekonomičnih raziskovalcev, znanstvenih in političnih kritikov, in obenem malo tako vnetih pozitivistov, kakor je ta moderni francoski Paracelsus. V mnogostranosti in temeljitosti se da primerjati le z Henrijem Poincaréjem in z najuniverzalnejšimi duhovi preteklega stoletja. Le Bonovi spisi niso produkt kakšnega papirnega molja, kakor devet desetin vseh učenih bukev, ki preplavljajo knjižni trg, on ni teoretizirajoč dlakocepec, ne metafizik, ki piše le za učene ljudi. Njegove trditve slone na dokazih in česar ni preizkusil sam, o tem rajši molči. Njegova originalnost, smelost njegovih izvajanj in pa brezobzirna njegova kritika so mu nakopale mnogo sovražnikov in nemalo zavisti. Vsi pa, prijatelji in nasprotniki, cenijo njegovo resnost in najdijametralnejši njegovi antagonisti, najsocijalističnejši socijalisti, ne morejo drugače, nego da javno priznavajo znanstveno vrednost in visoko uvaževalnost njegovih pridobitev. Le Bonove knjige se prevajajo v vse jezike, vedno zopet ponatiskujejo (kar je za znanstveno knjigo vedno najboljšo priporočilo) in so za razumevanje sodobnega evropskega kulturnega stanja eden najzanesljivejših pripomočkov.

G. Le Bon, ki je po študijah medicinec, je začel svoje znanstveno delo z velikimi potovanji. Ko je preromal razen balkanskega polotoka vso Evropo, se je podal na študije v Maroko, Egipt, Sirijo in Kavkaz. Vlada ga je poslala v Indijo in v najnedostopnejšo vseh držav, v Nepal, da prouči zgodovino stare indijske kulture. Prepotoval je s svojo eskadro vso Indijo, poiskal njene stare monumente, njih razvaline in kulturne naprave, študiral na mestu tamošnjo vero, zmes bramanizma in buddhizma, proučeval socijološke, verske, ekonomske in politične komponente večtisočletnega kulturnega razvoja in razpada ter se vrnil z ogromnim materijalom domov. Kmalu je stopil z bogatimi rezultati na dan. L. 1848. je izdal prvo monumentalno delo »La Civilisation des Arabes«, visok ditiramb na čast plemenu, ki je reprezentiralo nekoč višek človeške kulture, l. 1887. »Les Civilisations de l'Inde«, ki pomenja prevrat v tedanji indologiji, l. 1889. »Les Premières Civilisations de l'Orient«, obširno arheološko monografijo o Egiptu in Siriji, in l. 1893. »Les Monuments de l'Inde«, dopolnilna raziskovanja k drugi knjigi. Ta sijajna in ogromna tetralogija stoji tipografično, ilustrativno in kartografično z mnogo sto narisi, načrti, fotografijami in rezbami na višku svoje dobe. Ta dela imajo pred enakimi to vrednost, da niso kompilacije iz drugih knjig, ampak da je šel Le Bon po svoje podatke v zanesljivejšo in bogatejšo knjižnico, v realnost, med monumente, te kamenite knjige, ki, kakor pravi Viktor Hugo, ne morejo lagati onemu, ki zna brati njih arhitektonske hijerogliffe.

Z antropologijo se je pečal G. Le Bon že pred potovanji v Orijent. Epohalne so njegove »Recherches anatomiques et mathématiques sur les lois des variations du volume du crâne«. (1879). Sredi preteklega stoletja so povzročili antropologi s svojimi kranijometri veliko zmešnjavo in pravcato manijo. Hoteli so sklepati iz oblike, širine, višočine in drugih lobanjinih lastnosti

ne le na intelektualne zmožnosti onega, ki je za živa hodil z dotično lobanjo okoli, oni so hoteli rešiti po tej poti še prazgodovinska prašanja o sorodnosti narodov in enake probleme. G. Le Bon je izmeril mnogo tisoč lobanj in se omejil na individualne posebnosti glavnejših plemenskih enot. Dokazal je, da so vse dosedanje fantazije brez vrednosti in brezpredmetne in da je vsa plemenska razlika le v tem, da nahajamo med določenim številom lobanj kulturnejšega plemena več razvitejših ko med istim številom lobanj manj kulturnega plemena.

Socijalno-politična posledica se glasi, da se plemena ne razlikujejo toliko po svojih masah, katerih neutralnost nosi povsod isti simplistni značaj, ko pa po svojih elitnih zastopnikih. Ker pa razlika glede lobanje v teku kulturnega napredka raste, civilizacija ne raste v smeri vedno večje intelektualne in vsled te morda še pravne in ekonomske enakosti, ampak ravno nasprotno. G. Le Bon je iznašel na antropološkem poprišču čisto nove metode in inštrumente.

Najširšo reputacijo vživa G. Le Bon kot socijolog. On je bil eden prvih, ki so uvideli, da socijološke vede ne morejo izhajati brez psihologije. Pred njim so operirali družboslovci čisto evolucijsko-mehanično z velikimi ljudskimi masami, ki tvorijo vendar podlago vseh večjih narodnih in državnih organizacij, kakor z brezkrvnimi, logično suhimi pojmi. Niso jih študirali na ulici, v prozajični vsakdanjosti, zato so jim ostale metode njihove ideologije neznane. Zato je bila njih socijologija kljub vsem pozitivističnim vedam zelo metafizična veda. Empirični G. Le Bon je spoznal na svojih potovanjih, na kojih je prišel v dotiko z marsikaterim evropski kulturi še tujim narodom, da imajo ljudske mase svojo lastno psihologijo, lastno logiko (ki je knjižni po večini diametralno nasprotna), drugo razvojno dinamiko, ko elitni sloji; videč, da je mentalnost teh mas odločilnega pomena za obstoj naroda, je postavil socijološko vedo na realnejšo podlago. Psihologična socijologija je še dandanes

ena najmočnejših družboslovnih smeri in se ponaša z bogatimi znanstvenimi rezultati. Prejšnje družboslovje je iskalo narodovo psihologijo v bajeslovju, v jeziku, pesnih, šegah in navadah, kar je čisto staroromantična in preenostranska metoda; G. Le Bon je opazoval množice neposredno pri njih akcijah, analiziral njih dejansko mišljenje in vse njih psihično življenje ter došel do originalnih zaključkov. Psihologija mas si je priborila v družboslovju ugledno mesto. Kakor Ribot razlikuje G. Le Bon racijonelno in afektivno ali volucijonelno logiko. Prva je orodje razuma, druga pohaja iz temnih nagonskih in subliminalnih sfer človeške zavestnosti. Druga je prvotna, prva več ali manj epifemenalna. Njun različen izvor je odkazal vsaki posebne smeri in metodo; navadno vlada med njima nasprotje. Volucijonelna logika je podlaga ideologije in psihologije mas, njenih političnih in gospodarskih ambicij, pred vsem pa narodovega verstva. Z logiko po racijonalistični metodi analizirajočo ne moremo razumeti narodnih pokretov, ne velikih političnih akcij, ne posameznika v času kolektivne sugestije. Razumevanju narodnih mas se moremo približati le s pomočjo študija volucijonelne logike, njenih nepreračunljivih skokov in njene arabeske sofistike. S temi nauki je dal G. Le Bon v svojem proslulem spisu »Psychologie des foules« novejši socijologiji novo smer in metodo. Delo je po mnenju zelo skeptičnega L. Gumplowicza »genijalno in smerodatno«. Velike važnosti je za politika, ki mora znati uporabljati afektivno logiko, jo voditi in uporabljati v narodni prospeh. Ako je Macchiaveli podal najboljše navodilo za absolutne vladarje, so Le Bonova dela »La Psychologie politique et la Défense nationale« (1911) ter »Dogmes et Opinions« (1912) vreden pendant za moderno demokracijo.

Z istega stališča je preštudiral G. Le Bon socijalistično gibanje in našel v njem kot odločilne činitelje tudi pradaavne lastnosti človeške afektivne logike, hilijastično razpoloženje,

simplistične vrste čisto volucijonelnih misli in napol versko-fanatično preverjenost sugestiranih množic. Njegova kritika socializma je uničujoča, monografija pa eden najboljših spisov o socializmu. Socialistični voditelji so bili razjarjeni, ali resnico so morali priznati.

Najuniverzalnejša La Bonova spisa sta »L'homme et les sociétés« (1881) ter »Les lois psychologiques de l'évolution des peuples« (1894). Prva je neka vrsta zelo kondenzirane kozmološke enciklopedije vsega najvažnejšega, kar vemo o postanku in bistvu sveta in družbe, knjiga, kakor jo je podal pred dobrim polstoletjem Humboldt in ki je v prvi vrsti vzgojevalnega pomena. »Psihološki zakoni razvoja narodov« so zraven »Psihologije mas« njegovo najslavnejše in najpopularnejše delo. V njem je strnil pisatelj najvažnejše zaključke iz svojih potovanj, monografskih študij o plemenski in kulturni psihologiji, verskem prašanju in kolektivnem življenju plemensko ali državno organiziranih mas. Dr. G. Le Bon je našel, da sloni civilizacija vsakega naroda na sorazmerno malem številu temeljnih idej, ki izvirajo iz njegovih psiholoških svojstev, miljeja, zgodovine in verstva; on preiskuje njih postanek in razvoj, dokazujoč, da so te lastnosti stalne in da je od njih integralnosti odvisna narodova usoda. Le Bon se ne ozira le na zgodovino, ampak tudi na najbližjo sedanost. Zato je spis zelo aktualnega značaja. Dandanes, ko imajo o prvih temeljih obzornejše politike celo razumniki tako zmedene pojme in se politična izobrazba mladine sistematično zanemarja, je to delo obenem eminentne vzgojevalne vrednosti. Prevedeno je ne le v vse evropske jezike, temveč tudi v arabščino, turščino, hindustani in japonščino.

Veliko hrupa in šuma so povzročili Le Bonovi prirodoslovni in kozmogonični spisi, ki so izhajali izprva v »La Revue scientifique«. Frapantni so že naslovi njegovih razprav (dematerijalizacija materije, črna luč, nevidna fosforescenca, intra-atomična energija i. t. d.) L. 1905 je izšla

glasovita knjiga: »L' Evolution de la Matière«, ki pomenja popolen preobrat v fizičnih vedah. Na »večno« prašanje o bistvu snovi je odgovoril G. Le Bon z ženijalno in mojstrsko izvedeno hipotezo. Dosedanja teorija, po kateri obstoji snov iz nešteti in neizrečeno malih atomov, na katere delujejo od snovi čisto različne sile, se je zdela neovržljiva. Izhodišče novega nazora je bilo za Le Bona spontano izžarevanje nekih redkih kovin, kakor uranija, thorija, radija i. dr. Nasproti Becquerelu je dokazal G. Le Bon, da se ti žarki ne polizirajo in se ne odbijajo od svetlobe in da spadajo k katodičnim žarkom. Pozneje je še dokazal, da to izžarevanje ni lastno samo omenjenim elementom, ampak sploh vsem snovem, da se materija torej sama dematerijalizira in da obstoja neka intraatomska energija, ki je obenem svetovna sila. Snov potemtakem ni drugega ko kondenzirana energija. Sila se ne razločuje več od atomov, sila so atomi sami, ko se poizgubljajo, sicer na videz neznansko počasi, a vendar neprenehoma v svetovne prostore. Ker torej vsa svetovna snov ni drugega ko kondenzirana energija in se je vsak trenutek poizgubi neporabljene v eter, gre za to, kako izkoristiti gigantske zaklade intraatomske sile. Električni toki so v tem pogledu še le najprimitivnejši napredek, človeštvo čakajo še neverjetna iznenadenja.

Ta teorija preobrazi tudi ves naš kozmološki nazor. Snov se izgublja neprenehoma v eter, to so dokazali tudi Le Bonovi nasledniki na tem polju. Ves svetovni razvoj se da po tem reducirati na postopno zredčenje in osredotočenje intraatomske energije. Ko so se razblinili svetovi v svetovni eter, se ta postopoma zopet kondenzira s pomočjo njemu inherentnega zakona, pojavijo se kondenzatorična središča, ki pomenijo početek novih solnčnih sistemov in ki jih imenuje dosedanja astronomija »zvezdne megle«. Odtod se sklada nova teorija s staro. V snovi nakopičene energije pridejo v strjenih svetovnih telesih do ravnotežja. Tedaj pa se prične takoj obratni proces, nasprotno gibanje razprši

atome-energijo zopet v svetovne prostore, dokler se ne prične zopet iznova igra, ki podaja najsmelejšim kombinacijam najsvobodnejše polje. To po času in vsebini moderno teorijo so eksperimentalno preizkušali in potrdili najslavnejši sodobni fiziki, kakor Becquerel, William Ramsay, De Heen, Sageset i. dr. Seveda je dozdej še vedno le hipoteza, toda ima zelo mnogo verjetnosti. Našemu znanju, posebno tehniki, odpira še nedosežne perspektive, naravoslovju nova poprišča in bo pomenila, ako se izkaže njena utemeljenost, velikanski preobrat v človeški kulturi.

*

Omejeni prostor ne pripušča, da ocenimo Le Bonove zasluge še na mnogih drugih poljih. Pripomniti pa se mora, da je on tudi mojster v stilistiki. Tako osredotočeno, tako dramatično, popularno in stvarno pisati zna težko drug sodobni znanstvenik. Da, včasih je z besedo že preekonomičen in se zadovolji s par stavki, kjer bi zahteval čitatelj celo poglavje. Zato pa so njegovi spisi velikega prosvetno-pedagogičnega pomena, kajti očarujoča preprostost in precizna kratkost, s katero zna označiti najzapletenejše probleme, omogoča tudi bolj primitivno šolanemu intelektu spoznavanje in vpogled v sodobne probleme.

Albin Ogris.

UVOD.

Moderne ideje o enakosti in psihološki činitelji zgodovine.

Postanek in razvoj ideje o enakosti. — Njene posledice. — Kaj je njena udejstvitev že stala. — Njen sodobni vpliv na množice. — V tem spisu dotaknjeni problemi. — Preiskava glavnih činiteljev splošnega razvoja narodov. — Izvira ta razvoj iz socialnih uredb. — Nimajo li elementi vsake civilizacije, uredbe, umetnosti, verski nazor i. t. d. neke vsakemu narodu svojstvene psihološke podlage? — Slučaji zgodovine in trajni zakoni.

Civilizacija vsakega naroda temelji na nekem številu osnovnih idej. Iz teh idej izvirajo njegove uredbe, njegovo slovstvo in njegove umetnosti. Kakor se počasi snujejo, tako zelo počasi tudi ginejo. Za poučene duhove so postale sicer že davno očividne zmote, za množico pa ostanejo nedvomljive resnice in nadaljujejo svoje delo v širših narodnih masah. Težavno je vcepiti novo idejo, nič težjega pa ni, ko zatreti staro. Človeštvo se je še vedno brezupno oklepalo mrtvih idej in mrtvih bogov.

Komaj stoinpetdeset let bo, odkar so nekateri filozofi, sicer zelo slabo poučeni o prvotni zgodovini človeštva, o spremembah njegovega duševnega ustroja in dedičnih zakonih, posadili v svet idejo o enakosti posameznikov in plemen.

Ker je bila ta ideja za množice tako zapeljiva, se je trdno prijela njihovih duhov in rodila kmalu svoje sadove.

Razmajala je temelje starih družabnih skupin, povzročila najstrašnejšo vseh revolucij in vrgla zapadni svet v vrsto grozničavih prevratov, ki jim ne moremo dozreti konca.

Brez dvoma pa so bile neke neenakosti, ki ločijo posameznike in plemena, preočividne, da bi se dale res zatajiti; toda bilo se je lahko prepričati, da so te razlike samo posledice različnih vzgoj, da se rode vsi ljudje enako razumni in da so jih samo človeške uredbe izkvarile. In tako je bilo pri rokah tudi zelo enostavno zdravilo: preobraziti uredbe in dati vsem ljudem isto izobrazbo. Na ta način so postale končno uredbe in izobrazba velika panacéja modernih demokracij, lek za neenakosti, nadležne nesmrtnim načelom, ki so zadnja božanstva današnjih dni.

Seveda je dokazala naprednejša znanost nesmiselnost teorij o enakosti in pokazala, da se dá duševni prepad, ki ga je ustvarila preteklost med posamezniki in plemeni, zasuti le z dolgotrajnimi dedičnimi akumulacijami. Razen strogih naukov izkušnje je dokazala moderna psihologija, da so uredbe in vzgoja, ki se podaja enim posameznikom in narodom, drugim zelo škodljive. Toda modroslovci ne morejo več uničiti idej, vrženih med svet, kakor hitro spoznajo, da so napačne. Kakor reke, ki je prestopila bregove, ne ustavi več noben jez, tako nadaljuje ideja svojo uničujočo pot in nič več ne more ustaviti njenega toka.

Ni psihologa, ne potovalca, niti tudi malo poučenega državnika ne, ki bi ne vedel, kako zgrešena je ta himerična misel o enakosti ljudi, ki je prevrnila svet, razvnela v Evropi gigantsko revolucijo, zapletla Ameriko v krvavo secesijsko vojsko in vrgla francoske naselbine v žalostno dekadenco; in vendar: malo jih je, ki se jo drznejo pobijati.

A vendar ideja o enakosti ne nazaduje, ampak se vedno bolj širi. Ravno v njenem imenu si prizadeva socializem, ki si bo, kakor se kaže, kmalu podvrgel večino zapadnih narodov, zasigurati njih srečo. V njenem imenu zahteva moderna žena, pozabljač na globoke duševne razlike, ki

jo ločijo od moža, iste pravice ter isto izobrazbo kakor on in bo končno, če zmaga, napravila iz Evropejca nomada brez ognjišča in brez družine.

Narodi se sploh ne brigajo za politične in socialne prevrate, ki so jih povzročila načela o enakosti, niti za one, še mnogo važnejše, ki jih bodo morala še povzročiti; politično življenje državnikov pa je dandanes vse prekratko, da bi o njih nad mero razmišljali. Sicer pa je javno mnenje postalo samodržni vladar in bilo bi nemogoče, upirati se mu.

Socialna važnost ideje nima drugega realnega merila ko svojo oblast nad duhovi. V kolikor je resnična ali napačna, je važno samo v modroslovnem pogledu. Kakor hitro se je množica kake resnične ali napačne ideje oprijela s svojim čustvom, si morajo vse iz nje izvirajoče posledice slediti ena za drugo.

S pomočjo izobrazbe in uredb se hoče torej udejestviti moderni sen o enakosti. Ž njimi hočemo preurediti krivične zakone narave in skušamo spraviti v isti kalup glave zamorcev na Martiniquu, Guadeloupu in ob Senegalu, glave alžirskih Arabcev in končno glave Azijcev. To je brez dvoma slepo početje, toda le izkušnja lahko pokaže vso nevarnost himér. Razum ni mogel še nikdar spremeniti človeškega prepričanja.

Namen tega spisa je, opisati psihologične značilne lastnosti, ki tvorijo dušo plemen in pokazati, kako izvira zgodovina vsakega naroda in njegova civilizacija iz teh značilnih lastnosti. Brez posebnega ozira na podrobnosti, razen če bodo neobhodno potrebne za dokaz razlaganih načel, bomo razmotrivali postanek in duševni ustroj zgodovinskih plemen, to je onih umetnih plemen, ki so nastala v zgodovinski dobi potom slučajnih osvojitvev, naseljevanj in političnih sprememb ter bomo skušali dokazati, da izvira njih zgodovina iz tega njihovega duševnega ustroja. Zasledovali bomo, v koliki meri so značaji plemen stalni in spremenljivi. Skušali bomo pozvedeti, ali se bližajo posamezniki in na-

rodi enakosti ali se nasprotno medsebojno vedno bolj in bolj oddaljujejo. Nato hočemo preiskovati, so li činitelji, iz katerih je sestavljena kaka civilizacija: umetnosti, uredbe, verski nazori, neposredni pojavi duše plemen in je-li radi tega ne morejo preiti od naroda do naroda. Končno bomo poskusili določiti, pod vplivom katerih potreb bleste civilizacije in slednjič ugasnejo. To so problemi, ki smo jih pretresovali na dolgo in široko v raznih spisih o civilizacijah Orijsenta. Ta mali spis se naj smatra preprosto za kratek zaključek.

Najjasnejše mi je ostaio na daljnih potovanjih po najrazličnejših deželah pred duhom to, da ima vsak narod neko duševno konstitucijo, ki je tako stalna kakor njegovi anatomsni znaki in iz koje izvirajo njegova čustva, misli, socialne uredbe, verski nazori in njegove umetnosti. Tocqueville in drugi znameniti miselci so iskali v uredbah narodov vzroke njihovemu razvoju. Jaz sem prepričan o nasprotnem in upam, da bom dokazal z zgledi iz ravno tistih dežel, ki jih je proučeval Tocqueville, da so uredbe za razvoj civilizacij le zelo postranske važnosti. One so najčešče učinki in le redko vzroki.

Zgodovino narodov določajo brez dvoma najrazličnejši činitelji. Ona je polna izrednih slučajev in dogodkov, ki so bili in ki bi lahko tudi ne bili. Toda razen teh slučajev in slučajnih okolnosti so veliki trajni zakoni, ki vodijo glavno smer vsake civilizacije. Med temi trajnimi zakoni izvirajo najsplošnejši in najbolj zagonetni iz duševnega ustroja plemen. Življenje, uredbe, verski nazori in umetnosti kakega naroda so samo vidni izraz njegove nevidne duše. Predno spremeni kateri narod svoje uredbe, svoje verske nazore in svoje umetnosti, mora menjati svojo dušo; ker če naj prepusti drugemu svojo civilizacijo, mu mora prepustiti tudi svojo dušo, tega pa nas zgodovina ne uči; pač pa bomo lahko dokazali, da se je dala premotiti od praznih zunanosti, pa se je udala nasprotnim trditvam.

Reformatorji, ki si sledé že stoletja, so skušali vse pretvoriti: bogove, zemljo in ljudi. Stoletnih značilnih lastnosti plemenske duše, ki jih je ustvaril čas, pa niso zmogli.

Moderni socijalisti se ne morejo sprijazniti z mislijo, da so med posameznimi bitji razlike, ki se ne dado izgladiti. Znanstveni nauki ne morejo privesti apostolov nove dogme do tega, da bi se odrekli himerani. Njih poskusi pomenjajo novo razdobje večne križarske vojske človeštva v boju za srečo, ta zaklad Hesperid, po katerem so vedno hrepeneli narodi od zornih početkov zgodovine. Sanje o enakosti bi imele isto ceno kakor stare iluzije, ki so nas vodile nekoč, ako bi ne odletavale od nepremičnih čerí naravnih neenakosti. Kakor starost in smrt spadajo one k očitnim krivicam, ki jih je narava polna in ki se jim mora človeštvo ukloniti.

Prva knjiga.

Psihologične značilne lastnosti plemen.

Prvo poglavje.

PLEMENSKA DUŠA.

Kako razvrščajo naravoslovci vrste. — Uporaba njihovih metod glede človeka. — Nedostatek sedanje razvrstitve človeških plemen. — Podlaga psihologične razvrstitve. — Srednji tipi plemen. — Kako jih je potom opazovanja mogoče določiti. — Psihologični činitelji, ki določajo srednji tip takega plemena. — Vpliv prednikov in neposrednih roditeljev. — Skupen psihologičen temelj vseh posameznikov enega plemena. — Ogromni vpliv mrtvih generacij na sedanje generacije. — Matematični razlogi tega vpliva. — Kako se je razširila kolektivna duša iz rodbine na vas, mesto in pokrajino. — Ugodnosti in nevarnosti mesta, kakor ga mi pojmuje. — Okolnosti, v kojih je postanek kolektivne duše nemogoč. — Zgled Italije. — Kako so odstopila naravna plemena svoje mesto zgodovinskim plemenom.

Naravoslovci razvrščujejo svoje vrste na podlagi gotovih očitivnih anatomskega znakov, ki se po dedičnosti točno in neprenehoma ponavljajo. Dandanes vemo, da se ti znaki spreminjajo po dedični akumulaciji nevidnih sprememb; toda ako se oziramo samo na kratkotrajne zgodovinske dobe, smemo reči, da so vrste nespremenljive.

S pomočjo metod naravoslovne razvrstitve je bilo mogoče določiti neko število popolnoma razločnih tipov. Na podlagi precej jasnih anatomskega znakov, kakor so barva kože, oblika in vsebina črepije, je bilo mogoče določiti, da sestoji človeški rod iz več jasno ločenih vrst in bržčas.

iz jako različnih izvorov. Za učenjake, ki spoštujejo verske tradicije, so te vrste preprosto plemo. Ampak, če bi bila, kakor se je pametno povdarjalo, »Zamorec in Kavkazec polža, bi trdili vsi zoologi soglasno, da tvorita imenitne vrste in da bi nikdar ne mogla izhajati iz enega para, od katerega bi se bila postopno oddaljila.«

Ti anatomske znaki, vsaj ti, ki so dostopni našim raziskavam, dovoljujejo samo zelo sumarične splošne razdelbe. Njih razlike so očitne le pri jako ločenih rodovih, na primer pri belcih, zamorcih in žoltih. Vendar se narodi, ki so si zelo podobni po fizični zunanosti, lahko močno razlikujejo po načinu čustvovanja ter delovanja in vsled tega po svojih civilizacijah, verskih nazorih in umetnostih. Je li na primer mogoče uvrstiti v isto skupino Španca, Angleža in Arabca? Ne padejo li med njimi obstoječe razlike vsem na prvi pogled v oči in niso li očitne na vsaki strani njih zgodovine?

Kjer ni bilo anatomske znakov, so hoteli podpreti razvrstitev narodov z različnimi elementi, kakor so jezik, verski nazori, politične skupine i. t. d. Take razvrstitve pa ne vzdrže preizkušnje.

Razvrščevalne elemente pa, ki nam jih ne morejo nuditi anatomija, jeziki, okolišče, politične skupine, nam nudi psihologija. Ta nam dokazuje, da se nahajajo za uredbami, umetnostmi, verskimi nazori in političnimi prevrati vsakega naroda neke moralne in intelektualne značilne lastnosti, iz katerih izvira njegov razvoj. To so značilne lastnosti, ki tvorijo skupno to, kar smemo imenovati plemensko dušo.

Vsako plemo ima ravno tako stalno duševno konstitucijo kakor anatomske konstitucijo. Brez dvoma je prva v zvezi z neko posebno strukturo možgan; toda ker znanost še ni toliko napredovala, da bi nam razkazala to strukturo, je tudi mi ne moremo vzeti za podlago. Sicer bi pa tudi nje poznanje ne moglo prav nič vplivati na opis

duševne konstitucije, ki odtod izvira in ki nam jo razodeva opazovanje.

Moralni in intelektualni znaki, ki tvorijo v celoti dušo naroda, so sinteza njegove preteklosti, dediščina njegovih prednikov, gonilne moči njegovega dejanja in nehanja. Dozdevno so zelo spremenljivi pri posameznikih istega plemena; tudi opazovanje dokazuje, da ima večina posameznikov tega plemena vedno neko število skupnih psihologičnih znakov, ravno tako stalnih kakor so anatomske znaki, ki omogočujejo razvrščevanje vrst. Kakor anatomske, tako se ponavljajo psihologični znaki po dedičnosti redno in neprenehoma.

Ta skupina psihologičnih elementov, ki jo je mogoče opazovati pri vseh posameznikih enega plemena, tvori to, kar po pravici imenujemo narodni značaj. Njih celota tvori srednji tip, po katerem je mogoče definirati narod. Tisoč Francozov, tisoč Angležev, tisoč Kitajcev vzeti na slepo srečo, se razlikuje v mnogem med seboj, vendar imajo po plemenski dedičnosti svoje skupne znake, po katerih je mogoče ustvariti idealen tip Francoza, Angleža, Kitajca, kakor podaja naravoslovec idealen tip, opisujoč splošno psa ali konja. Tak popis, uporabljen pri različnih vrstah psov ali konj, pa more obsegati samo vsem skupne znake, nikakor pa ne onih, ki omogočujejo razlikovanje njih mnogoštevilnih posameznikov.

Kakor hitro je pleme dosti staro in vsled tega enotno, je njegov poprečni tip že dovolj jasno ustaljen, da se lahko na prvi pogled pokaže duhu opazovalca.

Če obiščemo tuj narod, so isti znaki, ki bi obrnili našo pozornost nase radi svojega vednega ponavljanja, tudi že znaki, ki so skupni vsem prebivalcem prepotovane dežele. Ušle bi nam pa redko se ponavljajoče individualne razlike; kmalu pa ne razločujemo na prvi pogled samo Angleža, Italijana, Španca, ampak mi jim lahko že tudi pripisujemo neke moralne in intelektualne znake, ki so pa ravno zgoraj

omenjeni osnovni znaki. Anglež, Gaskonjec, Normañec, Flamac odgovarjajo natanko v našem duhu določenemu tipu, ki ga lahko opišemo. Opis v marsičem ne bo odgovarjal izločenemu posamezniku in bo včasih nenatančen, toda z ozirom na večino posameznikov enega teh plemen bo zadel pravo. Nezavedno delo našega duha pri določevanju fizičnega in moralnega tipa kakega naroda, je v svojem bistvu čisto identično metodi, ki se je poslužuje naravoslovec v razvrstitvi rodov.

Ta istovetnost duševne konstitucije večine posameznikov enega plemena ima zelo enostavne fizijološke razloge. V resnici ni vsak posameznik samo stvor svojih neposrednih roditeljev, ampak tudi svojega plemena, to je cele vrste svojih prednikov. Neki učeni narodnogospodarski pisatelj, g. Cheyson, je izračunil, da ima na Francoskem vsakdo izmed nas, ako štejemo po tri rodove na eno stoletje, kri od najmanj 20 milijonov sodobnikov iz leta 1000 v svojih žilah. »Vsi prebivalci istega kraja in iste pokrajine imajo torej nujno skupne pradede, so stvarjeni iz istega testa, nosijo isti pečat in vedno jih privede nazaj k poprečnemu tipu ta dolga in težka veriga, ki so ji le zadnji členi. Mi smo ob enem sinovi naših starišev in sinovi našega plemena. Ne samo vsled čuvstev, ampak tudi vsled fizijologije in dedičnosti je domovina naša druga mati.«

Ako bi hoteli nazorno ponoviti vplive, katerim je podvržen posameznik in ki so merodajni za njegovo dejanje in nehanje, bi lahko rekli, da so trojne vrste. Prvi in gotovo glavni je vpliv prednikov; drugi, vpliv neposrednih roditeljev, tretji, ki se smatra navadno za najsilnejšega in ki je v istini mnogo slabši, je delovanje okoliša. Ti vplivi in poleg njih še razni fizični in moralni, ki jim je človek podvržen vse svoje življenje, posebno pa v času vzgoje, povzročajo samo zelo neznatne spremembe. V resnici ne učinkujejo, razen če jih je vzgoja v teku dolge dobe nakopičila v istem smislu.

Naj počne človek karkoli, on je vedno in pred vsem zastopnik svojega plemena. Skupina idej in čustev, ki jih prinese vsi posamezniki iste dežele ob rojstvu na svet, tvori plemensko dušo. Nevidna v svojem bistvu se kaže ta duša jasno v svojih učinkih, kajti ona ravna v istini ves razvoj takega naroda.

Pleme se lahko primerja skupini stanic, iz katerih je sestavljeno živo bitje. Te milijarde stanic so zelo kratkotrajne, dočim se vzdrži iz njih sestavljeno bitje razmeroma zelo dolgo. One živijo torej obenem svoje osebno in kolektivno življenje, življenje iz njih obstoječega bitja. Vsak posameznik enega plemena živi tudi zelo kratko osebno in zelo dolgo kolektivno življenje. To življenje je življenje plemena, v katerem se je narodil, ki ga pomaga nadaljevati in od katerega je vedno odvisen.

Pleme moramo torej smatrati kot neko neumljivo, brezčasovno bitje. To neumljivo bitje ne sestoji samo iz živečih posameznikov kake določene dobe, ampak tudi iz dolge vrste mrtvecev, ki so bili njegovi predniki. Če hočemo razumeti pravi pomen plemena, se moramo ozirati obenem na njegovo zgodovino in na njegovo bodočnost. Mrtveci, ki so nesorazmerno številnejši od živečih, so tudi nesorazmerno vplivnejši. Oni vladajo neizmernemu kraljestvu nezvestnega, temu nevidnemu kraljestvu, ki ima v svoji oblasti vse pojave inteligence in značaja. Mrtveci so, in to v veliko višji meri ko živeči, ki vladajo narodu. Na njih samih je pleme zasnovano. Stoletje za stoletjem so ustvarjali oni naše ideje in naša čustva in s tem vse nagibe našega dejanja in nehanja. Mrtve generacije nam ne vsiljujejo samo svojega fizičnega sestava, one nam vsiljujejo tudi svoje misli. Mrtveci so edini neoporečni gospodarji živečih. Mi nosimo butaro njihovih pregreh, mi sprejemamo plačilo za njihove vrline.

Postanek duševne konstitucije takega naroda ne potrebuje kakor ustvarjenje živalskih rodov teh geoloških dob, kojih dolgi veki se odtegujejo našim računom. In vendar je

treba za to dovolj dolge dobe. Da se stvari v narodu, kakor v našem, in to še v dosti pičli meri, ta skupnost čustev in misli, ki tvori njegovo dušo, je bilo treba več ko deset stoletij¹⁾.

Glavni čin naše revolucije leži morda v tem, da je skončala ta razvitek s končno potlačitvijo majhnih narodnosti: Pikardov, Flamcev, Burgundcev, Gaskonjcev, Bretonov, Provencalov i. t. d., v katere je razpadala prejšnja Francoska. Združitev seveda še dolgo ni popolna, in ravno ker sestojimo iz prerazličnih plemen in imamo vsled tega prerazlične ideje in čustva, smo žrtve nesoglasij, ki so enotnejšim narodom, kakor so Angleži, neznana. Pri teh so se končno Saksonec, Normanec in starodavni Bretonec združili v enoten tip in odtod izvira enotnost v njihovem življenju. Po tej združitvi so si končno ustvarili oni te tri osnovne podlage narodne duše: skupna čustva, skupne interese in skupne verske nazore. Ko je došel kak narod do tu, zavladala instinktivno soglasje vseh članov v vseh velikih prasanjih in resno nesoglasje mu je neznano.

Ta skupnost čustev, idej, verskih nazorov in interesov, ustvarjena po dolgih dedičnih akumulacijah, vtisne narodovi

¹⁾ Ta za naše anale zelo dolgi čas je v resnici precej kratek, ker obstoji samo iz 30 generacij. Če zadošča razmeroma tako kratek čas, da za stalno določi kake znake, prihaja to od tega, ker povzroči jeden vzrok, kakor hitro deluje nekaj časa v istem smislu naglo zelo velike učinke. Matematiki dokazujejo, da rastejo, če deluje kak vzrok dolgo časa v istem smislu, njegovi učinki v geometrični postopici (2, 4, 8, 16, 32 i. t. d.), dočim napreduje vzrok le v aritmetični (1, 2, 3, 4, 5 i. t. d.). Vzroki so logaritmi učinkov. V znamenitem problemu podvojitve žitnih zrn na predelih šahovnice je vrstilni števniki predelov logaritem števila žitnih zrn. Ravno tako je za vsoto, vloženo na zložene zajme, pomnožilni zakon ta, da je število let logaritem pomnoženega kapitala. Iz teh razlogov lahko socialne pojave večinoma nazorno izrazimo s skoraj enakimi kurvami. V nekem drugem spisu sem došel do zaključka, da se morejo te kurve v analitičnem pogledu nazorno izraziti s parabolsko ali hiperbolsko enačbo. Moj učeni prijatelj, g. Cheyron, meni, da se navadno dado boljše izraziti z eksponencijsko enačbo.

duši pečat velike enotnosti in velike stalnosti. Ona je stvarila veličino Rima v starem veku, dandanes ono Angležev. Kakor hitro izgine, razpadejo narodi. Uloga Rima je bila doigrana, ko je ni več imel.

V vseh narodih in vseh dobah opazamo več ali manj to mrežo idej, tradicij in dedičnih verskih nazorov, ki tvori dušo človeške skupine, toda ona se je raztegovala postopno zelo počasi. Omejena v začetku na družino in razširjajoča se polagoma v selu, v mestu in pokrajini, je skupna duša zagospodovala nad vsemi prebivalci ene dežele še le v najnovejšem času. Tedaj se je porodila misel o domovini, kakor jo mi pojmuje dandanes. Ona je nemogoča, predno narodna duša ni gotova. Grki se niso nikdar povzpeli nad pojem mesta in njihova mesta so ostala v vednih medsebojnih vojnah, ker so si bila v istini med seboj zelo tuja. Indija že 2000 let ne pozna druge skupnosti ko selo in zato živi že 2000 let pod tujimi gospodarji, kojih efemerna kraljestva so ginila ravno tako hitro in lahko, kakor so nastajala.

Dočim je bilo mesto v vojaškem pogledu zelo neznatnega pomena, je igralo pojmovano kot edina domovina vedno važno vlogo v razvitku civilizacije. Dasi brez veličine domovinske duše, je bila duša mesta semtertja rodovitnejša. Atene v starem ter Florenca in Benetke v srednjem veku nam svedočijo o visoki omiki, do katere se morejo povzpeti majhne človeške skupine.

Ko so živela mala mesta in male pokrajine v teku dolgih dob neodvisno življenje, zadobe končno tako stalno dušo, da postane združitev s sosednimi mesti in pokrajinami, da se stvari narodna duša, nemogoča. Tako zedinjenje tudi tedaj, ako je mogoče, to je, kadar elementi, ki bi se naj združili, niso prerazlični, ni nikdar delo enega dneva, ampak le delo stoletij. Za tako delo je treba mož kakor Richelieu in Bismarck, in še ti ga ne zmorejo, če ni že davno pripravljeno. Mogoče je, da se posreči eni deželi kakor Italiji, ustvariti naenkrat v izrednih okoliščinah eno državo, ali motil

bi se, kdor bi mislil, da si pridobi zato tudi obenem narodno dušo. Dobro razločujemo v Italiji Pijemonteze, Sicilijane, Benečane, Rimljane i. t. d., toda jaz ne opažam v njih še Italijanov.

Naj se ozremo dandanes na katerokoli plemo, naj si bo enotno ali ne, že vsled samega dejstva, da je omikano in da je stopilo že davno v zgodovino, ga moramo smatrati za umetno in ne za naravno plemo. Naravna plemena bi se našla dandanes samo še pri divjakih. Samo pri njih je možno opazovati čisto nepomešana ljudstva. Omikana plemena so dandanes vsa zgodovinska plemena.

Ne bomo se bavili sedaj z izvorom plemen. Vseeno je, ali so se ustvarila potom narave ali zgodovine. Kar nas zanima, to so njihove značilne lastnosti, kakor jim jih je določila dolga prošlost. Vzdrževane v teku stoletij od istih življenjskih pogojev in nakopičene po dedičnosti, so dosegle te značilne lastnosti končno veliko stalnost in določile tip vsakega naroda.

Drugo poglavje.

MEJE V SPREMENLJIVOSTI PLEMENSKEGA ZNAČAJA.

Spremenljivost plemenskega značaja in ne njegova stalnost tvori dozdevno pravilo. — Vzroki te dozdevnosti. — Nespremenljivost osnovnih in spremenljivost drugorrednih značilnih lastnosti. — Prispodobitev psiholoških znakov s stalnimi in nestalnimi znaki živalskih pasem. — Okolišče, okolnosti in vzgoja vplivajo samo na postranske psihologične znake. — Možnosti značaja. — Zgledi iz raznih dob. — Možje grozovlade. — Kaj bi bili postali v drugih dobah. — Kako se ohranijo narodni znaki v kljub prekucijam. — Razni zgledi. — Sklep.

Samo s skrbnim proučevanjem razvoja civilizacij je možno konstatirati stalnost duševne konstitucije plemen. Na prvi pogled je baš spremenljivost in ne stalnost, kar se nam zdi splošno načelo. Zgodovina narodov bi mogla v istini zbuditi sklep, da je podvržena njih duša včasih zelo naglim in velikim spremembam. Ali se na primer ne zdi, kakor da bi bil precejšen razloček med Angležem Cromwellovega časa in modernim Angležem? Ali se nam ne dozdeva današnji previdni in prekanjeni Italijan čisto drugačen ko podjetni in divji Italijan, kakor nam ga slika v svojih »Spominih« Benvenuto Cellini. Toda, da nam ni treba hoditi tako daleč, in da se omejimo na Francijo, koliko navideznih sprememb značajev v teku malega števila stoletij in včasih celo let! Kateri zgodovinar bi ne zabeležil razlike v narodnem značaju med XVII. in XVIII. stoletjem in ali se ne kaže danes, kakor da leži cel svet med značajem naših divjih članov konventa in onim ponižnih robov Napoleona? Toda to so bili isti ljudje in zdi se, da so se v nekaterih letih čisto predrugačili.

Da pojasnimo vzroke teh sprememb, hočemo vnaprej opozoriti na to, da sestoji psihologična kakor anatomična vrsta iz maloštevilnih osnovnih nerazložnih znakov, okoli katerih se vrsté postranski spremenljivi in nestalni znaki. Živinorejec, ki navidezno spremeni strukturo živali in vrtnar, ki predrugači zunanost cvetlice tako, da je nevajeno oko ne spozna več, se nista v ničem dotaknila osnovnih lastnosti vrste, ona sta učinkovala le na postranske lastnosti. Vkljub vsem umetnim poskusom se osnovne lastnosti v vsaki novi generaciji vedno zopet pojavijo.

Tudi duševna konstitucija ima osnovne znake, neminljive kakor so anatomični znaki vrst, ali ona ima ravno tako tudi postranske, lahko spremenljive znake. Te znake lahko spremenijo okolišče, prilike, vzgoja in razni drugi činitelji.

Treba je tudi naglasiti in to je glavna točka, da imamo v naši duševni konstituciji vsi neke možnosti značaja, katerim okolnosti ne nudijo vedno prilike, da bi se izrazile. Kakor hitro se pojavijo, se pojavi nova, bolj ali manj efemerna osebnost. Na ta način se zgodi, da opažamo v dobah velikih verskih in političnih kriz tako hipne spremembe v značaju, da se zdi, kakor da se je vse pretvorilo, običaji, ideje in življenje. V istini, vse se je predrugačilo, kakor površina mirnega jezera, ki ga je razburkal vihar. Redkokrat pa za dolgo dobo.

Radi teh možnosti v značaju, udejstvenih od izvenrednih dogodkov, se nam zdé vodniki velikih verskih in političnih kriz čisto drugačna bitja ko smo mi, nekaki velikani, ki smo jim mi le degenerirani sinovi. Vendar pa so bili oni ljudje to, kar smo mi, le da so dale okoliščine razmaha možnostim značaja, ki so lastne nam vsem. Vzemite na primer »velikane konventa«, ki so kljubovali oboroženi Evropi in pošiljali svoje nasprotnike pod giljotino radi navadnega prereka. V dnu duše so bili to dobri in miroljubni meščani kakor smo mi, ki bi bili v navadnih razmerah živeli gotovo v mirni tišini svoje pisarne, kabineta, kontorja najtišje

in najpohlevnejše življenje. Izredni dogodki so zbudili v njihovih možganih neke, dotlej še ne porabljene stanice in oni so postali te kolosalne postave, ki jih potomstvo že ne razume več. Sto let pozneje bi bil Robespierre brez dvoma pošten mirovni sodnik in velik prijatelj svojega župnika, Fouquier-Tinville preiskovalni sodnik, malo bolj robot in neprijazen od svojih tovarišev, kakor to že pristaja njegovemu poklicu, toda čislan radi svoje marljivosti v zasledovanju zločinov, Saint-Just bi bil postal izvrsten učitelj, visoko cenjen od svojih predstojnikov in jako ponosen na akademične palme, ki bi jih bil končno gotovo dosegel. Da ne dvomimo o upravičenosti teh bodočih možnosti, je treba samo pogledati, kaj je napravil Napoleon iz besnih teroristov, ki še niso imeli časa, da si medsebojno presekajo vrat. Večinoma so postali pisarniški predstojniki, davkarji, magistratni uradniki ali okrožni glavarji. Od viharja vzburkani valovi, o kojih smo prej govorili, so se polegli in vznemirjena jezerska površina se je zopet izgladila.

Celo v najrazburjenejših dobah, ko se porajajo v osebnostih najneverjetnejše spremembe, je lahko najti pod novimi oblikami osnovne plemenske znake. Ali se je centralistična, samooblastna in despotična vlada naših strogih jakobincev res mnogo razlikovala od centralistične, samooblastne in despotične vlade, ki se je v teku 15 stoletij globoko vkořeninila v dušah? Za vsemi revolucijami latinskih narodov se kaže vedno ta svojevoljna oblast, ta neozdravna potreba, biti obvladan, zato ker tvori nekako sintezo njihovih plemenskih instinktov. Ni bil samo sijaj Napoleonovih zmag, ki ga je napravil za gospodarja. Ko je spremenil republiko v diktaturo, so se pojavili dedični plemenski instinkti z vsak dan pomnoženo silo in da ni bilo ravno tega topničarskega častnika, bi bil zadostoval katerikoli pustolovec. Petdeset let pozneje se je bilo dediču njegovega imena treba samo pokazati, da zbere volilne glasove celega svobodetrudnega in robstvaželnega naroda. Napoleona ni napravil brumaire,

temveč duša plemena, ki se je jelo klanjati železni njegovi duši¹⁾).

Ako se dozdeva vpliv okolišča na človeka tako velik, prihaja to od tod, ker vpliva na postranske in spremenljive elemente ali pa tudi na značajne možnosti, ki smo jih ravno omenili. V resnici spremembe ne segajo globoko. Najmirnejši človek kolikor toliko podivja, če ga tare lakota, kar ga tira do zločinov, včasih celo tako daleč, da požre svojega bližnjega. Ali pa se sme potem trditi, da se je njegov običajni značaj čisto predrugačil?

Če pripomorejo pogoji civilizacije nekaternikom do skrajnega bogastva in do vseh napak, ki so njih nujna posledica, če povzročijo oni pri drugih zelo velike potrebe, ne da bi jim nudili tudi sredstva, jim zadoščati, vzkipi iz tega nujno splošna nezadovoljnost in napetost, ki začneta vplivati na življenje in povzročati vse mogoče nerednosti, toda v tej nezadovoljnosti, v teh nerednostih se bodo pojavljali vedno osnovni znaki plemena. Angleži Združenih držav so se klali nekoč med seboj v meščanski vojni z isto vztrajnostjo, z isto neupogljivo energijo, s katero zidajo dandanes svoja mesta, univerze in tovarne. Značaj se ni nič spremenil. Samo predmeti, pri kojih so prihajali v poštev, so se predrugačili.

¹⁾ Na prvi njegov migljaj, piše Taine, so se Francozi pokorno poklonili in pri tem so ostali, kakor v naravnem stanju: majhni ljudje kakor kmetje in vojaki živalsko privrženi, velikaši kakor dostojanstveniki in uradniki bizantinsko pokorni. — Nobenega odpora od strani republikancev, nasprotno, v njih sredini je našel najboljša orodja za vlado, senatorje, poslance, vladne svetnike, sodnike in upravitelje vsake vrste. Takoj že pri njihovih pridigah o svobodi in enakosti je zaslutil njihove autoritarne instinkte, njih potrebo po ukazovanju, ugnjetavanju celo v odvisnosti in navrh še pri večini izmed njih željo po denarju ali uživanju. Med poslancem odbora za javni blagor in ministrom, okrožnim glavarjem ali podprefektom cesarstva je razloček neznaten, to je isti človek v dveh oblekah, najprvo v jakobinski jopici, potem v zlato obšiti obleki.

Ako bi preiskovali zaporedoma razne činitelje, ki morejo vplivati na duševni ustroj narodov, bi mogli vedno zabeležiti, da delujejo na postranske in mimogredne strani značaja, da se pa ne dotaknejo osnovnih elementov, ali pa samo po jako dolgotrajnih dedičnih akumulacijah.

Iz predstoječega mi ne bomo sklepali, da so psihologični znaki narodov nespremenljivi, ampak samo, da imajo kakor anatomske zelo veliko stalnost. Ravno vsled te stalnosti se spreminja plemenska duša tako počasi v dolgih stoletjih.

Tretje poglavje.

PSIHOLOGIČNA HIJERARHIJA PLEMEN.

Psihologična razdelba sloni kakor anatomske razdelbe na konstatiranju majhnega števila nerazločnih in osnovnih znakov. — Psihologična razdelba človeških plemen. — Prvotna plemena. — Nižjevrstna plemena. — Srednja plemena. — Višjevrstna plemena. — Psihologični činitelji, na kojih sloni ta razdelba. — Najvažnejši činitelji. — Značaj. — Moralnost. — Intelektualne lastnosti so po vzgoji spremenljive. — Lastnosti značaja so nerazločne in tvorijo nespremenljivi element vsakega naroda. — Njih zgodovinska vloga. — Zakaj se različna plemena ne morejo razumeti in vplivati eno na drugo. — Razlogi, zakaj si nižjevrsten narod ne more osvojiti višje civilizacije.

Ako preiskujemo v kaki naravoslovni knjigi podlage za razdelbo vrst, opazimo takoj, da so nerazločni in vsled tega osnovni znaki, po kojih je mogoče določiti vsako vrsto, zelo maloštevilni. Naštejemo jih lahko vedno v par vrsticah.

In zares se naravoslovec bavi le z nespremenljivimi znaki in ne vpoštevaja mimogrednih. Tem osnovnim znakom sledi nujno cela vrsta drugih.

Ravno tako je s psihološkimi znaki plemena. Ako se spustimo v podrobnosti, opazimo od enega naroda do drugega, od enega posameznika do drugega neštevilne in fine razlike, toda ako se omejimo na osnovne znake, uvidimo, da jih ima vsak narod le malo število. Drugače kakor z zgledi, ki jih hočemo kmalu navesti, ni mogoče jasno razložiti vpliva teh maloštevilnih osnovnih lastnosti v življenju narodov.

Ker je podlage psihološke razdelbe plemen mogoče razložiti samo s proučevanjem psihologije različnih narodov v njenih podrobnostih, delo, ki bi zahtevalo samo zase več

knjig, se bomo omejili na to, da opozorimo na njene velike obrise.

Če se oziramo samo na splošne psihološke lastnosti, moremo razdeliti človeška plemena na štiri skupine: 1. primitivna plemena, 2. nižjevrstna plemena, 3. srednja plemena, 4. višjevrstna plemena.

Primitivna plemena so ona, v katerih ne nahajamo nobene sledi omike in ki so ostala v tej, živalstvu sosedni fazi, ki so jo prekoračili naši predniki že v dobi sekanega kamena; taki so dandanes Fijegi in Avstralci.

Nad primitivnimi plemeni stoje nižjevrstna plemena, kakor jih zastopajo posebno zamorci. Ona so zmožna začetkov civilizacije, toda samo le začetkov. Ona se niso mogla povzpeti nad čisto barbarske oblike v omiki, tudi ako so slučajno podedovala, kakor v San Domingo, višjo civilizacijo.

Med srednja plemena hočemo uvrstiti Kitajce, Mongole in semitske narode. Po Asircih, Mongolih, Kitajcih in Arabcih so ustvarili visoke, tipične civilizacije, v čemer so jih prekosili edinole evropski narodi.

Izmed višjevrstnih plemen je treba posebno omeniti indoevropske narode. Kakor v stari dobi Grkov in Rimljanov, tako so bili tudi v modernih časih le oni zmožni velikih iznajdb v umetnosti, znanosti in obrti. Samo njim gre zahvala za današnjo visoko kulturno stopnjo. Para in elektrika je delo njihovih rok. Indijci, ki so se izmed teh višjevrstnih plemen razvili najmanj, so se povzpeli v umetnosti, lep slovju in modroslovju na višino, ki je niso mogli doseči Mongoli, Kitajci in Semiti nikdar. Med temi štirimi velikimi skupinami, ki smo jih ravno našteali, ni mogoča nobena zamenjava, duševni prepad, ki jih loči, je očividno. Samo pri podrazdelbi teh skupin se začenjajo težkoče. Anglež, Španjolec in Rus spadajo v skupino nižjevrstnih narodov, a vendar vemo dobro, da so razlike med njimi velike.

Da določimo natanko te razlike, bi bilo treba opisati za vsak narod posebej njegov značaj, kar hočemo storiti

takoj za dva izmed njih, da se za zgled poslužimo metode in pokažemo važnost njenih posledic.

V primitivnih in nižjevrstnih plemenih — in ni treba hoditi iskat k pristnim divjakom, kajti najnižji sloji evropskega prebivalstva so slični primitivnim bitjem — konstatiramo vendar neko večjo ali manjšo nezmožnost razsodka, to se pravi, združevati v možganih v svrhu primerjanja in zasledovanja njih sličnosti in razlik, ideje, ki so se porodile iz prejšnjih občutkov, ali besede, ki so njih znaki, z idejami, povzročenimi od sedanjih občutkov. Posledica te nezmožnosti razsodka je velika lahkovernost in popolno pomanjkanje kritičnega duha. V višjevrstnih bitjih pa je nasprotno zmožnost združevati ideje in iz njih izvajati zaključke, jako velika, kritični duh in razsodnost zelo visoko razvita.

V nižjevrstnih bitjih najdemo vedno tudi zelo pičlo merico pozornosti in premiselka, veliko naklonjenost k posnemanju, navado, izvajati iz posameznih slučajev jako splošne posledice, pičlo zmožnost opazovanja in posneti iz opazovanj koristne zaključke, skrajno sprevrgljivost značaja ter zelo veliko neprevidnost. Trenutni instinkt je njih edini vodnik. Kakor Ezau — tip primitivnega — bi prodali bodoče pravo prvorojenstva za takojšnjo skledico leče. Kadar zna človek postaviti nasproti trenutni koristi bodočo korist, si postaviti cilj, ter mu vztrajno slediti, je storil velik napredek.

Ta nezmožnost, imeti pred očmi daljne posledice svojih del in ta nagnjenost, imeti za vodnika samo trenutni instinkt, obsojata kakor posameznika tako tudi pleme, da ostane vedno v nizkem stanju. Samo v tej meri, kako so znali obvladati svoje instinkte, to je, kako so si pridobili voljo in s tem oblast nad samimi seboj, so mogli narodi razumeti važnost discipline, potrebnost, se žrtvovati za določen ideal, ter se povzpeti do civilizacije. Če bi bilo treba oceniti po enotni meri socialno višino narodov v zgodovini, bi jih jaz rad razvrstil po njih zmožnosti, obvladati svoje prvotne nagone. V starem veku so Rimljani in v modernem času

Anglo-Američani narod, ki je imel to zmožnost v najvišji meri. Ona jim je pripomogla mnogo k osiguranju njihove veličine.

S svojo splošno celokupnostjo in sorazmernim razvitkom tvorijo razni, ravnokar naštetí psihološki elementi duševne konstitucije, po katerih je mogoče razvrstiti posameznike in plemena.

Nekteri izmed teh psiholoških elementov so v zvezi z značajem, drugi z razumom.

Višjevrstna plemena se ločijo od nižjevrstnih ravno tako po značaju kakor po inteligenci, toda višjevrstni narodi se ločijo medsebojno posebno po značaju. Ta točka je velike socialne važnosti in zato jo je treba posebno poudariti.

Značaj sestoji iz različnomerne kombinacije raznih elementov, ki jih zaznamujejo dandanes psihologi navadno z imenom čustev. Izmed tistih, ki igrajo najvažnejšo ulogo, je treba posebno imenovati: vztrajnost, energijo, oblast nad samim seboj, zmožnosti, ki izvirajo več ali manj iz volje.

Mi hočemo imenovati izmed osnovnih elementov značaja tudi še moralnost, dasi je le sinteza precej zapletenih čustev. To jemljemo mi v smislu dedične spoštljivosti do pravil, na kojih sloni obstoj družbe. Imeti moralnost, pomeni, imeti neka stalna pravila za življenje in jih ne opuščati. Ker se pravila spreminjajo po času in kraju, je dozdevno tudi morala zelo spremenljiva stvar in v resnici tudi je; ampak za določen narod in za določen čas mora biti popolnoma nespremenljiva. Hčerka značaja in nikakor ne razuma, je popolnoma gotova šele tedaj, ko je postala dedična in vsled tega nezavestna. Od višine njih moralnosti je odvisna po splošnem pravilu veličina narodov.

Intelektuelne lastnosti se dado z vzgojo v skromni meri preobraziti, lastnosti značaja pa se odtegujejo temu vplivu popolnoma. Če vpliva vzgoja nanje, se dogaja to le pri neutralnih naravah, ki so skoro popolnoma brez volje

in se zato lahko nagnejo v smer, ki se jim določi. Te neutralne narave se nahajajo v posameznikih, zelo redko pa v celem narodu in ako jih tam opazamo, se dogaja to le v dobi skrajne dekadence.

Iznajdbe razuma prehajajo lahko od naroda do naroda, lastnosti značaja nikdar. One so osnovni, nerazložni elementi, s pomočjo katerih je mogoča diferencijacija duševne konstitucije višjevrstnih narodov. Iznajdbe razuma so skupna dedičina človeštva, lastnosti ali napake značaja so izključno le last posameznega naroda. To je nepremična skala, ob kateri se razbijajo valovi dan na dan cela stoletja, predno ji končno samo ogladijo njene robove, to je ekvivalent nerazložnega elementa vrste, plavni mehur ribe, kljun ptice, zob roparske živali.

Značaj naroda določa narodu njegov razvoj v zgodovini in mu ureja njegovo usodo, ne pa njegova razumnost. Nahajamo ga vedno za očividnimi fantazijami, zdaj za tem malopomembnim slučajem, zdaj za ono zelo namišljeno previdnostjo, za to zelo dejansko usodo, ki vodi po različnih verskih nazorih človeško delovanje.

Merodajen v človeškem življenju je vpliv značaja, dočim je vpliv razumnosti v istini jako neznaten. Rimljani dekadence dobe so se ponašali z mnogo razvitejšo razumnostjo, ko so jo imeli njihovi korenjaški predniki, toda zgubili so lastnosti značaja; vztrajnost, energijo, nepremagljivo neumornost, zmožnost se žrtvovati za ideal, nepreporno spoštovanje zakonov, ki so ustvarili veličino njihovih pradedov. Vsled svojega značaja drži 60.000 Angležev v svoji oblasti 250 milijonov Indov, izmed katerih jih mnogi dosegajo v razumnosti in izmed katerih jih prekašajo nekateri daleko, kar se tiče umetniškega okusa in poglobljenosti v modroslovne nazore. Vsled značaja vladajo oni najogromnejše naselbinsko cesarstvo, kar jih je videla zgodovina. Na značaju in ne na razumnosti slone družbe, religije in države. Značaj je, po

čemer je narodom mogoče čutiti in delovati. Oni niso pridobili mnogokaj, če so hoteli preveč umovati in razmišljati¹⁾.

V duševni konstituciji plemen leži izvor njih svetovnega in življenjskega nazora in vsled tega tudi njih dejanja in nehanja. Navedli bomo v kratkem važne zglede. Pod določenim vplivom zunanjih okolnosti čuti, misli in deluje posameznik čisto drugače, nego bi čutili, mislili in delovali oni, ki imajo drugačno duševno konstitucijo. Iz tega sledi, da se duševne konstitucije, zasnovane na jako različnih tipih, ne morejo zediniti. Stoletne borbe plemen izvirajo večinoma iz nesoglasja njihovih značajev. V zgodovini ne moremo razumeti ničesar, ako si ne predočujemo vedno, da različna plemena ne morejo čutiti, misliti in delovati na isti način in se vsled tega tudi ne razumeti. Nedvomno imajo razni narodi v svojih jezikih skupne besede, ki jih smatrajo za soznačnice, toda te skupne besede zbujajo v onih, ki jih slišijo, najrazličnejša čustva, ideje in načine mišljenja. Treba je živeti dolgo z narodi, kojih duševna konstitucija se od naše znatno razlikuje, da, živeti samo med onimi posamezniki izmed njih, ki govorijo naš jezik in so

¹⁾ Največja napaka v spisih strokovnjaških psihologov in njih pičila praktična vrednost izvira posebno odtod, ker so se omejili izključno le na proučevanje razumnosti in so skoraj popolnoma zane-marili prašanje značaja. Meni sta znana samo g. Paulhan s svojim zanimivim »Esejem o značajih« in g. Ribot, s svojo lepo knjigo »Logika čustev«, ki sta povdarila važnost značaja in konstatirala, da tvori on pravo osnovo duševne konstitucije. »Razumnost«, piše umno slednji, »je samo postranska oblika duševnega razvoja. Osnovni tip je značaj. Prerazvita razumnost lahko značaj celo uniči«.

Treba se bo poprijeti proučevanja značaja, kakor to skušam na tem mestu pokazati, kadar se bo pisala primerjalna psihologija narodov. Težko bi bilo razumeti, zakaj tako važna veda, iz katere izvirata vendar zgodovina in politika, ni bila nikoli predmet resnega proučevanja, če bi ne bilo znano, da se ne more pridobiti niti v laboratorijih, niti v knjigah, ampak samo na dolгих potovanjih. Sicer se pa iz ničesar ne da sklepati, da se je bodo psihologi-strokovnjaki kmalu poprijeli. Oni zapuščajo dandanes dan na dan bolj svoje nekdanje torišče, ter se omejujejo na anatomske in fiziološke raziskave.

bili deležni naše vzgoje, da zapazimo globoki prepad, ki loči mišljenje raznih narodov. Brez dolgih potovanj si ustvarimo lahko pojem o tej stvari, če konstatiramo veliko duševno razliko med omikanim moškim in žensko, tudi tedaj, če je ženska zelo izobražena. Oba imata lahko skupne interese, skupna čustva, toda nikdar slično skladje v mišljenju. Lahko bi se razgovarjala cela stoletja, ne da bi se razumela, zato ker sta ustvarjena po prerazličnih tipih, da bi mogle vplivati na njiju zunanje okolnosti na isti način. Razlika njune logike bi zadostovala, da odpre med njima nepremostljiv prepad.

Ta prepad med duševno konstitucijo raznih plemen nam razlaga, zakaj niso mogli višjevrstni narodi pridobiti nikdar nižjevrstnih narodov za svojo civilizacijo. Tudi ona, še tako splošna ideja, da lahko pouk izvrši tako nalogo, je ena najškodljivejših iluzij, kar so jih kedaj izmislili teoretiki čistega razuma. Ni dvomiti, da se je s poukom na jako nizki človeški stopinji stoječemu posamezniku mogoče naučiti neko množino pojmov, kakor jih rabi Evropejec, kajti spomin, ki nikakor ni privilegij človeka, imajo tudi najnižja bitja. Lahko je napraviti iz zamorca akademika ali advokata, toda ne more se mu podati drugega, ko čisto navadna površna prevlaka, ki je brez vpliva na njegovo duševno konstitucijo. Česar mu ne more dati noben pouk, ker jih vstvarja samo dedičnost, to so oblike v mišljenju, logika, posebno pa značaj zapadnikov. Ta zamorec bo nakopičil vse mogoče diplome, ne da bi se povzpел kedaj na stopinjo navadnega Evropejca. Lahko mu bo podati v desetih letih izobrazbo omikanega Angleža. Napraviti iz njega Angleža, to je človeka, ki se bo obnašal v različnih življenjskih odnosajih, v katere pride, kakor Anglež, za to bi zadostovalo komaj nekaj stoletij. Samo navidezno spremeni kak narod hipoma svoj jezik, verske nazore in svoje umetnosti. Da se izvrše take spremembe v dejanju, bi morala biti mogoča preobrazba njegove duše.

Četrto poglavje.

POSTOPNA DIFERENCIJACIJA POSAMEZNIKOV IN PLEMEN.

Neenakost raznih posameznikov enega plemena je tem večja, čim višje stoji pleme. — Duševna enakost vseh posameznikov nižjevrstnih plemen. — Ne srednje, ampak najvišje sloje narodov moramo primerjati, da ocenimo razlike, ki ločijo plemena. — Napredki civilizacije delujejo v smeri vedno večje diferenciacije posameznikov in plemen. — Posledice te diferenciacije. — Psihologični razlogi, ki ne pripusté, da postane prevelika. — Razni posamezniki višjevrstnih plemen so zelo diferencirani glede razumnosti in zelo malo glede značaja. — Zakaj hoče dedičnost vedno zopet znižati individualne nadrednosti na srednji plemenski tip. — Anatomska opazovanja, ki potrjujejo postopno psihološko diferenciacijo plemen, posameznikov in spolov.

Višjevrstna plemena se ne razlikujejo od nižjevrstnih edinole po svojih psiholoških ter anatomskih lastnostih. Ona se razlikujejo od njih še po različnosti svojih udov, iz katerih obstojé. V nižjevrstnih plemenih stoje vsi posamezniki, tudi tedaj, če so različnega spola, skoraj na isti duševni stopinji. Ker so si slični vsi, podajajo popolno sliko enakosti, kakor jo sanjajo naši moderni socijalisti. V višjevrstnih plemenih je nasprotno intelektualna neenakost posameznikov in spolov zakon.

Sicer pa moramo primerjati med seboj višje sloje in ne srednjih slojev narodov — če jih sploh imajo — ako hočemo izmeriti dalekosežnost razlik, ki jih ločijo. Indi, Kitajci in Evropejci se razlikujejo intelektualno v srednjih slojih prav malo. Nasprotno pa se razlikujejo močno po svojih višjih slojih.

Z napredkom civilizacije se diferencirajo ne samo plemena, ampak tudi posamezniki vsakega plemena, vsaj oni višjih plemen, vedno bolj in bolj. V nasprotju z našimi sanjami o enakosti ni posledica moderne civilizacije vedno večja intelektualna enakost, temveč ravno neenakost.

Ena izmed glavnih posledic civilizacije je res v tem, da na eni strani diferencira pleme z vsak dan večjim delom razuma, ki ga nalaga narodom, dospevšim na visoko stopinjo omike, in da diferencira na drugi strani vedno bolj razne sloje, iz kojih obstoji velik omikan narod.

Pogoji modernega industrijalnega razvoja obsojajo nižje sloje omikanih narodov k jako specijaliziranemu delu, ki nikakor ne pospešuje napredka njihove razumnosti, temveč jo le vedno bolj znižuje. Pred sto leti je bil delavec pravi umetnik, ki je znal izdelovati vse podrobnosti kateregakoli mehanizma, na primer ure. Dandanes je navadno orodje, in nikoli ne izdeluje drugega nego samo eden kos, vrta vse svoje življenje enake luknjice, snaži isti predmet, vodi isti stroj. Zato otopi njegova razumnost kmalu popolnoma. Od iznajdb in od konkurence prisiljen, pa mora obrtnik ali inženir, ki daje delavcu navodila, nakopičiti v neizmerno višji meri znanja, inicijativnega in iznajdljivega duha, kakor isti obrtnik, isti inženir pred enim stoletjem. Vsled nepretrgane delavnosti se uveljavi glede njih možgan zakon, ki vlada v takih slučajih vse organe: oni se razvijajo vedno in bolj.

Že Tocqueville je opozoril na to postopno diferenciacijo socialnih slojev in sicer v dobi, ko je bila industrija še daleč od velikega razvitka, ki ga je danes dosegla. »Do čim popolnejše veljave prihaja načelo razdelbe dela, tem bolj slabi delavec, tem omejenejši in odvisnejši je. Umetnost napreduje, umetnik nazaduje. Gospodar in delavec se razlikujeta vedno bolj in bolj.«

Dandanes lahko primerjamo kak višjevrsten narod glede razumnosti nekaki stopnjasti piramidi, katere večji del sestoji

iz nizkih ljudskih slojev, višje stopinje pa iz inteligentnih slojev¹⁾ in vrhunec piramide iz čisto majhne elite učenjakov, iznajditeljev, umetnikov, pisateljev, iz skrajno male skupine v primeri z ostalim prebivalstvom, toda ki je za vsako deželo glede intelektualne civilizacije edino merodajna.

Zadostovalo bi jih samo potlačiti, da izgine v istem trenutku vse, kar tvori slavo kakega naroda. »Če bi zgubila Francija, kakor pravi po pravici Saint-Simon, naenkrat petdeset svojih prvih učenjakov, petdeset svojih prvih umetnikov, petdeset svojih prvih tovarnarjev, petdeset svojih prvih poljedelskih gospodarjev, bi postal narod truplo brez duše, bil bi obglavljen. Če bi pa nasprotno zgubila vse službeno osebje, bi pomenjalo to le neznatno izgubo.«

Z napredovanjem civilizacije raste diferencijacija med skrajnimi ljudskimi sloji naglično, ona v gotovem slučaju raste rada celo v geometrični postopici. Ako bi tega ne zabranjevale določene posledice dedičnosti, bi lahko videli v teku časa v intelektualnem oziru med višjimi in nižjimi sloji tako ogromno razliko, kakor je ona, ki loči belca od zamorca ali celo zamorca od opice.

Toda več razlogov zabranjuje, da bi se razvila ta intelektualna diferencijacija socialnih slojev, dasi postane zelo velika, s tako naglico, kakor jo je mogoče teoretično pri-
pustiti. Prvič se diferencijacija tiče pravzaprav samo raz-

¹⁾ Jaz pravim inteligentnih, ne da bi dostavil izobraženih. To je posebna zmota latinskih narodov, če menijo, da je vzporednost med izobrazbo in inteligenco. Izobrazba zahteva samo posest neke merice spomina, ne zahteva pa za svojo pridobitev nobenega posebnega razsodka, premišljevanja, inicijative in iznajdljivega duha. Jako pogostoma naletimo na z diplomami bogato opremljene ljudi, ki so zelo omejeni, dostikrat pa tudi na zelo malo izobražene posameznike, ki imajo vendar visoko inteligenco. Višji sloji naše piramide bi obstojali potemtakem iz elementov, ki so izšli iz vseh stanov. V vseh poklicih se nahaja neko zelo pičlo število odličnih duhov. Seveda se zdi z ozirom na dotične zakone verjetno, da jih imajo tako imenovani višji socialni razredi največ in v tem leži tudi v prvi vrsti njih prednost.

umnosti, značaja pa malo ali nič in mi vemo, da igra glavno vlogo v življenju narodov značaj in ne razumnost. Drugje pa težijo dandanes mase s svojo organizacijo in disciplino za tem, da postanejo vseomogočne. Ker je njih sovraštvo do intelektualnih nadrednosti očitno, je obsojena najbrž vsaka intelektualna aristokracija v to, da bo po perijodičnih revolucijah nasilno uničena v tej meri, kakor se bodo organizirale ljudske mase, kakor je bilo uničeno pred enim stoletjem staro plemenitaštvo. Ko bo zagospodoval enkrat socializem nad kako deželo, se mu bo mogoče obdržati nekaj časa edinole s tem, da bo ugonobil do slednjega vse boljše posameznike, ki bi se mogli povzdigniti le količkaj nad najnižjo poprečnost.

Razen teh dveh, ravno omenjenih razlogov, ki sta umetnega značaja, ker izvirata iz menjajočih se pogojev civilizacije, je še eden veliko večje važnosti — zato ker je eden najnujnejših naravnih zakonov — ki sicer ne bo zabranjeval eliti enega naroda intelektualne diferenciacije od nižjih slojev, pač pa vedno prenašlo diferenciacijo. Ob strani dandanašnjih predpogojev civilizacije, ki pospešujejo bolj in bolj diferenciacijo ljudij enega plemena, se nahajajo dejanski tlačéči zakoni dedičnosti, ki hočejo uničiti ali vsaj pomakniti vse posameznike, ki jo prehite preveč, na poprečnost nazaj.

Že stara opazovanja, omenjena od vseh pisateljev o dedičnosti, so v istini potrdila, da podležejo potomci visoko inteligentnih družin prej ali slej — navadno prej — degeneracijam, ki jih hočejo popolnoma ugonobiti.

Vidi se torej, kakor da se more doseči intelektualna nadrednost le pod pogojem, da zapusti za seboj samo degeneriranje. V istini se more torej vrhunec socialne piramide, o koji sem govoril prej, vzdrževati le z neprestanim izposojevanjem pri nji podrejenih elementih. Če bi zbrali na samotnem otoku vse posameznike, ki tvorijo to elito, bi stvarili iz njih potom križanja pleme, ki ga tarejo razne

degeneracije in ki je torej obsojeno, da kmalu izgine. Velike inteligenčne nadrednosti se dadó primerjati tem botaničnim čudotvorom, ki jih stvarja vrtnarjeva umetnost. Prepuščeni samim sebi zamrejo ali pa se vrnejo k srednjemu tipu vrste, ki je edino vsemogočna, ker zastopa dolgo vrsto starišev prednikov.

Pozorno proučevanje raznih narodov dokazuje, da se posamezniki istega plemena, če se tudi razlikujejo ogromno glede razumnosti, razlikujejo prav malo glede značaja, te trdne skale, na katere stoletno stalnost smo že opozorili. Ako hočemo eno pleme proučiti, si je moramo ogledati od vseh jako različnih strani. V intelektualnem pogledu je edino merodajna mala elita, kateri gre hvala za znanstveni, slovstveni in industrijalni napredek kake civilizacije. Kar se tiče značaja, je važno poznati samo poprečnost. Nivô te poprečnosti je merodajen za veličino narodov. Oni morejo pogrešati v potrebi intelektualno elito, nikakor pa ne določenega nivôja značaja. To hočemo dokazati takoj.

Vkljub stoletni vedno bolj in bolj rastoči intelektualni diferencijaciji, se sučejo posamezniki glede značaja vedno okoli enega srednjega tipa tega plemena. K temu srednjemu, jako počasi nastajajočemu tipu spada ogromna večina članov enega naroda. To osnovno zrnce obdaja — vsaj v višjevrstnih narodih — droben sloj odličnih duhov, ki je največje važnosti z ozirom na civilizacijo, toda brezpomemben v plemenskem oziru. Vedno in vedno zopet uničen se pomlaja na rovaš srednjega sloja, ki se spreminja zelo počasi, kajti najmanjše variacije zahtevajo, da postanejo trajne, da se nakopičijo v istem smislu potom večstoletne dedičnosti.

Že pred več leti sem prišel na podlagi raziskavanj čisto anatomskega značaja do ravno omenjenih idej o diferencijaciji posameznikov in plemen, za dokaz katerih sem se opiral na tem mestu edino na psihološke razloge. Ker vodita oba opazovalna načina k istim zaključkom, si hočem dovoliti opozoriti na nekatere zaključke mojega prvega spisa.

Oni se naslanjajo na meritve več tisoč staro- in novodobnih črepinj, ki pripadajo raznim plemenom. Evo najvažnejše točke:

Velikost črepinje je v ozki zvezi z razumnostjo, ako pustimo ob strani individualne slučaje in se bavimo le z vrstami. Mi konstatiramo tedaj, da niso male razlike srednje vsebine njih črepinj, kar razlikuje nižjevrstna plemena od višjevrstnih, temveč bistveno dejstvo, da ima višjevrstno pleme neko število posameznikov z jako razvitimi možgani, dočim jih nižjevrstno pleme nima. Plemena se ne razlikujejo po množinah, temveč po številu onih, ki jih prekašajo. Srednja razlika črepinje med enim narodom in drugim nikdar ni posebnega vpoštevanja vredna — razen če se oziramo na čisto nižjevrstna plemena.

Ako primerjamo črepinje raznih človeških plemen v sedanjosti in prošlosti, vidimo, da so plemena z največjimi individualnimi variacijami črepinje ona z najvišjo civilizacijo in da se v tej meri, kakor napreduje eno pleme v omiki, diferencirajo bolj in bolj črepinje posameznikov, iz katerih obstoji. Iz tega sledi, da nas civilizacija ne vede k intelektualni enakosti, ampak k vedno globlji neenakosti. Anatomska in psihologična enakost se nahaja samo med posamezniki čisto nizkih plemen. Med člani kakega divjega krde, ki se bavijo vsi z istim poslom, je razlika skrajno pičla. Razlika med kmetom, ki nima v svojem slovarju več ko sto besed in učenjakom, ki jih ima stotisoč z odnosnimi idejami vred, pa je ogromna.

Diferenciacija med posamezniki, povzročena po napredovanju civilizacije, se pojavlja enako med spoli. V nižjevrstnih narodih ali v nižjih slojih višjevrstnih narodov si stojita moški in ženska intelektualno zelo blizu. V tej meri, kakor napredujejo narodi v civilizaciji, se spola vedno bolj in bolj diferencirata.

Velikost moške in ženske črepinje nam tudi tedaj, ako primerjamo, kakor sem jaz to storil, edinole osebe enake

starosti, enake velikosti in enake teže, pokaže razlike, ki rastejo s stopinjo omike zelo naglo. Čisto majhne v nižjevrstnih plemenih, postajajo te razlike ogromne v višjevrstnih plemenih. V teh višjevrstnih plemenih so ženske črepinje dostikrat komaj bolj razvite ko one pri ženskah jako nizkih plemen. Dočim spadajo srednje pariške črepinje moških med največje, kar jih poznamo, spadajo srednje pariške črepinje žensk med najmanjše, kar se jih je opazovalo, saj so skoraj da iste velikosti, ko one Kitajk in komaj malo večje, ko ženske črepinje Nove Kaledonije¹⁾.

¹⁾ Dr. Gustave le Bon. Recherches anatomiques et mathematiques sur les variations de volume du cerveau et sur leurs relations avec l'intelligence. 8°. 1879. Spis, diplomiran od znanstvene akademije in antropološke družbe.

Peto poglavje.

POSTANEK ZGODOVINSKIH PLEMEN.

Kako so nastala zgodovinska plemena. — Pogoji, pod katerimi se morejo združiti različna plemena v eno pleme, — Vpliv obojestranskega števila posameznikov, neenakost njih značajev, okolišča i. t. d. — Učinki križanja. — Razlogi za veliko podrednost mešancev. — Nestalnost novih potom križanja ustvarjenih psihologičnih znakov. — Kako se nazadnje ti znaki utrdijo. — Kritične zgodovinske dobe. — Križanja so eden izmed glavnih činiteljev v postanku novih plemen in obenem mogočen činitelj v razpadu civilizacij. — Važnost ustroja kast. — Vpliv okolišča. — Ona morejo vplivati samo v času postanka novih plemen, ki so jim razkrojila križanja njihove pradedne značilne lastnosti. — Brezvplivnost okolišča na stara plemena. — Razni zgledi. — Večina zgodovinskih plemen Evrope je še v razdobju postanka. — Politčne in socialne posledice. — Zakaj bo doba formacije zgodovinskih plemen kmalu končana.

Mi smo že povdarili, da omikani narodi niso več prava plemena v znanstvenem pomenu te besede, ampak samo zgodovinska plemena, to je plemena, ki so jih ustvarile slučajne osvojitve, priselitve, politika i. t. d. in ki so nastala vsled tega iz mešanice posameznikov različnih izvorov.

Kako se končno ta raznolika plemena združijo in stvorijo eno zgodovinsko pleme s skupnimi psihološkimi znaki, o tem bomo takoj razpravljali.

Povdarimo takoj od začetka, da se po slučaju zbrani elementi ne združijo vedno. Nemška, ogrska in slovanska ljudstva, ki žive pod avstrijsko vlado, tvorijo popolnoma

različna plemena, ki se niso skušala združiti nikdar. Tudi Irec, ki živi pod gospostvom Angležev, se ž njimi nikakor ni združil. Čisto nižjevrstni narodi, Rdečkožci, Australci, Tasmani i. t. d. se ne samo ne združijo z višjevrstnimi narodi, temveč izginjajo nagloma, če pridejo ž njimi v dotiko. Skušnja nas uči, da je vsak nižjevrsten narod, ki pride s kakim višjevrstnim narodom v dotiko, obsojen, da hitro izgine.

Trije predpogoji so potrebni, da se plemena končno združijo in stvorijo novo, več ali manj enotno pleme.

Prvi izmed teh predpogojev je ta, da plemena, ki stopijo v medsebojno rodno zvezo, niso prerazlična po številu, drugi, da se ne razlikujejo preveč po svojih značajih, tretji, da so dolgo časa pod vplivom istih okoliščin.

Prvi izmed ravno naštetih predpogojev je glavne važnosti. Majhno število belih ljudi, postavljeno sredi mnogoštevilnega zamorskega prebivalstva, izgine po nekaterih generacijah, ne da bi zapustilo kakšne sledi svoje krvi med svojimi potomci. Tako so izginili vsi osvojevalci, ki so prodrli med prebrojna ljudstva. Oni so mogli kakor Latinci v Galiji, Arabci v Egiptu, zapustiti za seboj svojo civilizacijo, svoje umetnosti in svoj jezik, nikdar pa niso zapustili svoje krvi.

Drugi izmed predstojećih pogojev je ravno tako velike važnosti. Brezdvomno se morejo združiti zelo različna plemena, kakor na primer belci in črnci, toda mešanci, ki so plod take združitve, tvorijo mnogo nižje prebivalstvo kakor sta činitelja, iz kojih izvira in čisto nesposobno, da ustvari ali samo nadaljuje kako civilizacijo. Vpliv nasprotujočih si dedičnosti razdvaja njih moralnost in njih značaj. Ako so mešanci iz črncev in belcev podedovali slučajno, kakor na San Domingo, višjo civilizacijo, je zapala hitro siromašni dekadenci. Križanja so lahko činitelji napredka med višjimi, dosti blizkimi plemeni, kakor med Angleži in Nemci v

Ameriki, ona pa so vedno činitelj razpada, kadar so plemena, dasi višjevrstna, prerazlična¹⁾).

Združiti rodno dva naroda, pomeni spremeniti na mah njih telesno in duševno konstitucijo. Sicer pa so križanja edino sredstvo za temeljito preobrazbo značajaakega naroda, dočim je dedičnost sama ob sebi že močna zadosti, da izpodbija dedičnost. Ž njih pomočjo se da ustvariti za trajno novo pleme z novimi telesnimi in psihologičnimi znaki.

Na ta način ustvarjeni znaki ostanejo v začetku precej nestalni in zelo slabi. Predno se utrdijo, je treba dolgotrajnih duševnih akumulacij. Prvi učinek združevanja raznolikih plemen obstoji v tem, da se uniči duša teh plemen, to se pravi, ona skupina skupnih idej in čustev, ki tvorijo narodno silo in brez katerih nista mogoča ni narod ni domovina. To je kritična doba v zgodovini narodov, doba poskusov in nesigurnega iskanja, ki so jo morali prestati vsi, kajti ni ga evropskega naroda, ki bi ne bil ustvarjen iz drobcev drugih narodov. To je doba, ki je izpolnjena z notranjimi borbami in nestalnim omahovanjem, ki traja tako dolgo, dokler se niso utrdili novi psihološki znaki.

Predstoječe dokazuje, da moramo smatrati križanja obenem za glavni element v postanku novih plemen in za silnega činitelja v razpadu starih plemen. Po pravici so se torej vsi narodi, ki so dospeli na visoko stopinjo civilizacije, skrbno varovali združitve s tujci. Brez občudovanja vrednega ustroja kast bi se bila mala četa Arijev, ki je prodrla pred tremi tisočletji v Indijo, kmalu poizgubila v neizmernih

¹⁾ Iz tega razloga so vse dežele s prevelikim številom mešancev izpostavljene neskončni anarhiji, če jih ne vlada kakšna železna pest. Taka bo usoda Brazilije. Ona šteje samo tretjino belega prebivalstva, ostalo prebivalstvo obstoji iz zamorcev in mulatov. Slavni Agassiz pravi po pravici, da »zadostuje samo obiskati Brazilijo, da ne moremo več zanikavati dekadence kot učinka križanj, ki so bila v tej deželi bolj pogosta ko drugod. Ta križanja«, pravi, »uničijo najboljše lastnosti, naj si bo belca ali črnca ali Indijanca in ustvarijo nek nepopisen tip z oslajeno telesno in duševno energijo.«

množicah črnih ljudstev, obkrožajočih jo od vseh strani in nobena civilizacija bi ne bila vzcvetela na zemlji velikega polotoka. Ako bi se dandanes Angleži ne držali praktično istega sistema in bi se zadovoljno pomešali z domačinci, bi bili zgubili že davno ogromno indijsko cesarstvo. Narod lahko pretrpi mnogo izgub, preboli mnogo nezgod in se zopet dvigne, ali on je izgubil vse, on se ne dvigne več, ako je izgubil svojo dušo.

Posebno v dobi, ko zapadejo dekadentne civilizacije miroljubnim ali vojnim osvojevalcem v plen, igra križanje najprej razdirajočo, potem ustvarjajočo vlogo, o kateri sem ravno govoril. Ono uniči staro civilizacijo, ker uniči dušo naroda, ki jo je posedoval. Ž njegovo pomočjo vzklije nova civilizacija, ko so se izbrisali stari psihologični znaki združenih plemen in je dana možnost, da se pojavijo novi znaki pod vplivom novih življenjskih pogojev.

Vpliv zadnjega izmed začetkom tega poglavja omenjenih činiteljev, okolišča, se more pojaviti samo na nastajajočih plemenih, katerim so dosledne nasprotne dedičnosti izbrisale vse pradedne znake. Dočim so okolišča za stara plemena brezpomembna, je njih vpliv na nova plemena nasprotno zelo velik. Križanja izbrišejo pradedne psihološke znake in napravijo neke vrste *tabula rasa*, na kateri jame črtati in nato utrjevati vpliv okolišča nove psihološke znake. Tedaj in samo tedaj nastane novo zgodovinsko pleme. Tako je nastalo naše.

Vpliv okoliščin — fizičnih in moralnih — je torej po slučaju jako velik ali pa nasprotno jako neznaten in v tem tiči tudi razlog, da so se mogla izreči o njih delovanju najnasprotnejša mnenja. Mi smo ravnokar videli, da je ta vpliv zelo velik na nastajajoča plemena, toda če bi se bili ozirali na stara, po dedičnosti že davno krepko utrjena plemena, bi mogli trditi, da je vpliv okoliščin nasprotno popolnoma ničeven.

Malopomembnost vpliva moralnih okolišč nam dokazuje brezvplivnost naših okcidentalnih civilizacij na narode

na vzhodu, dasi so ji podvrženi že cele generacije, kakor se to opaža pri Kitajcih, ki bivajo v Združenih državah. Glede fizičnih okolišč konstatiramo neznatnost njih vpliva vsled težkoč aklimatizacije. Staro pleme, prenešeno v okoliščine, ki so od njegovih različne, rajši izgine, ko se preobrazi — in naj gre za človeka, žival ali rastlino. Deset različnih narodov si je podjarmilo Egipet in vedno je bil njih grob. Ni eden se ni mogel tam prilagoditi. Grki, Rimljani, Perzijci, Arabci, Turki i. t. d. niso zapustili tam nikoli sledi svoje krvi. Edini tip, ki se tam nahaja, je oni brezčutnega Felaha z natanko istimi črtami, kakor so jih vrezovali egiptovski umetniki pred sedmimi tisočletji na grobih in palačah faraonov.

Zgodovinska plemena Evrope so večinoma še v razdobju nastajanja in to je važno, da razumemo njih zgodovino. Samo dandanašnji Anglež zastopa skoro popolnoma ustaljeno pleme. V njem so izginili stari Bretonec, Saksonec in Normanec, da stvorijo nov, zelo enoten tip. V Franciji pa se nasprotno Provensalec razlikuje mnogo od Bretonca in Auvergnat od Normanca. Sicer obstojajo, dasi še ni poprečnega francoskega tipa, vendar vsaj poprečni tipi nekih pokrajin. Ti tipi so žalibog še zelo ločeni eden od drugega glede idej in značaja. Radi tega je težko najti ustave, ki bi se jim prilegale enako in jim je mogoče podati samo z energično centralizacijo neko duševno skupnost. Naša globoka čustvena in verska neskladja in njih posledice, politični prevrati, izvirajo večinoma iz razlike duševne konstitucije, ki jo bo mogla morda izgladiti samo bodočnost.

Temu je bilo vedno tako, kadar so prišla različna plemena med seboj v dotiko. Neskladja in notranje borbe so bile vedno tem globlje, čim bolj so se razlikovala združena plemena. Če so si pretujali, jim postane življenje pod istimi institucijami in istimi zakoni kratkomalo nemogoče. Zgodovina velikih držav, stvorjenih iz različnih plemen, je bila vedno ista. Najčešče izginejo s svojim ustanoviteljem.

Izmed modernih narodov se je posrečilo samo Angležem in Nizozemcem, podvreči pod svoj jarem od njih se zelo razlikujoče azijske narode, toda tudi le zato, ker so znali spoštovati običaje, narode in zakone teh narodov, ker so jim pustili samoupravo ter se zadovoljili z delom davkov in z vzdrževanjem miru.

Razen teh redkih izjem se ustanove vse velike države, obstoječe iz raznolikih narodov, samo z nasiljem in so obsojene, da izginejo z nasiljem. Da more nastati kak narod in da se vzdrži, je treba, da se stvari počasi s postopnim združevanjem malo se razlikujočih plemen, ki se križajo neprenehoma med seboj, živijo na istih tleh, občutijo isti vpliv okoliščin in ki imajo iste institucije in iste verske nazore. Ta različna plemena lahko tedaj po nekaj stoletjih stvorijo nov, zelo enoten narod.

V tej meri, kakor se stara svet, postajajo plemena bolj in bolj stalna in njih spremembe potom mešanja vedno bolj redke. Z napredujočo starostjo čuti človeštvo, da postaja peza dedičnosti vedno večja in preobrazbe bolj težke. Kar se tiče Evrope, smemo trditi, da bo doba formacije zgodovinskih plemen kmalu prekoračena.

Druga knjiga.

Kako se izražajo značilne psihologične lastnosti plemen v raznih elementih njih civilizacij.

Prvo poglavje.

RAZNI ČINITELJI CIVILIZACIJE KOT ZUNANJI IZRAZ NARODOVE DUŠE.

Činitelji, iz katerih sestoji kaka civilizacija, so zunanji pojavi duše narodov, ki so jo ustvarili. — Važnost teh različnih činiteljev je v raznih narodih različna. — Umetnosti, slovstvo, uredbe i. t. d. igrajo, kakoršen je pač narod, glavno vlogo. — Zgledi, ki jih nudijo v stari zgodovini Egipčani, Grki in Rimljani. — Razni činitelji kake civilizacije se morejo razvijati neodvisno od občnega napredovanja te civilizacije. — Zgledi, ki jih nudijo umetnosti. — Kaj izražajo one. — Nemožnost, določiti iz poedinega činitelja kake civilizacije njeno višino. — Elementi, ki zajamčijo kakemu narodu nadrednost. — Modroslovno jako neznatni elementi so lahko socialno največjega pomena.

Razne elemente, kakor so jeziki, uredbe, ideje, verstva, umetnosti, slovstva, iz katerih sestoji kaka civilizacija, moramo smatrati za zunanji izraz ljudi, ki so jih ustvarili, vendar je po dobah in plemenih važnost teh elementov kot izraz narodne duše zelo neenaka.

Dandanes je malo umetniškim umotvorom posvečenih knjig, kjer bi se ne povdarjalo, da izražajo natanko misli narodov in da so najpopolnejši izraz njih civilizacije.

Temu je brezdvomno mnogokrat tako, toda to pravilo niti z daleka ni absolutno in razvoj umetnosti nikakor ne odgovarja vedno intelektualnemu razvoju narodov. Če obstojajo narodi, za katere so umetnosti najvažnejši izraz njihove duše, nahajamo vendar druge, ki stoje na visoki stopinji omike, v kojih pa so igrale umetnosti jako podrejeno vlogo. Ako bi bili primorani pisati zgodovino vsakega naroda na podlagi enega samega elementa, bi se moral menjavati od enega naroda do drugega. Za nekatere bi bile umetnosti, za druge bi bile uredbe, vojaške organizacije, industrija, trgovina, po kojih bi jih mogli boljše spoznati.

To točko moramo poudariti takoj od začetka, kajti ž njeno pomočjo bomo pozneje lahko razumeli, zakaj so se različni elementi civilizacije spreminjali zelo različno, ko so prehajali od enega naroda na drugega.

Izmed narodov starega veka nudijo Egipčani in Rimljani posebno značilne zglede za to neenakost v razvoju različnih elementov civilizacije in celo v različnih strokah, iz kojih obstoji vsaki teh elementov.

Začnimo z Egipčani. Njih slovstvo je bilo vedno zelo slabe vrste, slikarstvo dokaj siromašno. Stavbarstvo in podobarstvo pa je nasprotno ustvarilo mojstrska dela. Njih spomeniki zbuja jo še celo naše občudovanje. Kipi, ki so nam jih zapustili, kakor so Pisar, Šejk-el-Beled, Rahotep, Nefert-Ari in mnogo drugih, bi služili še danes lahko za vzorce in Grki so jih prekašali le v teku zelo kratke dobe.

Od Egipčanov stopimo k Rimljanom, ki so igrali tako važno vlogo v zgodovini. Ni jim nedostajalo niti učiteljev niti vzorcev, kajti imeli so za seboj Egipčane in Grke in vendar se jim ni posrečilo stvariti kako osebno umetnost. Morda ni bilo nikdar naroda s tako neznatno izvirnostjo v umetniških delih. Rimljani so se brigali zelo malo za umetnosti, oni so jih upoštevali samo z utilitarističnega stališča in niso videli v njih drugega, ko neke vrste uvozno blago, slično drugim pridelkom, kakor kovine, dišave in korenčke,

ki so jih zahtevali od tujih narodov. Ko so bili Rimljani že gospodarji sveta, še vedno niso imeli narodne umetnosti in celo v dobi, ko so občni mir, bogastvo in potrebe po razkošju nekoliko razvile njih slaba umetniška čustva, so iskali vzorce in umetnike vedno pri Grkih. Zgodovina rimskega stavbarstva in kiparstva je samo pododdelek v zgodovini grškega stavbarstva in grškega kiparstva.

Ampak ta veliki rimski, glede umetnosti tako malo-slavni narod, je razvil v najpopolnejši meri tri druge elemente civilizacije. On je imel vojaške institucije, ki so mu zasu-gurale gospostvo nad svetom, politične in pravne uredbe, ki jih posnemamo še danes in si je končno ustvaril slovstvo, ob katerem se je navduševalo naše več stoletij.

Mi vidimo torej na izrazit način razliko v razvoju civilizacijskih elementov v dveh narodih, ki jima ni odrekati visoke omike in lahko slutimo zmotnjave, katerim bi se izpostavili, če bi vzeli za merilo samo enega teh elementov, na primer umetnost. Pri Egipčanih nahajamo razen slikarstva skrajno izvirne in izvrstne umetnosti, nasprotno pa zelo malo pomembno slovstvo, pri Rimljanih pa umetnost srednje vrste brez znakov izvirnosti, toda briljantno slovstvo in končno prvovrstne politične in vojaške uredbe.

Tudi Grke, enega izmed narodov, ki so se pokazali mojstre v različnih strokah, lahko navedemo za dokaz, da ni vzporednosti v razvoju različnih elementov civilizacije. V Homerjevi dobi je bilo njihovo slovstvo že zelo razvito, kajti Homerjevi pesmotvori se smatrajo še dandanes za vzore, s katerimi se mora hraniti naša vseučiliščna mladina v Evropi že stoletja sem in vendar so dokazale moderne arheološke najdbe, da je bilo grško stavbarstvo in kiparstvo v dobi, v katero spadajo Homerjevi spevi, grozno barbarsko in da je obstojalo le iz nerodnih posnemkov Egipta in Asirije.

V prvi vrsti so vendar Indi, ki nam bodo dokazali neenakost v razvoju različnih elementov civilizacije. Kar se tiče stavbarstva, je jako malo narodov, ki bi jih bili pre-

kosili. V modroslovju se odlikujejo njihove špekulacije po globini, kakor jo je doseglo evropsko modroslovje šele v najnovejši dobi. Dasi v slovstvu ne dosegajo Grkov in Latincev, so vendar ustvarili občudovanja vredne posamezne komade. Nasprotno pa so v kiparstvu zelo neznatni in zelo globoko pod Grki. V znanstvu in zgodovinskih vedah niso ustvarili čisto ničesar in glede preciznosti opažamo pri njih nedostatnost, kakor pri nobenem drugem narodu. Njihovo znanstvo je samo otroška špekulacija, njih zgodovinske knjige so absurdne legende, ki ne podajajo ni ene časovne določbe in najbrž ne enega eksaktnega dogodka. Tudi tukaj bi ne zadostovalo izključno proučevanje umetnosti, da nam poda merilo civilizacije tega naroda.

K vsemu navedenemu bi dodali lahko še mnogo drugih primerov. Nahajajo se plemena, katerim se posreči ustvariti čisto osebno umetnost brez vidnega sorodstva s prejšnjimi vzorci, ne da bi bili zavzemali kako posebno visoko mesto. Taki so bili Arabci. V komaj enem celem stoletju po invaziji v stari grško-rimski svet so spremenili bizantinsko stavbarstvo, ki so ga v začetku prevzeli, v toliki meri, da bi ne bilo mogoče najti tipov, ki so jih navdihnili, da nimamo pred očmi cele vrste prehodnih spomenikov.

Najsi kak narod tudi nima nobene umetniške ali literarne sposobnosti, mu je vendar mogoče ustvariti visoko civilizacijo. Tako je s Feničani, ki se niso odlikovali v ničemer, razen v svoji trgovski spretnosti. Ž njihovim posredovanjem se je civiliziral stari svet, dele katerega so privedli v dotiko, sami pa niso iz sebe ustvarili skoraj ničesar in zgodovina njih civilizacije je samo zgodovina njihove trgovine.

Končno pa se nahajajo narodi, pri katerih so ostali razen umetnosti vsi elementi civilizacije nižjevrstni. Tako je z Mongoli. Spomeniki, ki so jih postavili v Indiji in ki nimajo v slogu skoraj nič indijskega, so tako krasni, da so merodajni umetniki spoznali nekatere izmed njih za najlepše,

kar jih je postavila človeška roka; in vendar bi bilo Mongolce težko uvrstiti med višjevrstna plemena.

Sicer pa se da lahko opazati, da celo pri najomikanejših narodih umetnosti ne dosežejo vedno v najvišji dobi civilizacije viška svojega razvoja. Pri Egipčanih in Indih so najpopolnejši spomeniki navadno najstarejši, v Evropi pa je baš v srednjem veku, ki ga smatramo za polbarbarsko dobo, cvetela ona čudovita gotična umetnost s svojimi čudapolnimi umotvori, kakor jih ni bilo vstvarjenih enakih nikdar.

Zato je čisto nemogoče soditi višino takega naroda edinole po razvitku njegovih umetnosti. One tvorijo, to poudarjam še enkrat, samo en element civilizacije in ni nepobitno dokazano, da je ta element — kakor tudi slovstvo ne — najvišji. Nasprotno, mnogokrat so umetniška dela najslabša v narodih, ki stoje na čelu civilizacije, kakor Rimljani v starem veku in Američani v naši dobi. Mnogokrat pa se je tudi pripetilo, kakor smo ravno omenili, da so ustvarili narodi svoja mojstrska dela v slovstvu in umetnostih, osobito umetniška mojstrska dela, v polbarbarskih dobah. Da, zdi se celo, kakor bi bila doba osebnosti v umetnosti v kakem narodu cvet njegove otroške dobe ali njegove mladosti, ne pa njegove zrele starosti in ako upoštevamo, da je utilitarni zaposlenosti novega sveta, katerega jutranjo zarjo mi komaj gledamo, vloga umetnosti komaj načrtana, moremo že vnaprej zaslutiti dan, ko jih bodo šteli če že ne med nižje, vsaj med čisto postranske pojave civilizacije.

Mnogo razlogov govori proti temu, da napredujejo umetnosti v svojem razvoju vzporedno z drugimi elementi civilizacije in da morajo zavoljo tega nuditi tudi vedno sodbo o stanju te civilizacije. Naj si bo že v Egiptu, na Grškem ali pri raznih narodih Evrope, mi konstatiramo to splošno pravilo, da se prične, kakor hitro so dosegle umetnosti neko višino, to je, kadar so ustvarjena neka mojstrska dela, nekaka

dekadenčna doba, ki je popolnoma odvisna od gibanja drugih civilizacijskih elementov. Ta dekadencijska doba umetnosti traja tako dolgo, dokler ne prinese kaka politična revolucija, invazija, sprejetje novih verskih nazorov v umetnosti novih elementov. Tako se je zgodilo v srednjem veku, ko so prinesle križarske vojske nove znanosti in nove ideje, ki so dale umetnosti nov razmah in povzročile preobrazitev romanskega sloga v ostrokovnega. Na ta način je povzročila tudi nekaj stoletij pozneje renesanca grško-latinskih študij preobrazbo gotične umetnosti. Enako so povzročile v Indiji musulmanske invazije preobrazbo indijske umetnosti.

Važno je poudariti, da se morejo umetnosti, ker občno izražajo določene potrebe civilizacije in ker odgovarjajo gotovim čustvom, nujno preobraziti po zahtevah teh potreb in celo popolnoma izginiti, ako se spremené ali izginejo potrebe in čustva sama, ki so jih porodila. Iz tega pa ne sledi nujno, da je civilizacija dekadentna in tukaj zapazimo še enkrat pomanjkanje vzporednosti v razvoju umetnosti in drugih elementov civilizacije. V nobeni zgodovini ni bila civilizacija na tako visoki stopinji, kakor dandanes in v nobeni dobi ni bilo morebiti bolj banalne in manj osebne umetnosti. Ker so izginila verstva, ideje in potrebe, ki so napravile iz umetnosti enega izmed bistvenih elementov civilizacije v dobah, ko je imela templje in palače za svoja svetišča, je postala umetnost postranska stvar, priboljšek, za katerega ni mogoče žrtvovati mnogo časa in mnogo denarja. Ker ni več potrebnost, ne more biti drugačna ko umetelna in ponarejena. Dandanes ni več narodov, ki bi imeli narodno umetnost in vsak živi kakor glede stavbarstva tako glede kiparstva od bolj ali manj posrečenih posnemkov prošlih dob.

Gotovo zastopajo ti skromni posnemki potrebe ali kaprice, toda oni očividno ne morejo izražati naših modernih idej. Jaz občudujem naivna dela naših srednjeveških umetnikov, ki so slikali svetnike, Kristusa, raj in pekel, za tedanji čas zelo važne stvari in ki so bile za tedanjo dobo glavni

objekti življenja, toda kadar pokrijejo slikarji, ki nimajo več teh verskih nazorov, naše stene s primitivnimi legendami in otročjimi simboli ter poskušajo poseči po tehniki druge dobe, ne ustvarijo drugega ko borne potvore, brez pomena za sedanost in bodočnosti v zaničevanje.

Edine prave umetnosti, edine, ki so izraz dobe, so one, v katerih upodablja umetnik to, kar čuti ali to, kar vidi, namesto da bi samo posnemal oblike, odgovarjajoče potrebam in verskim nazorom, ki jih mi nimamo več. Edino odkritosrčno slikarstvo naših dnij je vpodabljanje nas obdajajočih stvari, edino enako odkritosrčno stavbarstvo je stavbarstvo peteronadstropnih hiš, vijadukta in kolodvora. Ta utilitarna umetnost odgovarja potrebam in idejam naše civilizacije. Ona je ravno tako značilna za svojo dobo, kakor je bila nekoč gotična cerkev in feudalni grad. Za starinoslovca bodočnosti bodo velika moderna skladišča in stare gotične cerkve enake važnosti, kajti to bodeta dve si sledeči strani v teh kamenitih knjigah, ki jih zapusti vsak narod za seboj, dočim se bode oziral malomarno, kakor na brezkoristne dokumente, na medle potvare tolikih modernih umetnikov.

Vsaka estetika izraža ideal svoje dobe in določenega plemena in že samo radi tega, ker so dobe in plemena različna, se mora spreminjati tudi ideal. V modroslovnem pogledu so si vsi ideali enakovredni, kajti oni so le minljivi simboli.

Umetnosti so torej ravno tako, kakor vsi elementi kake civilizacije, zunanji izraz duše naroda, ki jih je ustvaril, toda mi moramo tudi priznati, da daleko niso za vse narode najnatančnejši izraz njih mišljenja.

To je bilo potrebno naglasiti, kajti po važnosti, ki jo ima kateri element civilizacije v kakem narodu, se meri preobrazilna moč, s katero si prilagodi ta narod isti element, če si ga izposodi od tujega plemena. Ako se izraža njegova osebnost na primer v umetnostih, ne bo mogel posnemati

izposojenih vzorcev, ne da bi jim globoko vtisnil svoj pečat. V nasprotnem slučaju pa bode malo spremenil elemente, ki ne bodo mogli biti tolmač njegovega duha. Ko so Rimljani prevzeli grško stavbarstvo, ga niso radikalno preustrojili, ker svoje duše niso izraževali najbolj v spomenikih.

Vendar pa se mora v takem narodu, ki nima nobene osebne stavbne umetnosti in ki si mora poiskati v tujini svoje vzorce in svoje umetnike, umetnost podvreči v nekaj stoletjih vplivu okolišč in mora postati izraz naroda, ki si jo osvoji. Templji, palače, slavloloki in ploski reliefi starega Rima so izdelki Grkov ali grških učencev in vendar ne zbuja več značaj teh spomenikov, njih namen, njih okraski, celo niti njih dimenzije v nas pesniških in nežnih spominov na atenskega duha, pač pa idejo moči, gospostva, vojaškega navdušenja, ki je povzdignila veliko dušo Rima. Na ta način pleme niti na polju, kjer se pokaže najmanj osebno, ne more storiti koraka, ne da bi zapustilo tod kakšen znak, ki je samo njegov in ki nam razodene marsikaj o njegovi duševni konstituciji in o njegovem intimnem mišljenju.

Pravi umetnik, pa naj si bo že stavbenik, pisatelj ali pesnik, ima torej magični dar, da izrazi v svojih sintezah dušo dobe in plemena. Zato ker so zelo tankočutni, zelo nesvestni, misleč navadno v podobah in razmišljajoč zelo malo, so umetniki v gotovih dobah resnična zrcala družbe, v kateri žive, njih dela najnatančnejši dokumenti, ki si jih je mogoče želeli za restitucijo kake civilizacije. Oni so prenezavestni, da bi ne mogli biti odkritosrčni in preobčutljivi za okolišča, da bi ne izražali natanko idej, čustev, potreb in teženj. Oni nimajo svobode in v tem je njih moč. Oni so zapleteni v mrežo tradicij, idej in verskih nazorov, ki tvorijo v skupnosti dušo plemena in dobe, dediščino čustev, misli, navdušenja, vpliv katerih je nanje vsemogočen, zato ker vlada nad temno pokrajino nezavednosti, kjer se porajajo njih dela. Ako bi ne imeli teh umotvorov in če bi ne imeli o mrtvih stoletjih drugega ko to, kar nam pripovedujejo

absurdne povestice in umetelna skrpucala zgodovinskih knjig, bi nam bila prava prošlost vsakega naroda skoro ravno tako neznana kakor prošlost tajnostne, v valovih potopljene Atlantide, o kateri govori Platon.

Svojstvo pravega umetniškega dela je torej, da izraža odkritosrčno potrebe in ideje časa, ki je gledal njih rojstvo. Izmed vseh različnih jezikov, ki pripovedujejo o prošlosti, so umetniška dela, posebno stavbarska, še najbolj razumljiva. Bolj odkritosrčna ko knjige, manj umeteljna ko religije in jeziki, izražajo obenem čustva in potrebe. Stavbenik ustvarja bivališča za ljudi in za bogove, in vedno so bili tempeljski prostori in ognjišča, kjer so se porajali prvi vzroki dogodkov, ki tvorijo zgodovino.

Če so različni elementi, iz katerih sestoji kaka civilizacija, zanesljivo izraz duše naroda, ki jih je ustvaril, smemo sklepati, da izražajo nekateri izmed teh, po plemenih in ravnotako po dobah v istem plemenu spremenljivih elementov, dušo plemena veliko boljše nego drugi.

Toda ker se spreminja narava teh elementov od enega naroda do drugega, od ene dobe do druge, očitvidno ne moremo najti ni enega, ki bi ga mogli rabiti kot splošno merilo, da ocenimo višino raznih civilizacij.

Očitvidno je tudi, da teh elementov ni mogoče hierarhično razvrstiti, kajti razvrstitev bi se menjala od enega stoletja do drugega, ker se važnost omenjenih elementov sama razlikuje po dobah.

Ako bi sodili vrednost različnih elementov kake civilizacije le s stališča čiste koristi, bi morali navsezadnje trditi, da so najvažnejši elementi civilizacije oni, s katerimi si kak narod lahko zaslužnji druge, to je: vojaške inštitucije. Ampak tedaj bi morali postaviti Grke, umetnike, modroslovce in pisatelje za neokretne rimske kohorte, modre in učene Egipčane za polbarbarske Perzijance, Indijce za ravnotako polbarbarske Mongole.

Sicer pa se zgodovina ne peča posebno mnogo s takimi podrobnimi razločki. Edina nadvrstnost, pred katero se vedno klanja, je vojaška nadvrstnost, toda ta je zelo redkokrat spojena z odgovarjajočo nadvrstnostjo drugih elementov civilizacije, ali je vsaj ne strpi dolgo poleg sebe. Militarična nadvrstnost žalibog ne more upasti v narodu, ne da bi bil obsojen, da kmalu izgine. Višji narodi so se morali umakniti vedno tedaj, ko so dospeli do viška civilizacije, barbarom, ki so bili glede inteligence globoko pod njimi, ali ki so imeli lastnosti značaja in vojne vrednosti, ki jih je prerafinirana civilizacija končno vedno izbrisala.

Po vsem tem bi morali priti do žalostnega zaključka, da so ravno modroslovno nižji elementi civilizacije socialno najvažnejši. Če bi zakoni bodočnosti morali biti isti, kakor zakoni prošlosti, bi lahko trdili, da je največja nesreča za narod, ako se povzpne na previsoko stopinjo inteligence in omike. Narodi minejo takoj, ko se predrugačijo lastnosti značaja, ki so jedro njegove duše. In te lastnosti se predrugačijo takoj, ko jame napredovati njih civilizacija in njih inteligenca.

Drugo poglavje.

KAKO SE SPREMINJAJO UREDBE, RELIGIJE IN JEZIKI.

Višjevrstna kakor tudi nižjevrstna plemena ne morejo spremeniti mahoma elementov svoje civilizacije. — Neskladja v narodih, ki so menjali svoje religije, svoje jezike in umetnosti. — Dalekosežne preobrazitve v buddhizmu, bramanizmu, islamizmu in krščanstvu po raznih plemenih, ki so se jih oklenila. — Spremembe, ki jih izvrši v uredbah in jezikih pleme, ki si jih osvoji. — Kako zastopajo besede, ki jih smatramo v raznih jezikih za sličnice, zelo različne ideje in mišljenjske načine. — Odtod sledeča nemožnost, prevesti neke jezike. — Zakaj se vrše v zgodovinskih knjigah dozdevno v civilizaciji takega naroda semtertja globokosežne spremembe. — Meje medsebojnega vpliva raznih civilizacij.

V nekem drugod izdanem spisu smo dokazali, da višjevrstna plemena ne morejo dati ali vsiliti svoje civilizacije nižjevrstnim. Za vsako izmed najmočnejših delovalnih sredstev, katerih se poslužujejo Evropejci, kakor so vzgoja, uredbe in verski nazori, smo posebe dokazali njegovo absolutno nedostatnost, da predrugači socialno stanje nižjevrstnih narodov. Skušal sem pribiti, da ni mogoče spremeniti elementov take civilizacije, ne da bi spremenili duševno konstitucijo, odkoder izvirajo, zato ker odgovarjajo neki trdni, dobro določeni, od dolge dedične prošlosti ustvarjeni duševni konstituciji. Samo stoletja, ne pa osvojevalci, so zmožna takega dela. Mi smo tudi pokazali, da se lahko narod povzpne do neke civilizacije samo potem cele vrste postopno si sledečih razdobij, enako kakor barbari, uničevalci grško-rimske civilizacije. Ako pa se skušajo s pomočjo vzgoje preskočiti ta razdobja, se ne doseže drugega, ko desorga-

nizacija njegove morale in njegove inteligence in narod pride končno do nižje stopinje, ko jo je sam dosegel.

Argumentacija, ki smo se je poslužili za nižjevrstna plemena, je ravno tako uporabna za višjevrstna. Ako so v tej knjigi razložena načela točna, moramo konstatirati, da tudi višjevrstna plemena ne morejo mahoma spremeniti svoje civilizacije. Tudi ona potrebujejo čas in zaporedne presledke. Če se zdi, da so semtertja višjevrstni narodi sprejeli od onih svojih prednikov različne verske nazore, inštitucije, jezike in umetnosti, se je to zgodilo šele, ko so jih počasi in globoko preobrazili tako, da so odgovarjale njihovi duševni konstituciji.

Zdi se, kakor da zgodovina na vsaki strani nasprotuje predstoječi trditvi. Mi vidimo, kako v nji spreminjajo narodi zelo pogostoma elemente svoje civilizacije, sprejemajo nove religije, nove jezike in nove uredbe. Neki zapuste mnogo-stoletne verske nazore in se spreobrnejo h krščanstvu, budhizmu ali k islamizmu, drugi spremené svoj jezik, drugi predrugačijo končno popolnoma svoje uredbe in svoje umetnosti. Da, kaže se celo, kakor da zadostuje en osvojevalec, en apostel ali samo ena kaprica, da povzroči brez težave enake spremembe.

Ali s pripovedovanjem teh naglih prekucij stori zgodovina samo eno svojih navedenih dejanj: ustvarja in razširja dolgotrajne zmotnjave. Ako proučimo vse te namišljene spremembe od blizu, spoznamo takoj, da menjajo le imena stvari, dočim žive dejanstva, ki se krijejo za temi besedami, naprej in se spreminjajo neskončno počasi.

Da to dokažemo in da obenem razložimo, kako se za enakimi poznamenjevanji vrši dolgotrajni razvoj stvari, bi morali proučiti elemente vsake civilizacije v raznih narodih, to je obnoviti njih zgodovino. S tem težavnim delom sem poskusil že v večih spisih in ga na tem mestu ne morem še enkrat ponoviti. Pustim ob strani mnogoštevilne elemente,

ki tvorijo kako civilizacijo in si bom izbral za primer samo enega izmed njih: umetnosti.

Predno začnem v posebnem poglavju proučevati razvoj umetnosti, ko prehajajo od enega naroda na drugega, hočem izpregovoriti nekaj besed o spremembah, ki se izvrše na drugih elementih civilizacije, da dokažem, da veljajo za enega samega teh elementov veljajoči zakoni enako za vse, da, ako so umetnosti narodov v zvezi z neko določeno duševno konstitucijo, je to z jeziki, inštitucijami, verskimi nazori ravno tako, ter da se radi tega ne morejo mahoma spremeniti in preiti od enega naroda na drugega¹⁾.

Ta teorija bi se znala dozdevati paradokсна, posebno glede verskih nazorov, in vendar najdemo ravno v zgodovini teh verstev najboljše zgleda za dokaz, da narod ravno tako ne more spremeniti elementov svoje civilizacije kakor posameznik ne svoje postave ali barve svojih oči.

Brezdvomno ve vsakdo, da so vse velike religije, bra-manizem, buddhizem, krščanstvo, islamizem, izzvale spre-obrnjenja po množinah v celih plemenih, ki so jih sprejela dozdevno kakor na mah, toda če malo globlje proučimo te spreobrnitve, uvidimo takoj, da so narodi zamenili v prvi vrsti le ime svoje stare religije in ne religije same, pač pa, da so se zgodile v sprejetih verskih nazorih potrebne spremembe, da so lahko stopili v zvezo s starimi verskimi nazori, ki so jih hoteli nadomestiti, katerim pa so le pre-prosto nadaljevanje.

Spremembe so v verskih nazorih, ko prehajajo od enega naroda na drugega, lahko celo tako znatne, da ravnokar sprejeta religija nima več nobene vidne sorodnosti z ono, od katere še hrani ime. Najboljši zgled nam daje buddhizem, ki je postal, ko je došel na Kitajsko in Japonsko, v taki

¹⁾ Ne bom se dotaknil na tem mestu Japonske, ki jo hočem proučiti v drugem spisu. Bilo bi nemogoče, prerešetati na nekotikih straneh prašanje, glede katerega so izvrstni državniki, ki jim slede žalibog slabopoučeni modroslovci, v največjih zmotah.

meri nepoznat, da so ga smatrali učenjaki nekaj časa za neodvisno religijo in da so potrebovali mnogo časa, predno so spoznali, da je ta religija buddhizem, spremenjen po plemenu, ki si ga je osvojil. Kitajski buddhizem nikakor ni buddhizem Indije, ki se zelo razločuje od buddhizma v Nepal in ta zopet od buddhizma na Cejlonu. V Indiji je bil buddhizem le razkol bramanizma, ki mu je prednjačil in od katerega se res dosti malo razlikuje. Na Kitajskem je bil ravno tako le neki razkol prejšnjih verstev, katerim se zelo približuje.

Isto je enako strogo dokazano za buddhizem kakor za bramanizem; ker so v Indiji plemena skrajno raznolika, je bilo lahko uganiti, da morajo imeti pod istovetnimi imeni skrajno različne verske nazore. Brez dvoma so smatrali vsi bramanski narodi Višnu in Živa za glavna božanstva, Vede za svoje svete knjige, toda ti »vrhovni bogovi« so zapustili v religiji samo svoja imena, svete knjige pa samo svoje besedilo. Zraven njih so zrasli neštevilni kulti, kjer nahajamo po plemenih najrazličnejša verstva: monoteizem, politeizem, fetišizem, panteizem, kult prednikov, demonov, živali i. t. d.

Če bi sodili le po tem, kar pripovedujejo Vede, bi ne imeli najskromnejšega pojma ni o bogovih, ni o verskih nazorih, ki so vladali na tem ogromnem polotoku. Naslov svetih knjig je spoštovan pri vseh bramanih, toda od religije, ki jo učijo te knjige, ne ostane sploh ničesar.

Celo islamizem se ni ognil temu zakonu vkljub enostavnosti svojega monoteizma; med islamizmom Perzije in Arabije ter Indije je velik razloček. V bistvu politeistični Indiji je uspelo vtisniti najbolj monoteističnemu verstvu politeističen pečat. Za petdeset tisoč indijskih musulmanov so Mahomet in svetniki Islama le novi bogovi, pridodani tisočerim drugim. Islamizmu se tudi ni posrečilo ustvariti v Indiji one enakosti vseh ljudi, ki je bila nekoč vzrok njegovega uspeha; indijski musulmani se drže kakor ostali Indijci sistema kast. Med dravidskimi ljudstvi Dekana je

postal islamizem tako nepoznat, da ga ni več mogoče razločevati od bramanizma, da, ne razlikoval bi se od njega prav nič brez imena Mahometa in brez mošeje, kjer se časti prorok, ki je postal bog.

Ni treba hoditi v Indijo, da vidimo globoke spremembe, ki so se izvršile v islamizmu ob prehodu od enega plemena na drugo. Zadostuje nam pogled v našo veliko lastnino, v Alžerijo. V njej živita dve zelo različni plemeni, Arabci in Berberci, obe mohamedanski. Vendar pa je daleč od islamizma prvih do onega drugih; mnogoženstvo korana je postalo enoženstvo pri Berbercih, katerih religija ni nič drugega ko mešanica islamizma in starega poganstva, ki je bilo v navadi od onih davnih dob, ko je še gospodovala Kartaga.

Celo religije Evrope se ne odtegujejo splošnemu zakonu transformacije, kakor zahteva duša plemena, ki si jih osvojé. Kakor v Indiji, je ostala črka v besedilih utrjenih dogem nespremenljiva, toda to so prazne formule, ki si jih tolmači vsako pleme po svoje. Pod skupnim imenom kristjanov nahajamo v Evropi pravcate pogane kakor Spodnjega Bretonca, ki moli k svojim idolom, fetišiste, kakor Španjolca, ki obožuje amulete, politeiste kakor Italijana, ki časti madone sleherne vasi kot zelo različna božanstva. Ako bi v našem proučevanju nadaljevali, bi lahko dokazali, da je bil veliki razkol reformacije nujna posledica tolmačenja iste verske knjige od različnih plemen, namreč onih na severu, ki so hotela sama razpravljati o svojih verskih nazorih in dajati pravila svojemu življenju in onih na jugu, ki so glede neodvisnosti in modroslovnega duha zelo zaostala. Noben primer bi ne imel višje dokazovalne moči.

Toda to so dejstva, ki bi nas zvodila predaleč, če bi jih preiskovali nadalje. Še hitreje bomo morali opraviti z dvema drugima elementoma civilizacije, inštitucijami in jeziki, ker bi se morali spuščati v tehnične posameznosti, ki bi prekoračile meje predstoječega spisa. Kar velja za verstva,

velja ravno tako za inštitucije; te ne morejo prehajati od enega naroda na drugega, ne da bi se predrugačile. Nočem pomnoževati primerov, čitatelja samo prosim, da si predoči, kako se spreminjajo v dandanašnjih dneh iste inštitucije po plemenih, kjer so vsiljene s silo ali s prigovarjanjem in si ohranijo vendar istovetna imena. To bom razložil v prihodnjem poglavju z ozirom na razne ameriške pokrajine.

Uredbe so v resnici posledica potreb, na katere volja ene same človeške generacije ne more vplivati. Za vsako pleme in za vsako razdobje v razvoju tega plemena obstojajo pogoji življenja, čustev, misli, mnenj, dedičnih vplivov, katerim so prikladne določene uredbe in nobene druge. Vladne etikete imajo zelo malo pomena. Nikoli ni bilo dano enemu narodu, da bi si izbral uredbe, ki so se mu dozdevale najboljše. Ako se mu po jako redkem slučaju posreči, da si jih izbere, jih ne zna čuvati. Mnogoštevilne revolucije, zaporedne spremembe v uredbah, ki jih izvršujemo že celo stoletje, so skušnja, ki bi imela v tem smislu že davno poučiti državnike. Sicer pa mislim, da lahko samo še v otopelih možganih množic in v ozkosrčnih mislih nekaterih fanatikov životari ideja, da se važne socialne spremembe izvršé po dekretnih ukazih. Edina koristna vloga uredb je v tem, da zakonsko potrdé spremembe, ki so jih končno sprejeli običaji in mnenje. One sledijo tem spremembam, a jim ne prvačijo, z uredbami se nikakor ne predrugači značaj in mišljenje ljudi. Ž njimi se ne napravi narod veren ali skeptičen, ne nauči se vladati samega sebe, namesto zahtevati neprestano od države, da mu skuje verige.

Istotako se ne bom pečal dalje z jeziki kakor sem se z uredbami in bom opozoril samo na dejstvo, da se jezik, prehajajoč od enega naroda na drugega, nujno spreminja tudi tedaj, če je pisмено določen, in ravno to je, kar dela idejo o občnem jeziku absurdno. Gotovo, dve stoletji po osvojitvi so sprejeli Gali v kljub premoči svojega števila latinščino, toda ta jezik je narod spremenil kmalu po svojih

potrebah in posebni logiki svojega duha. Iz teh transformacij se je izcimila končno naša moderna francoščina.

Raznolika plemena ne morejo govoriti dolgo istega jezika, slučajne zasedbe in njegovi kupčijski zajmi lahko brez dvoma privedejo kak narod do tega, da sprejme kak drug jezik namesto svojega materinega jezika, toda v ne-
kolikih rodovih bo sprejeti jezik docela spremenjen. Sprememba bo tem globlja, čim bolj se razlikuje pleme, ki si je jezik izposodilo od onega, ki ga je posodilo.

V deželah, koder bivajo raznolika plemena, se nahajajo sigurno raznoliki jeziki. Indija nam je v tem pogledu izvrsten primer. Ker bivajo na velikem polotoku mnogoštevilna in različna plemena, se ni čuditi, ako štejejo tam učenjaki dvestoštirideset jezikov, izmed katerih se razlikujejo nekoji mnogo bolj ko grščina od francoščine. Dvestoštirideset jezikov, ne da bi govorili o treh stotinah narečij! Med temi jeziki je najrazširjenejši čisto moderen, kajti on ne obstoja niti tri stoletja, to je hindustani, ustvarjen iz perzijsčine in arabščine, ki so ju govorili muslimanski osvojevalci ter s hindi, enim izmed najrazširjenejših jezikov v osvojenih pokrajinah. Osvojevalci in podvrženi so pozabili kmalu svoj prvotni jezik, prilagoden potrebam novega, vsed križanja različnih narodov nastalega plemena.

Ne morem se spuščati globlje in ne morem se omejiti na podajanje osnovnih idej. Ako bi se smel poglobiti, kakor bi bilo potrebno, bi šel dalje in trdil, da zastopajo besede, kadar se narodi razlikujejo, dasi se smatrajo od njih za istovetne, tako raznolike načine mišljenja in čustvovanja, da njih jeziki v istini nimajo istovetnih besed in da je prava prestava iz enega v drugega nemogoča. Razumljivo nam je to, ako vidimo, da služi po presledku nekolikih stoletij ista beseda v isti deželi, v istem plemenu čisto različnim idejam.

Kar zastopajo stare besede, to so ideje nekdanjih ljudi. Besede, ki so bile v začetku znaki dejanjskih stvari, so spremenile kmalu svoj smisel vsled sprememb v idejah, običajih

in navadah. Mi mislimo nadalje na podlagi teh obrabljenih znakov, ki bi jih bilo pretežko zameniti, toda nobene zveze ni več med tem, kar pomenjajo danes. Ako gre za od nas zelo oddaljene narode, spadajoče nekoč k civilizacijam, ki nimajo nobene analogije z našimi, prevodi ne morejo nuditi drugega ko besede, popolnoma brez pravega prvotnega smisla, to je besede, ki zbuja v našem duhu ideje brez sorodstva z onimi, ki so jih zbujele nekdanje. Pa pojav je presenetljiv, posebno glede starih jezikov Indije. V tem narodu z nestalnimi besedami, katerega logika ni z našo v nobenem sorodstvu, niso imele besede nikoli tega preciznega in določenega pomena, kakor so jim ga dala stoletja in neprestana uporaba v Evropi. So knjige, kakor Vede, ki jih vkljub izjalovljenim poskusom ni mogoče prestaviti¹⁾.

Poglobiti se v mišljenje posameznikov, s katerimi živimo, toda od katerih nas ločijo razlike starosti, spola, vzgoje, je že jako težavno; poglobiti se v mišljenje plemen, ki jih je globoko zakril prah stoletij, je naloga, ki je nikoli ne bo mogel izvršiti noben učenjak. Vsa znanost, ki jo je mogoče pridobiti, služi samo v to, da dokaže popolno brezkoristnost takih poskusov.

Najsi so ti primeri še tako kratki in malo obdelani, oni dokazujejo zadostno, kako globokosežne so spremembe, ki jih store narodi v elementih civilizacije, ki si jih izposodijo. Izposojilo se zdi včasih veliko, ker menjajo imena v istini nagloma, toda v resnici je zelo malenkostno. V teku stoletij, potem dolgotrajnega delovanja rodov in vsled zaporednih primeskov se končno izposojeni element razlikuje zelo od elementa, ki ga je prvotno zamenil. Zgodovina, ki se oklepa predvsem zunanosti, teh sprememb niti ne vpoštevata in kadar nam na primer pove, da je kak narod sprejel novo religijo,

¹⁾ Govorec o mnogoštevilnih poskusih, prestaviti Vede, dostavlja izvrstni indijanist g. Barth: »Eden zaključek sledi iz vseh teh tako zaslužnih in včasih tako si nasprotujočih študij, hočem reči, naša nezmožnost, prevesti te dokumente v pravem smislu besede.«

si mi ne predstavljamo v resnici takoj osvojenih nazorov, ampak samo tako religijo, kakor jo mi poznamo dandanes. Treba se je poglobiti v podrobno proučevanje teh počasnih prilagodb, ako hočemo dobro razumeti njih postanek in zaslediti razločke, ki ločijo besede od dejstev.

Zgodovina civilizacij obstoji potemtakem iz počasnih prilagodb in majhnih zaporednih preobrazb. Če se nam te dozdevajo naglične in precejšne, se dogaja to zavoljo tega, ker prezremo tu kakor v geologiji posredna in vpoštevamo samo skrajna razdobja.

Naj si imamo kak narod še za tako inteligenčen in nadarjen, njegova zmožnost, si osvojiti kak nov element civilizacije, je v resnici vedno zelo omejena.

Možganske stanice si ne prilagodijo v enem dnevu, kar so morala ustvarjati stoletja in kar se je prilegalo čustvom in potrebam drugačnih organizmov. Samo z dolgotrajno dedičino akumulacijo so take prilagoditve mogoče. Ko bomo pozneje preiskovali razvoj umetnosti v najinteligentnejšem narodu starega veka, pri Grkih, bomo videli, da je potreboval mnogo stoletij, predno se je odvrnil od nerodnih posnemkov asirskih in egipčanskih vzorcev in se povspel polagoma od stopinje do stopinje do mojstrskih umotvorov, ki jih človeštvo še vedno občuduje.

Vendar nobenemu izmed narodov, ki so si sledili v zgodovini — izvzemši neke stare narode, kakor Egipčane in Kaldejce — ni bilo treba storiti drugega, nego si prilagoditi in spremeniti po zahtevi svoje duševne konstitucije civilizacijske činitelje, ki tvorijo dediščino preteklosti. Napredek civilizacije bi bil neskončno bolj počasen in zgodovina raznih narodov bi bila samo nekak večni začetek, če bi se ne mogli poslužiti pred njimi predelanih snovi. Pred sedmimi ali osmimi tisočletji od prebivalcev Kaldeje in Egipta zasnovane civilizacije so bile vrelec snovi, kamor so prišli zaporedoma črpat vsi narodi. Grške umetnosti so se porodile iz umetnosti, ustvarjenih ob bregovih Tigra in Nila.

Iz grškega sloga se je razvil rimski slog, iz katerega so se porodili zaporedoma bizantinski, romanski in gotični slog po duhu in starosti narodov, v katerih so nastali ti različni slogi, toda slogi skupnega izvora.

Kar smo omenili ravnokar glede umetnosti, velja za vse elemente kake civilizacije, za uredbe, jezike in verske nazore. Evropski jeziki izvirajo iz nekega prajezika, ki se je govoril v osrednjem ozemlju Azije. Naše pravo je dete rimskega prava, ki je s svoje strani dete prejšnjih prav. Židovska religija izvira neposredno iz kaldejskih verskih nazorov. Po združitvi z arijskimi verskimi nazori je postala velika religija, ki vlada zapadne narode že skoro dve tisoči let. Tudi naše znanosti bi ne bile, kar so dandanes, brez dolgotrajnega dela stoletij. Veliki ustanovitelji moderne astronomije, Kopernik, Kepler, Newton, so odvisni od Ptolemeja, čegar knjige so služile pouku do XV. stoletja in Ptolemej je odvisen po posredovanju aleksandrijske šole od Egipčanov in Kaldejcev. Tako zasledimo vkljub ogromnim vrzelim, ki jih je polna zgodovina civilizacije, nek počasen razvoj našega znanja, ki nas vodi skozi dobe in države tja do zore antičnih civilizacij, katere skuša dandanes moderna znanost spojiti z onimi prvotnimi časi, ko je bilo človeštvo še brez zgodovine. Čeravno pa je izvor skupen, preobrazbe — napredne in nazadnjaške — ki jih izvrši vsak narod po svoji duševni konstituciji na izposojenih elementih, so zelo različne in ravno zgodovina teh preobrazb tvori zgodovino civilizacij.

Prej smo rekli, da so osnovni elementi, iz katerih sestoji kaka civilizacija, za vsak narod posebni, da so učinek, da, izraz njegovega duševnega sestava in da torej ne morejo preiti od enega plemena na drugo, ne da bi se zgodile na njih globoke spremembe. Videli smo tudi, da so to, kar zakriva dalekosežnost teh sprememb, na eni strani jezikovne nepravilike, ki nas silijo označevati z istimi besedami zelo različne stvari, na drugi strani pa zgodovinske potrebe, ki nas silijo, ozirati se samo na skrajne oblike ene civilizacije,

ne da bi se bavili tudi s posrednimi oblikami, ki jih združujejo. Ko bomo proučevali v sledečem poglavju občne zakone v razvoju umetnosti, bomo lahko z večjo natančnostjo pokazali postopnost sprememb, ki se zvršé na osnovnih elementih civilizacije, ko prehajajo od enega naroda do drugega.

Tretje poglavje.

KAKO SE PREOBRAŽAJO UMETNOSTI.

Uporaba prej razloženih načel glede proučevanja razvoja umetnosti v vzhodnih narodih. — Egipet. — Verske ideje, iz katerih izvirajo njegove umetnosti. — Kaj so postale njegove umetnosti, prenešene k različnim plemenom: Etijopcem, Grkom in Perzijcem. — Prvotna inferijornost grške umetnosti. Dolgotrajnost njenega razvoja. — Sprejem in razvoj grške, egipčanske in asirske umetnosti v Perziji. — Preobrazbe umetnosti so odvisne od plemena in nikakor ne od verskih nazorov. — Primeri, ki nam jih nudijo velike preobrazbe arabske umetnosti po plemenih, ki so se oklenila islamizma. — Uporaba naših načel pri preiskovanju izvorov in razvoja umetnosti v Indiji. — Indija in Grška sta črpali iz istih virov, toda vsled plemenske različnosti sta dospeli do umetnosti, ki nimajo nobene sorodnosti. — Ogromne preobrazbe, ki so se zgodile s stavbarstvom v Indiji po plemenih, ki bivajo v njej in vkljub sličnosti verskih nazorov.

Pri preiskovanju odnošajev med duševno konstitucijo enega naroda, njegovimi uredbami, njegovimi verskimi nazori in njegovim jezikom, sem se moral omejiti na kratke podatke. Za razjasnitev takih predmetov, bi moral nakopičiti cele knjige.

Glede umetnosti je pregledna in precizna razprava brez primere lažja. Uredba in verstvo sta stvari dvomljive definicije in nejasne razlage. Treba je brskati po dejstvih, ki se spreminjajo v vsaki dobi in se skrivajo za mrtvimi besedili, posvetiti se napornim argumentacijam in kritikam, da se dospe končno do dvomljivih zaključkov.

Umetniška dela, posebno spomeniki, pa so nasprotno zelo opredeljena in razlage lahke. Kamenite knjige so naj-

jasnejše knjige, edine, ki ne lažejo nikdar in zavoljo tega sem jim določil najvažnejše mesto v mojih spisih o zgodovini iztočnih civilizacij. Vedno sem bil skrajno nezaupen napram literarnim dokumentom. Oni goljufajo mnogokrat, pouče pa malokedaj. Spomenik nikdar ne goljufa, pouči pa vedno. On najboljše hrani mišljenje izumrlih narodov. Treba je pomilovati duševno slepoto specialistov, ki ne iščejo na njih drugega ko napise.

Proučujmo torej sedaj, kako so umetnosti izraz duševne konstitucije naroda in kako se pretvarjajo ob prehodu od ene civilizacije na drugo.

V tej preiskavi se bom bavil samo z iztočnimi umetnostmi. Postanek in preobrazba evropskih umetnosti sta sledila istim zakonom, toda za razlago njih razvoja pri različnih plemenih bi se morali spuščati v podrobnosti, ki presegajo skrajno omejeni obseg te študije.

Vzamimo iz početka umetnosti v Egiptu in poglejmo, kaj so postale nekoč ob postopnem prehodu k trem različnim plemenom, k zamorcem Etijopije, k Grkom in Perzijcem.

Izmed vseh civilizacij, ki so cvetele na zemeljskem površju, se je izrazila egiptovska najpopolnejše v svojih umetnostih. Ona se je izrazila v njih s tako izrazitostjo in jasnostjo, da umetniški tipi, ki so nastali ob bregovih Nila, niso mogli pripadati nikomur kakor le nji sami in da so si jih prisvojili drugi narodi šele po prejšnjih spremembah.

Egipčanske umetnosti, posebno stavbarstvo, so imele svoj izvor v nekem posebnem idealu, ki je vladal petdeset stoletij vse dejanje in nehanje enega naroda. Egipet je hrepenel ustvariti nerazrušljivo bivališče za človeka, bitje efemerne obstanka. To pleme je v nasprotju z marsi katerim drugim zaničevalo življenje in dvorilo smrti. Kar ga je predvsem zanimalo, je bila mrtva mumija, ki gleda zamišljeno, globoko v temni celici, z v masko vdelanimi emajliranimi očmi večno skrivnostne hijerogliffe. Varna pred vsako profanacijo v svojem grobišču, ogromnem kakor

palača, je nahajala ta mumija naslikano in izklesano na stenah neskončnih hodnikov to, kar jo je osrečevalo v njenem kratkotrajnem zemeljskem življenju.

Egipčansko stavbarstvo je predvsem pogrebno in religiozno stavbarstvo, ki ima za smoter v večji ali manjši meri mumijo in bogove. Zanje se je izvotlilo podzemlje, so se postavljali obeliski, piloni, piramide, zanje so se zgradili tudi zamišljeni kolosi na kamenitih prestolih s tako veličanstveno in tako milobno gesto.

Vse je trajno in masivno v tej arhitekturi, zato ker je hrepenela po večnosti. Da so bili Egipčani edini narod starega veka, ki ga poznamo, bi mogli lahko trditi, da je umetnost v istini najnatančnejši izraz duše plemena, ki jo je ustvarilo.

Medsebojno zelo različni narodi, Etijopci, nižjevrstno pleme, Grki in Perzijanci, višjevrstna plemena, so izposodili svoje umetnosti ali od Egipta samega ali od Egipta in Asirije. Poglejmo, kaj so postale v njih rokah.

Vzamimo najprej najnižje izmed ravno omenjenih narodov, Etijopce.

Znano je, da so se v neki zelo pozni dobi egipčanske zgodovine (XXIV. dinastija) okoristili sudanski narodi z anarhijo in dekadenco v Egiptu, se polastili nekaterih njegovih pokrajin ter ustanovili neko državo, ki je imela zaporedoma Napata in Meroe za glavno mesto in ki si je ohranila svojo neodvisnost več stoletij. Iz navdušenja za civilizacijo premaganih, so poskusili posnemati njih spomenike in umetnosti, toda ti posnemki, ki jih imamo v nekaterih izvodih, so navadno le nespretne potvore. Ti zamorci so bili barbari, obsojeni od svoje možganske inferijornosti, da se ne znebijo svojega barbarstva nikoli, in v istini se ga vkljub civilizatoričnemu, mnogostoletnemu vplivu Egipčanov niso oprostili nikdar. Ni ga primera v stari in moderni zgodovini, da bi se bilo kako zamorsko ljudstvo povspelo na neko stopinjo civilizacije in vedno, ko je slučajno kakor v Etijopiji v starem

veku v naših dneh na Haïti pala kakšna višja civilizacija v roke zamorskega plemena, je nazadovalo do siromašnih nižjih oblik.

Pod čisto drugim obnebjem je izposodilo neko drugo, takrat ravno tako barbarsko, toda belo pleme, grško, v Egiptu in Asiriji prvotne vzorce svojih umetnosti in se tudi omejilo v početku na neokorne posnemke. Umetniške izdelke teh dveh velikih civilizacij so jim dobavljali Feničani, gospodarji morskih cest, ki vežejo obrežja Sredozemskega morja in narodi Male Azije, gospodarji suhih cest, ki so vodile v Ninive in Babilon.

Nikomur ni neznano, kako visoko so se povzpeli Grki nad svoje vzorce. Odkritja moderne arheologije pa so dokazala tudi, kako nerodni so bili njih prvotni načrti in da so potrebovali stoletja, predno so končno ustvarili mojstrska dela, ki so jih napravila nesmrtna; za to težko nalogo, ustvariti s tujo umetnostjo osebno in višjo umetnost, so potrebovali Grki sedem stoletij, toda napredek zadnjega stoletja je znatnejši ko oni vseh prejšnjih dob. Česar narod najdalje ne prekorači, niso višje stopinje civilizacije, ampak nižje. Najstarejši izdelki grške umetnosti, oni mikenske zakladnice, iz XII. stoletja pred našo dobo, svedočijo o čisto barbarskih poskusih, o nerodnih posnemkih iztočnih predmetov; šest stoletij pozneje je umetnost še vedno precej iztočna; Apolon iz Tenee in Apolon iz Orhomena sta čudovito slična egipčanskim kipom, toda napredek raste naglično in stoletje pozneje smo že pri Fidiju in čudapolnih partenonskih kipih, to je pri umetnosti, ki se je popolnoma osvobodila svojih iztočnih izvirov in ki stoji visoko nad vzorci, ob katerih se je navduševala tako dolgo.

Ravno tako je bilo s stavbarstvom, dasi razdobij njegovega razvoja ni tako lahko določiti. Mi nimamo pojma o palačah homeriških pesmotvorov okoli IX. stoletja pred našo dobo, toda bronasti zidovi, v barvah blesteča slemena, zlate in srebrne živali kot čuvaji pred vratmi, o katerih

nam pripoveduje pesnik, nas nujno spominjajo asirskih palač, z bronastimi ploščami in emajliranimi opekami izloženih in zastraženih od izklesanih bikov. Sigurno vemo, da se nahaja tip najstarejših doriških grških stebrov, ki spadajo najbrž v VI. stoletje, v Egiptu, v Karnaku in Beni-Hasanu, da je več delov joniškega stebra izposojenih iz Asirije, toda mi vemo tudi, da so se razvili iz teh tujih, vpočetku nakopičenih, pozneje združenih in končno pretvorjenih elementov novi, od svojih prvotnih vzorcev zelo različni stebri.

Na drugem mejišču starega sveta nudi Perzija enako prilagoditev in enak razvoj, toda razvoj, ki ni mogel dospeti do svojega zvršetka, ker ga je naenkrat ustavila tuja osvojitev. Perzija ni imela sedem stoletij kakor Grška, ampak samo dve stoletji, da si ustvari svojo umetnost. Samo enemu narodu se je do sedaj posrečilo, ustvariti si osebno umetnost v tako kratkem času, Arabcem.

Zgodovina perzijske civilizacije se pričenja šele s Cirom in njegovimi nasledniki, ki se jim je posrečilo pet stoletij pred našo dobo se polastiti Babilonije in Egipta, to je, dveh velikih civilizacijskih središč, katerih slava je napolnjevala tedanji iztočni svet. Grki, ki so bili enako določeni za gospodstvo, še niso prihajali v poštev. Perzijska država je postala središče civilizacije, dokler ni bila zrušena tri stoletja pred našo dobo od Aleksandra, ki je z istim mahom preložil središče svetovne civilizacije.

Ker Perzijanci, ko so se polastili Egipta in Babilonije, niso imeli nobene umetnosti, so si izposodili od obeh umetnike in vzorce. Ker je trajalo njih gospodstvo samo dve stoletji, niso imeli časa spremeniti korenito te umetnosti, toda ko so bili premagani, so jih jeli že preobražati. Še stoječe perzepolske razvaline nam govorijo o pričetku teh preobrazb. Mi nahajamo tam nedvomno združitev, ali prav za prav superpozicijo egipčanskih in asirskih umetnosti v zvezi z nekaterimi grškimi elementi, toda že se kažejo novi elementi, tako visoki perzepolski steber z dvoglavim kapi-

telom, in nam dado slutiti, da bi bilo to pleme, če bi Perzijancem ne bil odmerjen tako kratek čas, ustvarilo ravno tako osebno, dasi ne tako visoko umetnost kakor Grki.

Dokaz za to imamo v spomenikih Perzije deset stoletij pozneje. Dinastiji Ahemenidov, premagani od Aleksandra, je sledila dinastija Seleucidov, potem Arzacidov in končno Sasanidov, premagana v VII. stoletju od Arabcev. Ž njimi zadobi Perzija novo stavbarstvo in ko si postavi na novo svoje spomenike, imajo znake neoporečne izvirnosti, ki prihaja iz kombinacije arabske umetnosti s starim stavbarstvom Ahemenidov, spremenjenim po kombinaciji s helenistično umetnostjo Arzacidov (ogromna vrata v celi višini pročelja, emajlirane opeke, ostrokotne arkade i. t. d.). Tej novi umetnosti je bilo prisojeno, da jo preneso pozneje Mongoli v Indijo in jo spremené po svojem načinu.

V predstoječih primerih nahajamo različno razvite preobrazbe, ki jih izvrši narod na umetnostih drugega po potrebi plemena in časa, ki ga je mogel posvetiti tej preobrazbi.

Pri nižjevrstnem plemenu, pri Etijopcih, ki je imelo vendar stoletja na razpolago, a ki se je ponašalo le z nezadostno možgansko zmožnostjo, smo videli, da je izposojena umetnost nazadovala na neke nižjevrstne oblike. Pri višjevrstnem plemenu, ki je imelo obenem stoletja na razpolago, pri Grkih, smo konstatirali popolno preobrazbo stare umetnosti v novo in mnogo višjo umetnost. Pri drugem, ne tako visoko stoječem plemenu kakor Grki, pri Perzijancih, ki so imeli zelo omejen čas na razpolago, smo našli veliko spretnost v prilagodenju in početke preobrazbe.

Ampak razen ravno omenjenih, večinoma dalekih primerov, je mnogo dosti modernejših, s še obstoječimi izvodi, ki pričajo o velikih preobrazbah, ki jih mora izvršiti kako pleme na izposojeni umetnosti. Ti primeri so tem bolj značilni, ker gre za narode iste religije, toda različnih izvorov. Hočem govoriti o Mohamedancih.

Ko so se v VII. stoletju naše dobe polastili Arabci največjega dela starega rimsko-grškega sveta in ustanovili ono ogromno državo, ki se je raztezala skoro od Španije po celém afriškem severu do srednje Azije, so se srečali z določno opredeljenim bizantinskim stavbarstvom. V početku so ga kar prevzeli, kakor v Španiji, tako v Egiptu in Siriji, za stavbo svojih mošej. Omarjeva mošeja v Jeruzalemu, Amrujeva v Kahiri in drugi še stoječi spomeniki nam dokazujejo to adopcijo. Toda ona ni trajala dolgo in mi vidimo, kako se spreminjajo spomeniki od pokrajine do pokrajine, od stoletja do stoletja. V naši »Zgodovini arabske civilizacije« smo razložili postanek teh sprememb. One so tako znatne, da med spomenikom iz početka osvojitve, kakor Amrujevo mošejo v Kahiri (742) in ono Kaït-Beja (1468) proti koncu velike arabske dobe ni sledu kake sličnosti. Mi smo pokazali z našimi razmotrivanji in slikami, da kažejo v raznih, zakonu islama podvrženih deželah, v Španiji, Afriki, Siriji, Perziji, Indiji, spomeniki tako znatne razlike, da jih je v resnici nemogoče uvrstiti pod isto označbo kakor moremo to storiti na primer z gotičnimi spomeniki, ki kažejo vkljub svoji mnogoličnosti očitvidno analogijo.

Te korenite razlike v stavbarstvu mohamedanskih dežel ne morejo biti v zvezi z različnostjo verskih nazorov, kajti religija je ista. Ona je v zvezi z neskladnostmi plemen, ki vplivajo na razvoj umetnosti ravno tako globoko — kakor na usode držav.

Če je ta trditev eksaktna, se moramo nadejati, da najdemo v isti deželi, v kateri bivajo različna plemena, zelo mnogolične spomenike vkljub enakosti verskih nazorov in enotnosti politične oblasti. Ravno isto vidimo v Indiji. V Indiji nahajamo najlažje primere v potrdilo splošnih, v tem spisu razloženih načel in radi tega se vračam vedno zopet tje. Veliki poluotok tvori najprepričevalnejšo in najbolj filozofsko vseh zgodovinskih knjig. Ona je dandanes v istini edina pokrajina, kjer se je samo s poljubno prostorno spre-

membo mogoče prestaviti v času in gledati še živeče vrste postopnih dob, ki jih je moralo človeštvo prebiti, predno je dospelo do višje stopinje civilizacije. Tam se nahajajo vse oblike civilizacije: kamenena doba ima tam svoje zastopnike in doba elektrike in pare jih ima ravno tako. Nikoder ni mogoče videti boljše vloge velikih činiteljev, ki vladajo postanek in razvoj civilizacij.

Z uporabo v predstojećem spisu razvitih načel sem poskusil rešiti že dolgo raziskovan problem: izvor indijskih umetnosti. Ker je stvar zelo malo znana in zelo zanimiva glede uporabe naših idej v plemenski psihologiji, hočemo podati o nji v kratkem najbistvenejše obrise¹⁾.

V umetnostih nastopi Indija zelo pozno v zgodovini. Njeni najstarejši spomeniki, kakor stebri Asoke, templji Karlija, Bharhuta, Senčija segajo komaj dve stoletji pred našo dobo nazaj. Ko so se postavljali, so stare civilizacije starega sveta, one Egipta, Perzije in Asirije večinoma že dokončale svoj krog in se pogrezale v noč dekadence. Ena sama civilizacija, rimska, je nadomestila vse druge. Svet je poznal le še enega gospodarja.

Indija, ki je tako pozno vstala iz teme zgodovine, je mogla torej izposoditi mnogo stvari od prejšnjih civilizacij, toda globoka osamljenost, v kateri je, kakor se je še pred nedavnim pripoznavalo, vedno živela, in presenečujoča izvirnost njenih spomenikov brez vsakega vidnega sorodstva s prejšnjimi, sta dolgo zavračali vsako hipotezo o tujih izposojilih.

Razen njih neoporekljive izvirnosti so svedočili prvi spomeniki Indije tudi o izvrstni izvršbi, ki je v poznejših stoletjih niso mogli več prekositi. Pred tako popolnimi umo-

¹⁾ Glede tehničnih podrobnosti, ki se jih na tem mestu ne morem niti dotekniti, opozarjam na svoje delo, »Les Monuments de l' Inde«, 1 zvezek in folio, ilustriran s 400 slikami po mojih fotografijah, z orisi in načrti. (Librairie Didot). Več teh podob je izšlo pomanjšanih v mojem delu »Les Civilisations dans l' Inde«, z 800 str., 4°.

tvori je bilo brez dvoma veliko število prejšnjih nesigurnih poskusov ali vkljub vsem najpodrobnejšim raziskavam ni odkril noben načrt, noben drugovrsten spomenik sledi teh nesigurnih poskusov.

Novejša najdba ostankov od kipov in spomenikov z očitnimi grškimi vplivi v nekih osamljenih pokrajinah na severozahodu polotoka je privedla indijaniste do mnenja, da si je Indija izposodila svoje umetnosti od Grške.

Uporaba prej razloženih načel in temeljita preiskava večine še v Indiji obstoječih spomenikov nas je privedla do čisto drugačnega zaključka. Po našem mnenju Indija vkljub svoji slučajni dotiki z grško civilizacijo od nje ni izposodila nobene svoje umetnosti in od nje ni mogla izposoditi nobene. Obe plemeni, ki sta prišli medsebojno v dotiko, sta bili pre-različni, njuno mišljenje preveč neenako, njun umetniški duh preveč nezdružljiv, da bi mogli vplivati eno na drugo.

Sicer pa svedoči raziskava starih, v Indiji raztrošenih spomenikov neposredno, da med njenimi umetnostmi in onimi Grške ni nobenega sorodstva. Dočim so naši evropski spomeniki obloženi z elementi, izposojenimi od grške umetnosti, nimajo spomeniki Indije nič enakega. Najpovršnejša preiskava dokaže, da imamo opraviti s skrajno različnimi plemeni in da ni bilo morebiti nikdar bolj raznolikih duhov — rekel bi skoro bolj antipatičnih — ko sta grški in indijski.

Ta splošna trditev pridobi moči, čim dalje se poglobimo v proučevanje indijskih spomenikov in v intimno psihologijo narodov, ki so jih ustvarili. Kmalu konstatiramo, da je indijski duh preoseben, da bi mogel biti dostopen njegovemu mišljenju preoddaljeni vpliv. Ta tuji vpliv se brez dvoma lahko vsili, toda on ostane nesorazmerno površen in mimogreden in naj si ga mislimo še tako dolgotrajnega. Zdi se, da so med duševno konstitucijo raznih plemen Indije in ono drugih narodov tako visoke prepreke, kakor so ogromne od narave ustvarjene prepreke med velikim polotokom in drugimi zemeljskimi pokrajinami. Indijski duh

je v taki meri specijalen, da se katerikoli predmet, ki ga mora po naravni potrebi posnemati, spremeni takoj in postane indijski. Celo v stavbarstvu, kjer je vendar težko prikriti izposojila, se pojavi zelo naglo osebnost tega bizarnega duha, ta sposobnost za hitro deformacijo. Lahko je dati v posnetje grški steber kakemu indijskemu stavbeniku, toda ne more se mu zabraniti, da bi ga spremenil naglo v steber, ki ga bomo na prvi pogled smatrali za indijskega. Celo dandanes, ko je vendar evropski vpliv v Indiji tako močan, se opažajo take preobrazbe dan za dnem. Dajte kakemu indijskemu umetniku kterikoli evropejski vzorec, da ga posname, on bo povzel splošno obliko, toda on bo pretiral določene partije, razmnožil in potvoril ornamentalne posameznosti in drugi ali tretji posnetek bo brez vsega zapadnega značaja in postane izključno indijski.

Osnovni značaj indskega stavbarstva — in ta značaj se nahaja v slovstvu, ki je v tem oziru jako sorodno s stavbarstvom — je brezmejno pretiravanje, neizmerna mnogostranost v podrobnostih, neka zmedenost, ki je v očitnem nasprotju s pravilno in hladno preprostostjo grške umetnosti. Predvsem s proučevanjem umetnosti Indije razumemo, v koliki meri so plastični umotvori kakega plemena mnogokrat v zvezi z njegovo duševno konstitucijo in tvorijo najjasnejši jezik za tega, kdor si jih zna tolmačiti. Če bi bili Indi kakor Asirci izginili popolnoma iz zgodovine, bi basreliefi njihovih svetišč, njih kipi, njih spomeniki zadostovali, da nam razodenejo njih prošlost. Govorili bi nam predvsem o tem, da metodični in jasni duh Grkov ni mogel nikoli uveljaviti niti najmanjšega vpliva na prekipevajočo in nemetodično domišljijo Indov. Ž njih pomočjo bi tudi razumeli, zakaj je mogel biti grški vpliv v Indiji vedno samo mimohoden in omejen vedno na pokrajino, ki se ji je trenutno vsilil.

S pomočjo arheološkega proučevanja spomenikov smo mogli podpreti z jasnimi dokazi, kar nam razodeva neposredno občno znanje o Indiji in indijskem duhu. Tako nam

je bilo mogoče dognati zanimivo dejstvo, da so hoteli večkrat, posebno pa v teku prvih dveh stoletij naše dobe, indijski vladarji v zvezi s arzacidskimi kralji Perzije, katerih civilizacija je bila zelo prepojena s helenizmom, vpeljati v Indiji grško umetnost, a da se jim nikdar ni posrečilo, jo tam vdomaćiti.

Ta izposojena, čisto oficijelna umetnost ni stala v nobenih odnošajih z mišljenjem naroda, med kojega je bila uvedena, in je vedno izginila s političnimi vplivi vred, iz katerih se je porodila. Sicer pa je bila indijskemu duhu preantipatična, da bi mogla vplivati kakorsibodi na narodno umetnost, celo v dobi, ko se je vsiljevala. V istini ni najti v sodobnih in poznejših indijskih spomenikih, kakor v mnogoštevilnih podzemeljskih svetiščih, nobenega sledu grških vplivov. Sicer pa bi jih bilo prelahko spoznati, da bi mogli ostati nepoznani. Izven celote, ki je vedno značilna, so tehnične posameznosti, posebno izdelovanje preprog, kar priča takoj o roki takega grškega umetnika.

Grška umetnost je v Indiji ravno tako hitro izginila kakor se je pojavila in ravno ta nagličnost dokazuje, v koliki meri je bila umetnost importirana, oficijelno vsiljena, toda brez sorodnosti z narodom, ki jo je moral prevzeti. Nikoli ne izginejo na tak način umetnosti v kakem narodu; one se pretvarjajo in nova umetnost izposodi vedno nekaj od one, po kateri podeduje. Grška umetnost je z invazijo nagloma prišla v Indijo in je nagloma izginila in tam pokazala ravno tako malo vpliva, kakor evropski spomeniki, ki jih tod postavljajo zadnji dve stoletji Angleži.

Sedanja brezvplivnost evropskih umetnosti v Indiji vkljub celemu stoletju neomejenega gospostva se lahko primerja s pičlo vplivnostjo grških umetnosti pred sedemnajstimi stoletji. Ne da se zanikati, da imamo tukaj nezdružljivost estetičnih čustev, kajti mohamedanske umetnosti, v Indiji ravnotako tuje kakor evropske umetnosti, so se posnemale v vseh pokrajinah polotoka. Celo v onih, kjer niso imeli

mohamedanci nikoli kake moči, je malokrat najti svetišče brez kakšnih ornamentalnih arabskih motivov. Brezdvomno vidimo, kakor v davnih časih kralja Kanižke, dandanes radže, kakor onega v Gvalior-u, ki se dado zvoditi od veličine tuje moči in si sezidati evropske palače v grško-latinskem slogu, toda ta oficijelna umetnost je vedno — kakor v času Kanižke — le domači umetnosti nagomiljena brezvplivna umetnost.

Grška in indijska umetnost sta obstojali nekdaž ena ob drugi, kakor dandanes evropska in indijska umetnost, ne da bi kedaj vplivali ena na drugo. Kar se tiče spomenikov Indije v ožjem smislu, ni niti enega, o katerem bi se moglo trditi, da kaže v svoji celoti ali v svojih podrobnostih katerisibodi sličnost s kakšnim grškim spomenikom, kakor da teko naj si jo že mislimo.

Ta nesposobnost grške umetnosti, vdomaćiti se v Indiji, ima nekaj presenetljivega na sebi in mi jo moramo pač pripisovati od nas povdarjani neskladnosti duše teh dveh plemen in ne neki vrsti nesposobnosti Indije, prilagoditi si tujo umetnost, kajti ona si je znala popolnoma prilagoditi in preobraziti umetnosti, ki so odgovarjale njeni duševni konstituciji.

Arheološki elementi, ki smo jih mogli zbrati, so dokazali, da si je v istini poiskala Indija svoje umetnosti prvotno v Perziji; ne v nekoliko helenizirani Perziji v časih Arzacidov, temveč v Perziji, dedični stare civilizacije Asirije in Egipta. Znano je, da so imeli Perzijanci 330 let pred Kristom, ko je strmoglavil Aleksander kraljevsko dinastijo Ahemenidov, že dve stoletji sijajno civilizacijo. Brez dvoma, oni niso našli formule kake nove umetnosti, toda iz zmesi podedovane egipčanske in asirske umetnosti so ustvarili pomembne umotvore. Lahko jih sodimo po še stoječih perzepolskih razvalinah. Egipčanski piloni, krilati biki Asirije in celo neki grški elementi so nam dokaz, da so se stikale v tem ozkem azijskem ozemlju vse umetnosti velikih prejšnjih civilizacij.

V Perzijo je hodila črpat Indija, toda ona je črpala pravzaprav umetnosti Kaldeje in Egipta, ki jih je Perzija samo izposodila.

Proučevanje spomenikov Indije razodeva, od katerih izposojil so prvotno živeli, ali, da zabeležimo ta izposojila, se moramo obrniti k najstarejšim spomenikom. Indijska duša je tako samonikla, da se izvrše na izposojenih stvareh v svrhu prilagoditve njenemu pojmovanju take preobrazbe, da jih v kratkem ni več spoznati.

Zakaj se je pokazala Indija tako nesposobno prilagoditi si karsižebodi od Grške, nasprotno pa tako godno izposojevati od Perzije? Očividno zato, ker so odgovarjale umetnosti Perzije dobro njenemu duševnemu sestavu, umetnosti Grške pa nikakor ne. Enostavne oblike, malo okrašene površine grških spomenikov niso mogle ugajati indijskemu duhu, dočim so ga morale zapeljevati zveržene oblike, obilnost dekoracije in bogastvo okraskov perzijskih spomenikov.

Sicer pa ni vplivala Perzija samo v tej davni dobi kot zastopnica Egipta in Asirije s svojimi umetnostmi na Indijo. Ko so se mnogo stoletij pozneje pojavili mohamedanci na polotoku, se je njihova umetnost na potu skozi Perzijo navzela v obilici perzijskih elementov in kar je prinesla v Indijo, je bila pred vsem neka perzijska umetnost, ki je kazala še sledove svojih starih, od ahenidskih kraljev nadaljevanih asirskih tradicij. Gigantska vrata mošej, posebno pa emajlirana opeka, ki jih pokriva, so sledovi kaldejsko-asirske civilizacije. Tudi te umetnosti si je znala Indija prilagoditi, ker so odgovarjale plemenskemu duhu, dočim sta ostali nekdanja grška, dandanes evropska, obe globoko antipatični njenemu čustvovanju in mišljenju, nanjo vedno brez vpliva.

Indija torej ni odvisna od Grške, kakor trdijo še vedno arheologi, ampak po posredovanju Perzije od Egipta in Asirije. Indija od Grške ni sprejela ničesar, pač pa sta

črpali obe iz istih virov, iz tega skupnega zaklada, temelja vseh civilizacij, izdelanega v teku stoletij od narodov Egipta in Kaldeje. Grška si je tam izposodila po posredovanju Feničanov in maloazijskih narodov, Indija pa po posredovanju Perzije. Grška in indijska umetnost segata torej do istega izvira nazaj, vendar so se v obeh pokrajinah iz tega izvira prihajajoči toki medsebojno kmalu oddaljili — po zahtevi duha vsakega plemena.

Toda če je umetnost, kakor smo trdili, v ozki zvezi z duševno konstitucijo plemena, in če se iz tega razloga od raznolikih plemen izposojena umetnost odene kmalu v zelo različne oblike, moramo pričakovati, da ima od zelo raznolikih plemen obljudena Indija vkljub enakosti v verskih nazorih različne umetnosti in neslične stavbne sloge.

Preiskava spomenikov raznih indijskih pokrajin svedoči, v koliki meri je to res tako. Razlike med spomeniki segajo celo tako globoko, da smo jih mogli razvrstiti samo po pokrajinah, to je, po plemenu in nikakor ne po religiji, kateri pripadajo narodi, ki so jih postavili. Nobene sličnosti ni med spomeniki severne in onimi južne Indije, ki so postavljeni vendar v isti dobi od narodov z enako religijo. Celo v času mohamedanskega gospostva, to je, v dobi, ko je bila politična enotnost Indije najpopolnejša in vpliv osrednje oblasti največji, kažejo čisto mohamedanski spomeniki od ene pokrajine do druge globoke razlike. Mošeja v Ahmedabatu, mošeja v Lahore. mošeja v Agri, mošeja v Bižapuru kažejo, dasi so posvečene istemu bogočastju, prav pičlo sorodnost, veliko manjšo sorodnost, ko je med kakim renesančnim in gotičnim spomenikom.

V Indiji se ne razlikuje samo stavbarstvo enega plemena od stavbarstva drugega, enako se razlikuje kiparstvo v različnih pokrajinah ne samo po zastopanih tipih, ampak tudi po načinu, po kojem so izdelani kipi.

Ako primerjamo ploske reliefe ali kipe v Šanči z onimi v Bharhutu, ki so vendar istodobni, je razlika že očividna.

Ona je še večja, če primerjamo kipe v Misore z onimi velikih pagod južne Indije. Vpliv plemena se pojavi povsod. On se pojavlja celo na manjših umetniških predmetih. Vsakomur je znano, kako se razlikujejo od enega dela Indije do drugega. Ni treba posebno vajenega očesa, da se spozna lesena izrezljana skrinjica iz Misore od skrinjice, izrezljane v Guzratu, niti da se razloži dragulj z obale Orisse od dragulja z bombajske obale.

Brez dvoma je stavbarstvo Indije kakor orientalsko sploh, predvsem versko stavbarstvo, toda kakor močan naj bo vpliv religije, posebno še na iztoku, vpliv plemena je mnogo znatnejši.

Ta plemenska duša, ki določa usodo narodov, določa tudi njih verske nazore, njih inštitucije in njih umetnosti. Naj proučujemo katerisibodi element civilizacije, nahajamo jo povsod. Ona je edina sila, zoper katero bi nobena druga ne premogla ničesar. Ona reprezentira pezo tisočerih rodov sintezo njihovega mišljenja.

Tretja knjiga.

Zgodovina narodov kot posledica njihovega značaja.

Prvo poglavje.

KAKO IZVIRAJO UREDBE IZ NARODOVE DUŠE.

Zgodovina vsakega naroda izvira vedno iz njegove duševne konstitucije. — Razni primeri. — Kako izvirajo politične institucije Francoske iz plemenske duše. — Njih dejanjska nespremenljivost pod navidezno spremenljivostjo. — Naše najrazličnejše politične stranke stremé pod različnimi imeni za istimi političnimi cilji. — Njih ideal je vedno centralizacija in uničenje osebne inicijative v prilog države. — Kako je francoska revolucija izvršila samo program stare monarhije. — Protislovje med idealom anglosaškega in idealom latinskega plemena. — Inicijativa državljana namesto inicijative države. — Uredbe narodov izvirajo vedno iz njihovega značaja.

Zgodovino lahko v njenih velikih potezih smatramo za preprosti pojav učinkov, povzročenih od psihologične konstitucije plemen. Ona je posledica te konstitucije, kakor so dihalni organi rib posledica njih povodnega življenja. Brez prehodnega poznavanja duševne konstitucije kakega naroda postane njegova zgodovina zmes dogodkov, ki jih vlada dozdevno samo slučaj. Če poznamo dušo kakega naroda, se pokaže njegovo življenje kot redna in usojena posledica njegovih psihologičnih značilnih lastnosti. V vseh življenjskih pojavih kakega naroda nahajamo vedno nespremenljivo plemensko dušo, ki si tke sama svojo usodo.

Posebno razločno pa se izraža vrhovna sila plemenske duše v političnih institucijah. To nam bo lahko dokazati z nekaterimi primeri.

Vzamimo od početka Francijo, to je eno izmed onih dežel na svetu, ki je pretrpela najgloblje prevrate in kjer so se v nekaterih letih spremenile politične institucije navidezno najkoreniteje in kjer so stranke dozdevno najbolj različne. Ako premotrimo s psihološkega stališča ta navidezno tako raznolika mnenja, te vedno si nasprotujoče stranke, lahko konstatiramo, da imajo v resnici popolnoma isto podlago, ki izraža natančno ideal našega plemena. Intransigenti, radikalci, monarhisti, socialisti, z eno besedo, vsi zagovorniki najrazličnejših doktrin, težé pod različnimi imeni za popolnoma istovetnim ciljem: absorpcijo posameznika od države. Po čemer hrepené vsi z isto vnemo, to je stara centralistična in cezarična vlada, država, ki vodi vse, ureja vse, absorbira vse, uravnava najmanjše posameznosti v življenju državljana in ga varuje skrbi, da bi moral pokazati le iskrico prevdarka in inicijative. Naj se imenuje oblast na čelu države kralj, cesar, predsednik i. t. d., to je brez pomena, naj si bo ta oblast kterakoli, ona bo imela nujno isti ideal in ta ideal je ravno izraz čustev plemenske duše. Drugega bi ne strpela.

V to, da nas torej naša skrajna nervoznost, naša velika nagnjenost k nezadovoljnosti s tem, kar nas obdaja, ideja, da nam bo kaka nova vlada prinesla srečnejšo usodo, vodi k neprestanim spremembam naših institucij, nas obsoja veliki glas mrtvecev, ki nas vodi, da zamenjujemo samo imena in zunanosti. Nezavestna oblast naše plemenske duše je tolika, da niti ne zapazimo iluzij, katerih žrtve smo.

Ako se oziramo samo na zunanosti, se gotovo nič bolj ne razločuje od stare vlade kakor ona, ki jo je ustvarila naša velika revolucija. V resnici pa je ona, gotovo nevedoma, samo nadaljevala kraljevsko tradicijo s tem, da je dovršila delo centralizacije, pričeto od monarhije pred nekolikimi

stoletji. Če bi vstala Ludovik XIII. in Ludovik XIV. iz svojih grobov, da sodita delo revolucije, bi gotovo grajala nekatere nasilnosti, ki so spremljale njeno izvršitev, toda ona bi jo smatrala za popolnoma strinjajočo se ž njunimi tradicijami in njunim programom in bi pripoznala, da bi se kakšnemu njunemu ministru ne posrečilo izvršiti boljše tega programa. Rekla bi, da je bila najmanj revolucionarna vlada, kar jih je poznala Francija, ravno vlada revolucije. Nadalje bi konstatirala, da nobena izmed raznih vlad, ki so si sledile v teku zadnjega stoletja v Franciji, ni poskusila spremeniti kaj na tem delu, v toliki meri je ono plod rednega razvoja, nadaljevanje monarhičnega ideala in izraz plemenskega duha. Brez dvoma bi si ta dva slava fantoma vsled svoje velike izkušnosti dovolila nekaj kritik in morebiti bi omenila, da se je z nadomestitvijo aristokratske vladne kaste z administrativno kasto ustvarila v državi neka neosebna oblast, ki je mnogo nevarnejša ko vlada starega plemenitstva, kajti edino ta je varna pred političnimi spremembami, ima tradicije, smisel za skupnost, neodgovornost in trajnost, to je vrsto pogojev, ki bi ji nujno pripomogli, da postane edini gospodar. Sicer pa mislim, da bi ne naglaševala mnogo tega prigovora z ozirom na to, da se brigajo latinski narodi zelo malo za svobodo in mnogo za enakost in da prenašajo lahko vsak despotizem pod edinim pogojem, da je ta despotizem neoseben. Morebiti bi se jima zdele neštivilne določbe in tisočere vezi, ki obdajajo dandanes najmanjši življenjski čin, zelo pretirane in zelo tiranske in bi opomnila, da se bomo tedaj, ko bo država vse absorbirala, vse zreglementirala, oropala državljanse vse inicijative, našli naenkrat in brez vsake nove revolucije sredi socializma. Toda tedaj bi jima nebeška modrost, ki razsvetljuje kralje ali pa vsaj matematična modrost, ki uči, da rastejo učinki v geometrični postopici, dokler delujejo isti vzroki, pomagla do spoznanja, da je socializem le zadnji izraz monarhične ideje, ki jo je revolucija le pospešila.

Tako nahajamo v ustavah naroda obenem v začetku tega spisa omenjene slučajne okolnosti in te trajne zakone, ki smo jih skušali določiti. Slučajne okolnosti ustvarjajo imena, zunanosti. Osnovni zakoni in najosnovnejši izvirajo iz ljudskega značaja in določajo usodo narodov.

Proti temu primeru lahko postavimo primer nekega drugega plemena, angleškega, čegar psihologična konstitucija je od naše zelo različna. Vsled tega edinega dejstva se njegove ustave ločijo radikalno od naših.

Naj si imajo Angleži nad sabo samovladarja, kakor na Angleškem, ali predsednika kakor v Združenih državah, njih vlada bo vedno izraz istih osnovnih lastnosti; delokrog države bo omejen vedno na minimum, delokrog posameznikov pa razširjen na maximum, kar je z ozirom na latinski ideal ravno narobe. Pristani, kanali, železnice, učni zavodi itd. se bodo vedno ustvarjali in vzdrževali po inicijativi posameznikov in nikoli po inicijativi države¹⁾. Nobena revolucija, nobena konstitucija, noben despot ne more dati narodu, če jih nima ali vzeti enemu narodu, če jih ima, lastnosti značaja, iz katerih izvirajo njegove inštitucije. Dostikrat se je trdilo, da imajo narodi vlade, ki jih zaslužijo. Ali si je mogoče misliti, da naj bi imeli drugačne?

Mi hočemo dokazati v kratkem z raznimi primeri, da se narod ne odtegne posledicam svoje duševne konstitucije, ali če se odtegne, le v zelo redkih slučajih, kakor se navidezno odtegne od viharja vzdignjeni pesek za trenutek zakonom privlačnosti. Nesmisel je mnenje, da pomenijo za usodo kakega naroda vlade in inštitucije karsižebodi. V njem samem je njegova usoda in ne v zunanjih okolnostih. Vse kar se more zahtevati od vlade, je, da je izraz čustvovanja in idej naroda, ki ga je poklicana vladati in že samo vsled dejstva svojega obstoja je njih podoba. Ni vlad in inštitucij,

¹⁾ To prevladanje individualne inicijative lahko opazujemo predvsem v Ameriki. V Angliji je v teku zadnjih trideset let nenavadno nazadovala in država se tam vedno bolj in bolj vriva v ospredje.

o kojih bi se moglo trditi, da so absolutno dobre ali absolutno slabe. Vlada kralja v Dahomeyu je bila gotovo izvrstna vlada za narod, ki ga je bil poklican vladati, in najumnejša evropska ustava bi bila za isti narod slaba. To je, česar žalibog ne vedo državniki, ki si domišljajo, da je vlada izvozno blago in da se morejo vladati nasebine z uredbami kake metropole. Isto bi bilo, če bi poskusili pregovoriti ribe, naj žive v zraku, češ, zračno dihanje je pri višjih živalih v navadi.

Vsled samega dejstva različnosti duševne konstitucije raznoliki narodi ne morejo ostati dolgo pod isto vlado. Irca in Angleža, Slovana in Mažara, Arabca in Francoza je le z največjimi težavami mogoče držati pod istimi zakoni in za ceno neprestanih revolucij. Velike države z različnimi narodi so bile obsojene vedno k efemernemu obstoju. Če jim je bila prisojena kakšna trajnost, kakor oni Mongolov, potem Angležev v Indiji, tedaj prihaja to z ene strani odtod, ker so bila plemena, ki so prišla medsebojno v dotiko, tako mnogoštevilna, tako različna in radi tega v takem nasprotstvu, da niso mogla misliti na združitev zoper tujce, z druge strani pa, ker so imeli tuji gospodarji precej siguren političen inštinkt, ter spoštovali običaje podjarmljenih narodov in jih pustili živeti pod svojimi lastnimi zakoni.

Spisali bi mnogo knjig, da, ponovili bi celo zgodovino in sicer z zelo novega stališča, če bi hoteli razkazati vse posledice psihologične konstitucije narodov. Njeno poglobljeno proučevanje bi moralo biti podlaga politike in vzgoje. Mogli bi celo trditi, da bi znalo to proučevanje obvarovati pred marsikatero zmoto in pred marsikaterim prevratom, če bi se mogli narodi izogniti usodepolnostim svojega plemena in če bi ne zadušil glasu razuma vedno oblastni glas mrtvecev.

Drugo poglavje.

UPORABA PREDSTOJEČIH NAČEL ZA PRIMERJALNO PROUČEVANJE RAZVOJA ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE IN ŠPANSKO-AMERIŠKIH REPUBLIK.

Angleški značaj. — Kako je nastala ameriška duša. — Okrutnost od življenjskih pogojev povzročene selekcije. Nujni pogin slabših elementov. — Zamorci in Kitajci. — Razlogi za prospevanje Združenih držav in dekadenco špansko-ameriških republik vkljub istim političnim institucijam. — Neizogibna anarhija špansko-ameriških republik kot posledica nižjevrstnih plemenskih značajev.

Kratka prejšnja razmotrivanja svedočijo, da so uredbe kakega naroda izraz njegove duše, in da, če on lahko spreminja obliko, ne more spremeniti osnove. Sedaj hočemo pokazati z zelo natančnimi primeri, v koliki meri vlada duša naroda njegovo usodo in malopomembno vlogo, ki jo igrajo v tej usodi uredbe¹⁾.

¹⁾ Znameniti angleški socijolog Herbert Spencer je v svojih velikih spisih prezrl vpliv značaja narodov na njih usodo in njegove lepe teoretične sinteze so ga privedle v začetku do zelo optimističnih zaključkov. Ko se je v svoji starosti odločil upoštevati važno vlogo značaja, je moral čisto spremeniti svoje prvotne zaključke, ki jih je končno zamenil z zelo pesimističnimi. Njih izraz nahajamo v nekem govoru, priobčenem v *Revue des Revues*. Evo nekoliko odlomkov:

»Moja, od začetka tako trdna vera v svobodne uredbe, je v zadnjih letih zelo opešala. — — — Mi se pomikamo nazaj k vladi železne pesti, zastopane od birokratičnega despotizma nekake socialistične organizacije, potem od militarističnega despotizma, ki mu bo sledil, ako nas za vsak zlučaj z zadnjim ne iznenadi kak socialen polom«.

Te primere bom vzel v deželi, kjer živi skupno pod malo se razlikujočimi okoliščinami pogoji dvoje enako omikanih in inteligentnih evropskih plemen, ki se razlikujeta samo po svojem značaju; govoriti hočem o Ameriki. Ona sestoji iz dveh raznih celin, ki jih združuje zemeljska ožina. Površje obeh teh celin je skoraj enako, njih zemlja je zelo slična. Ene izmed njih se je polastilo angleško, druge pa španjolsko pleme. Ti dve plemeni živita pod sličnimi republikanskimi ustavami, kajti južnoameriške republike so posnele svoje po onih Združenih držav. Torej ničesar ne preostane za razlago raznolikih usod teh narodov kakor plemenske razlike. Poglejmo, kaj so povzročile te razlike.

Ponovimo spočetka v par besedah značilne lastnosti anglosaškega plemena, ki je obljudilo Združene države. Morda ga ni naroda na svetu, ki bi bil postal vkljub svojim prvotnim razlikam bolj enoten in čigar duševno konstitucijo bi bilo lažje opredeliti v velikih potezah.

Prevladujoče črte te duševne konstitucije z ozirom na značaj so: krepka volja, kakor jo je imelo malo narodov, izvzemši morda Rimljane, nepremagljiva energija, zelo velika inicijativa, brezmejna oblast nad samim seboj, čut za neodvisnost, ki se približuje pretirani nevljudnosti, silna delavnost, zelo živo versko čustvovanje, zelo opredeljena moralnost in zelo razvita zavest dolžnosti.

V intelektualnem oziru ni mogoče podati specialnih značilnih lastnosti, to je, navesti partikularnih elementov, ki bi jih ne mogli najti pri drugih omikanih narodih. V tem oziru lahko konstatiramo samo neko sigurno razsodnost, s katero je mogoče ujeti praktično in pozitivno stran v stvareh in se ne poizgubljati v himeričnem iskanju, zelo živ smisel za dejstva in pičel za splošne ideje, neko duševno tesnosc, ki jim ne da uvideti slabih strani verskih nazorov in stavlja zato te verske nazore izven diskusije.

Tem splošnim značilnim lastnostim moramo še dodati popolni optimizem človeka, čigar življenjska pot je natanko

določena, in ki mu ne pride niti na misel, da bi si mogel izbrati kako boljšo. On ve vedno, kaj zahtevajo od njega njegova domovina, družina in njegovi bogovi. Ta optimizem sega tako daleč, da smatra za skrajnega zaničevanja vredno vse, kar je tujega. Zaničevanje tujca in njegovih običajev presega v Angliji gotovo ono, ki so je kazali nekoč Rimljani napram barbarom v dobi svoje veličine. Toliko je, da izgine proti tujcu vsako moralno pravilo. Ni angleškega državnika, ki ne smatra v svojih odnošajih z drugimi narodi za popolnoma pravilna dejanja, ki bi povzročila najgloblji in enoglasen odpor, če bi se bila zgodila napram njegovim rojakom. To malouvaževanje tujca je brezdvomno z modroslovnega stališča neko zelo nižjevrstno čustvo, toda s stališča narodnega prospeha je skrajne koristi. Ono je, kakor omenja pravilno angleški general Wolseley, eno izmed onih, ki tvorijo moč Anglije. Po pravici se je reklo prigodom njihove zelo pametne odklonitve v zadevi zidanja prekopa pod la Manche, ki bi pospeševal zvezo s celino, da bi si prizadeli Angleži ravno toliko truda kakor Kitajci, da zabranijo vsakemu tujemu vplivu dostop k sebi.

Vse ravno naštete značilne lastnosti se nahajajo v različnih socialnih slojih; ne mogli bi zaslediti nobenega elementa angleške civilizacije, ki bi mu ne bili utisnili globoko svojega pečata. Tujca, ki obišče, čeprav le za nekoliko dni, Anglijo, to nemudoma preseneti. On bo konstatiral potrebo po neodvisnem življenju v hišici najskromnejšega uradnika, tesno stanovanje, brezdvomno, ampak varno pred vsako prisiljenostjo in izolirano od vsake soseščine; na najobiskanejših kolodvorih, kjer kroži občinstvo sleherno uro, ne da bi bili zagrajeni kakor čreda krotkih jagnjet za ograjo, ki jo straži kak uradnik, kakor da bi bilo treba s silo zasigurati varnost ljudi, ki ne zmorejo toliko potrebne potrpežljivosti, da bi se ne dali povoziti. Našel bode plemensko energijo kakor v težkem delu delavca tako v onem gimnazijca, ki se uči prepuščen samemu sebi od mladih

dni vesti samostojno, že v svesti si, da se v življenju razen njega samega nikdo ne bo zanimal za njegovo usodo; pri profesorjih, ki se brigajo malo za izobrazbo, a mnogo za značaj, ki ga smatrajo za eno največjih gonilnih moči na svetu¹⁾. Ako se poglobi v javno življenje državljana, bo videl, da se ne apelira na državo, ampak na inicijativo posameznika, naj že gre za popravilo kakega vaškega studenca, napravo kakega morskega pristanišča ali zidanje kake železnice. Po daljšem opazovanju bo spoznal kmalu, da je vkljub svojim napakam, ki ga delajo tujcu najneznosnejšega vseh narodov, edino ta narod v istini svoboden, ker je edini, ki se je naučil vladati samega sebe in pripuščati vladi samo minimalen delokrog. Ako pregledamo njegovo zgodovino, vidimo, da se je znal najprej osvoboditi vsake oblasti, ravnotako cerkvene kakor kraljevske. Že v XV. stoletju je učeni pravnik Fortescue stavil »nasproti rimskemu zakonu, dediščini latinskih narodov, angleški zakon, onemu, ki je izdelek absolutnih vladarjev in teži za žrtvovanjem posameznika, tega, ki je delo skupne volje in ki je vedno pripravljen k varstvu osebe.«

Kamorkoli na zemlji naj se izseli enak narod, on bo nujno stopil v ospredje in zasnoval mogočne države. Je li od njega podjarmljeno pleme, kakor na primer ameriški Rdečkožci, dosti slabo in nezadostno porabno, se metodično iztrebi. Je li podjarmljeno pleme, kakor indijska ljudstva, premnogoštevilno, da bi se dalo uničiti, in razen tega godno

¹⁾ Ko je zahtevala kraljica Anglije od princa Alberta, naj določi pogoje za neko vsakoletno darilo, namenjeno od nje za Wellingtonovo gimnazijo, je določil, da se mora podeliti le tistemu učencu, ki bi se mu prisodil najrazvitejši značaj in ne onemu, ki bi bil najbolj izobražen. V kakšnem latinskem narodu bi prisodili darilo gotovo učencu, ki bi najboljše recitiral, kar se je naučil v knjigah. Ves naš pouk, tudi oni, ki ga imenujemo višjega, je v tem, da se nauči mladina recitirati lekcije. Odtod si ohrani navado, da jih recitira nadalje skozi celo ostalo življenje.

za produktivno delo, tedaj se kratkomalo prisili k zelo trdemu podaništvu in k roboti, ki je skoraj izključno le v korist njegovim gospodarjem.

Toda predvsem v novi deželi, kakor v Ameriki, moramo zasledovati čudapolno napredovanje, ki izvira iz duševne konstitucije angleškega plemena. Znano je, kaj je postalo v neobdelanih in le od nekolikih divjakov obljudenih pokrajinah, kjer se je smelo zanašati le na samega sebe. Komaj stoletje je potrebovalo, da se postavi v prvo vrsto velikih svetovnih velesil in dandanes je ni več, ki bi se mogla meriti ž njim. Priporočam knjige gospodov Rousiera in Pavla Bourgeta o Združenih državah, kdor bi se hotel poučiti o velikanski inicijativi in individualni energiji, ki so jo porabili državljani velike republike. Sposobnost ljudi, vladati same sebe, se združevati v svrhu ustanovljenja velikih podjetij, ustvarjenja mest, šol, pristanišč, železnic i. t. d. dosega tolik maximum, da bi se moglo skoraj trditi, da javne oblasti sploh ni. Razen za policijo in diplomatsko zastopstvo sploh ni razvidno, čemu bi naj služile.

Sicer pa v Združenih državah ni mogoče uspeti nikomu, kdor nima ravno označenih lastnosti značaja, in zato tudi tuji priseljenci ne morejo spremeniti občnega plemenskega duha. Življenjski pogoji so taki, da je obsojen vsakdo k hitremu poginu, kdor nima teh lastnosti. V tej neodvisnosti in energije nasičeni atmosferi more živeti edino le Anglo-saksonec. Italijan pogine tam od gladu, Irec in zamorec pa životarita v najnižjih službah.

Velika republika je gotovo dežela svobode, gotovo pa ne tudi dežela enakosti in bratstva, teh dveh latinskih himer, ki sta zakonom napredka neznani. V nobeni drugi pokrajini na svetu ni dala naravna selekcija bolj trdo občutiti svojo železno pest. Ona se kaže tam neusmiljeno, toda ravno ker ne pozna usmiljenja, si ohrani pleme, ki ga je pomagala ustvariti, svojo moč in svojo energijo. Tam, na tleh Združenih držav, ni mesta za slabotneže, srednjevrstneže in

nezmožnike, že samo po dejstvu svoje inferijornosti je obsojen posameznik ali cela plemena k poginu. Ko so postali rdečkožci brez koristi, so se iztrebili s puškami ali pa so bili obsojeni poginiti gladu. Kitajske delavce, katerih delo povzročuje neprijetno konkurenco, bo zadela enaka usoda. Zakon, ki je določil njih občni izgon, so samo radi ogromnih stroškov, ki bi jih stal izgon, ni mogel izvršiti¹⁾. Brez dvoma ga bo zamenilo metodično uničevanje, ki se je v nekaterih rudniških okrajih že pričelo. Pred kratkim so se sprejeli drugi zakoni, ki prepovedujejo pristop siromašnih izseljencev na ameriška tla. Kar se tiče zamorcev, ki so služili za pretezo v secesijski vojni, — v vojni med tistimi, ki so imeli sužnje in onimi, ki jih niso mogli imeti in jih niso hoteli privoščiti drugim, — se jih skoraj trpi, ker ostanejo omejeni na nižje funkcije, ki bi jih ne maral noben drugi ameriški državljan. Teoretično imajo sicer vse pravice, v resnici pa se ž njimi postopa kakor z malokoristnimi živalmi, katerih se znebimo takoj, ko postanejo nevarne. Sumarično linčanje se smatra zanje povsod za dostatno. Pri prvem nadležnem prestopku jih postrelé ali povesijo.

To so brez dvoma temne strani na sliki. Ona je sijajna dovolj, da jih prenese. Če bi morali opredeliti z eno besedo razliko med kontinentalno Evropo in Združenimi državami, bi mogli trditi, da zastopa prva maximum tega, kar more nuditi individualno inicijativo nadomestujoča oficijelna reglementacija, druga pa maximum tega, kar more nuditi vsake oficijelne reglementacije popolnoma prosta individualna inicijativa. Te osnovne razlike so izključno posledice značaja. Evropski socializem nima upanja, da bi se vkoreninil v tleh stroge republike. Kot zadnji izraz državnega tiranstva

¹⁾ Triinpetdeseti kongres je odložil izvršitev zakona Geary (Chinese exclusion act) samo zato, ker se je dognalo, da bi stal prevoz v domovino za 100.000 Kitajcev 30 milijonov frankov, dočim je znašala v proračun za izgon kitajskih delavcev postavljena svota samo 100.000 frankov.

bi lahko prospeval le v starih plemenih, ki jih tlači že sto letja oblast, ki jih je oropala vsake možnosti vladati se same¹⁾.

Videli smo ravno, kaj je ustvarilo v enem delu Amerike pleme z določeno duševno konstitucijo, v kateri prevladuje vztrajnost, energija in volja. Treba nam je samo še pokazati, kaj je postalo iz skoro enake dežele v rokah nekega drugega, sicer zelo inteligentnega plemena, ki pa nima nobene lastnosti onega značaja, katerega učinke sem ravnokar zabeležil.

Južna Amerika je po svojih naravnih pridelkih ena najbogatejših pokrajin na zemlji. Ker je dvakrat tako velika kakor Evropa in desetkrat manj obljudena, tam zemlje nikakor ne manjka in je takorekoč vsem na razpolago. Njeno prevladajoče prebivalstvo španjolskega pokolenja je razdeljeno na mnogoštevilne ljudovlade: Argentinijo, Brazilijo, Čili, Peru i. t. d. Vse so si osvojile politično ustavo Združenih držav in živé torej pod istimi zakoni. In vendar so edino vsled dejstva, da je pleme različno in nima osnovnih lastnosti, ki jih ima pleme Združenih držav, brez izjeme vse te republike izpostavljene neprenehoma najkrvavejši anarhiji in se pogrezajo v kljub čudovitemu bogastvu svoje zemlje ena za drugo v vsakovrstne razpade, polome in despotizem.

Treba je pregledati znamenito in nepristransko delo Th. Chilota o špansko-ameriških republikah, da premotrimo njih globoko dekadenco. Vsi njeni vzroki leže v duševni konstituciji plemena, ki nima ne energije, ne volje, ne moralnosti. Posebno pomanjkljivost moralnosti presega vse, kar poznamo najhujšega v Evropi. O enem izmed glavnih mest, Buenos-Ayres, trdi pisatelj, da je nemogoče bivati v

¹⁾ Ravno opisana Amerika je Amerika včerajšnjih in današnjih dni, toda gotovo ne bo Amerika bodočnosti. V enem sledečih poglavij bomo videli, da ji grozi vsled novejšje invazije ogromnoštevilnih nižjevrstnih, neprilagodenih elementov gigantska državljanska vojna in razpad na več svobodnih, vedno si nasprotujočih držav, kakor v Evropi.

njem vsakomur, kdor ima nekaj delikatne vesti in nekaj moralnosti. Glede Argentinske republike, najmanj propale izmed teh republik, dodaje isti pisatelj: »Ako premotrivamo to republiko s komercijelnega stališča, nas preseneča nemoralnost, ki se javno kaže povsod.«

Kar se tiče inštitucij, noben primer ne dokazuje boljše, v koliki meri so hčerke plemena in nemožnost, jih prenesti od enega naroda na drugega. Bilo je zelo zanimivo zvedeti, kaj bodo postale tako svobodomiselne ustave Združenih držav na nižjevrstnem plemenu. »Te dežele«, nam pravi g. Child, govoreč o raznih špansko-ameriških republikah, »so pod šibo predsednikov, ki ne vladajo nič manj samooblastno, ko car vse Rusije, celo bolj samooblastno, ker so varni pred vsemi neprijetnostmi in vplivi evropske cenzure. Upravno osebje je sestavljeno samo iz njihovih kreatur — — —, državljani glasujejo, kakor se jim zljubi, toda nihče ne vpoštevaja njihovih glasov. Argentinska republika je republika samo po imenu, v resnici je oligarhija ljudi, ki jim je politika kupčija.«

Ena edina dežela, Brazilija, se je v neki meri izognila tej globoki dekadenci s pomočjo monarhične vlade, ki je obvarovala oblast pred tekmeci. Ker je bila za plemena brez energije in volje preliberalna, je končno podlegla. Z istim mahom se je pogreznila republika v popolno anarhijo in v nekaj letih so vladni ljudje potrošili državni zaklad tako, da so morali povišati davke od 60 na 100 odstotkov.

Seveda se dekadenca latinskega plemena, ki prebiva v južni Ameriki, ne javlja samo v politiki, temveč v vseh elementih civilizacije. Prepuščene samim sebi, bi padle te nesrečne republike v popolno barbarstvo. Vsa industrija in trgovina je v rokah tujcev: Angležev, Amerikancev in Nemcev. Valparaiso je postalo angleško mesto; ničesar bi ne preostalo od Čili, če bi se ji odtegnili tujci. Ž njihovo pomočjo si ohranijo te pokrajine to civilizirano zunanjost, ki premoti Evropo. Argentinska republika šteje 4 milijone belcev špan-

jolskega pokolenja; ne vem, če bi mogli imenovati razen tujcev enega samega, ki bi stal na čelu kake zares važne industrije.

Ta grozna dekadenca samemu sebi prepuščenega latinskega plemena je z ozirom na prospevanje angleškega plemena v sosedni deželi ena izmed najtemnejših, najžalostnejših in obenem najbolj poučnih izkušenj, ki jih moremo navesti v potrdilo psihologičnih znakov, ki sem jih razložil.

Tretje poglavje.

KAKO PREOBRAZI SPREMEMBA PLEMENSKE DUŠE ZGODOVINSKI RAZVOJ NARODOV.

Vpliv tujih činiteljev spremeni takoj dušo plemena in vsled tega njegovo civilizacijo. — Primer Rimljanov. — Rimske civilizacije niso uničile militarične, ampak mirovne invazije barbarov. — Barbari niso mislili nikdar uničiti cesarstva. — Njihove invazije niso imele osvojiteljskega značaja. — Prvi načelniki Frankov so se smatrali vedno za služabnike rimskega cesarstva. — Oni so spoštovali vedno rimsko civilizacijo in so jo mislili le nadaljevati. — Šele od VII. stoletja naprej barbarski gospodarji Galicije niso več smatrali cesarja za svojega gospodarja. — Popolna preobrazba rimske civilizacije ni bila posledica kakšne uničbe, ampak osvojitve stare civilizacije po novem plemenu. — Moderne invazije v Združene države. — Državljanske vojne in razpad na neodvisne in nasprotujoče si države, ki jih vojne pripravljajo. — Invazije tujcev v Francijo in njih posledice.

Primeri, ki smo jih navedli, dokazujejo, da zgodovina takega naroda ni odvisna od njegovih konstitucij, ampak od njegovega značaja, to je od njegovega plemena. Razen tega pa smo pri razmatranju postanka zgodovinskih plemen tudi videli, da sledi njih razpad iz križanj, da so se oni narodi, ki so si ohranili svojo enotnost in silo, kakor nekdanji Ariji v Indiji in dandanes Angleži v raznih svojih naselbinah, vedno skrbno varovali združenja s tujci. Že malo število tujcev zadostuje, da preobrazi dušo takega naroda. Ti ga pripravijo ob sposobnost, varovati značilne lastnosti svojega plemena, spomenike svoje zgodovine in dela svojih pradedov.

Ta zaključek sledi iz vsega spred stoječega. Ako je razne elemente civilizacije smatrati za zunanji izraz duše

kakega naroda, se razume samo po sebi, da se mora spremeniti takoj, ko se spremeni duša tega naroda, enako tudi njegova civilizacija.

Zgodovina preteklosti nam nudi zato nepobitne dokaze in zgodovina bodočnosti bo donesla še mnogo drugih.

Počasna preobrazba rimske civilizacije je eden izmed najbolj presenetljivih zgledov, kar jih je mogoče navesti. Zgodovinarji nam predočujejo ta dogodek navadno kot učinek uničujočih invazij barbarstva, toda natančnejše proučevanje dejstev dokazuje na eni strani, da so povzročile razpad cesarstva mirovne in nikakor ne bojne invazije, na drugi strani pa, da barbari nikakor niso hoteli uničiti rimske civilizacije, temveč da so jo vedno spoštovali ter občudovali, in si prizadeli ves trud, prisvojiti si jo in jo nadaljevati. Oni so si skušali osvojiti njen jezik, njene inštitucije in njene umetnosti. Do zadnjih Merovingov so vedno skušali še nadaljevati veliko civilizacijo, ki so jo podedovali. Vsa dejanja velikega cesarja Karla Velikega preveva ta misel.

Toda mi vemo, da je bila taka naloga vedno neizvršljiva. Barbari so potrebovali več stoletij, predno so ustvarili potom opetovanih križanj in istih življenjskih pogojev eno, kolikor toliko enotno pleme in ko je bilo to pleme gotovo, je imelo že vsled tega dejstva nove umetnosti, nov jezik, nove inštitucije in seveda tudi novo civilizacijo. Veliki spomin na Rim se je razprostiral še vedno nad to civilizacijo, toda zastonj so bili opetovani poskusi, oživiti jo še enkrat. Zastonj je skušala zbuditi renesanca njene umetnosti, revolucija njene inštitucije.

Barbari, ki so prodirali postopno od prvega stoletja naše dobe naprej v cesarstvo in je končno prevzeli, torej niso mislili uničiti njegove civilizacije, temveč jo edino le nadaljevati. Tudi tedaj, če bi ne bili napadali Rima in se omejili na postopno združevanje z vsak dan bolj maloštevilnimi Rimljani, bi se tok zgodovine ne bi bil spremenil. Oni bi ne bili zrušili cesarstva, ampak že sam vpliv nji-

novega združevanja bi bil zadostoval, da uniči rimsko dušo. Torej lahko rečemo, da se rimska civilizacija nikoli ni zrušila, temveč enostavno nadaljevala, spreminjajoč se v teku dob edino vsled dejstva, da je pala v roke različnim plemenom.

En sam pogled na zgodovino barbarskih invazij potrди to zadostno.

Spisi modernih učenjakov, posebno Fustel de Coulangesa, so dokazali očitno, da so povzročile mirovne invazije barbarov in nikakor ne agresivne — odbite večinoma od mezdnikov cesarstva — postopni upad rimske oblasti. Že v času prvih cesarjev se je uveljavila navada, uslužbovati barbore v armadah. Ona se je jačila vedno bolj in bolj v tej meri, kakor so Rimljani bogateli in se odtegovali vojaški službi in na koncu nekotikih stoletij so bili v armadi kakor v upravi sami tujci. »Visigoti, Burgundi in Franki so bili zavezni vojaki v službi rimskega cesarstva.«

Ko je imel Rim samo še barbore v službi in so vladali njih pokrajine barbarski poglavarji, je bilo očividno, da se bodo ti poglavarji postopno osamosvojili. To se jim je v resnici posrečilo, toda Rim je imel tak ugled, da nikdar ni prišlo nobenemu na misel, zrušiti cesarstvo, tudi tedaj ne, ko je zapalo njihovi oblasti. Ko se je l. 476. eden teh Rimu uslužbenih poglavarjev, Odoaker, kralj Herulov, polastil Rima, je prosil nemudoma tedaj v Carigradu vladajočega cesarja za dovoljenje, vladati Italijo pod naslovom patricija. Nobeden drug poglavar ni ravnal drugače. Vedno so vladali pokrajine v imenu Rima. Nikdar jim ni prišlo na misel, razpolagati z zemljo, niti se dotakniti inštitucij. Klodvik se je smatral za rimskega uradnika in je bil zelo ponosen, ko je dobil od cesarja naslov konzula. Trideset let po njegovi smrti so sprejemali njegovi nasledniki še vedno od cesarja izdane zakone in so se smatrali za obvezane, jih udejestvovati. Mi se moramo približati sedmemu stoletju, ako hočemo videti barbarske poglavarje v Galiji, ki se upajo kovati denar s

svojimi podobami. Do tedaj je kazal vedno le podobe cesarjev. Šele od te dobe naprej lahko trdimo, da galska ljudstva niso več smatrala cesarja za svojega gospodarja. Zgodovinarji pričenjajo zgodovino Francije pravzaprav dve sto let prezgodaj in nam podajajo deseterko kraljev preveč.

Nič ni manj slično osvojitvi ko barbarske invazije, kajti ljudstva so si ohranila svoje ozemlje, svoj jezik in svoje zakone, kar se ne dogaja nikdar pri resničnih osvojitvah, kakor na primer pri osvojitvi Anglije od Normanov.

Rimska oblast je izginjala najbrž tako polagoma, da tega sodobniki niso niti opazali. Pokrajine so bile navajene skoz stoletja gospodovanja poglavarjev v imenu cesarstva. Zelo postopno in zelo polagoma so dospeli ti vladarji do delovanja na lastno odgovornost. Nič se torej ni spremenilo. Ista oblast je trajala pod novimi gospodarji tekom cele merovinške dobe naprej¹⁾.

Edina prava sprememba, in ta je postala končno zelo globoka, je bil postanek novega zgodovinskega plemena in kot nujna posledica — v smislu zakonov, ki smo jih razložili — rojstvo nove civilizacije.

V očigled temu večnemu ponavljanju istih stvari, ki se zdi najtrdnejši zakon zgodovine, smemo najbrž konstatirati dandanes enake mirovne invazije, kakor je bila ona, ki je povzročila preobrazbo rimske civilizacije. Vsled splošno razširjene moderne civilizacije se dandanes skoraj zdi, da ni več barbarov, ali da so vsaj oni globoko v Aziji in Afriki poizgubljeni barbari predaleč od nas, da bi se morali bati njih invazije. Njihovih invazij se nam seveda ni treba bati in če so nevarni, bo to, kakor sem dokazal v nekem drugem spisu, le vsled ekonomske konkurence, ki jo bodo nekoč delali Evropi. O njih torej na tem mestu ni govora, toda če se zdé barbari zadosti oddaljeni, so nam v resnici vendar

¹⁾ »Merovinška doba«, piše Fustel de Coulanges, »je v treh četrtinkah nadaljevanje one, ki jo je dalo Galiji rimsko cesarstvo . . . Nič ni feudalnega v vladi Merovingov.«

zelo blizu, mnogo bliže, nego v dobi rimskih cesarjev. Nahajamo jih v sami sredini omikanih narodov. Vsled zapletenosti naše moderne civilizacije in postopne diferenciacije posameznikov, o kateri sem govoril, ima sleherni narod neizmerno število nižjevrstnih elementov, nesposobnih, prilagoditi se zanje previsoki civilizaciji. To je ogromna, vedno naraščajoča izguba, katere učinek bo opasen za narode, koder se bo pojavil.

Dandanes se obračajo ti novi barbari kakor po skupnem dogovoru v Združene države in od njih preti civilizaciji tega velikega naroda resna nevarnost. Dokler je bilo tuje priseljevanje pičlo in obstojalo večinoma iz angleških elementov, je bila absorpcija lahka in koristna. Ona je ustvarila presenetljivo veličino Amerike. Dandanes so izpostavljene Združene države ogromni invaziji nižjevrstnih elementov, ki si jih nočejo in ne morejo prilagoditi. Med letom 1880. in 1890. so sprejele skoraj 6 milijonov izseljencev, ki obstoje skoraj izključno iz slabih delavcev najrazličnejšega izvora. Od 1,100.000 prebivalcev Chicage jih v resnici ni več ko četrtnina Amerikancev. To mesto ima 400.000 Nemcev, 220.000 Ircev, 50.000 Poljakov, 55.000 Čehov i. t. d. Med temi izseljenci in Amerikanci ni nobene spojitve. Oni se niti ne potrudijo, da bi se naučili jezik svoje nove domovine in tvorijo samo navadne nasebine, ki delajo slabo plačano raboto. To so nezadovoljneži in dosledni sovražniki. Med veliko železničarsko stavko so malodane zažgali Chicago in moralo se je streljati nanje brez usmiljenja. Edino med njimi se rekrutirajo privrženci nivelirajočega in robatega socializma, ki se da morda udejestviti v kaki oslavljeni Evropi, ki pa je popolnoma antipatičen značaju pristnih Amerikancev. Borbe, ki jih bo povzročil ta socializem na tleh velike republike, bodo pravzaprav borbe plemen, ki so se povspela na različne stopinje razvoja.

Vse kaže, da v državljanski vojski, ki se pripravlja med Ameriko Amerikancev in Ameriko tujcev, zmaga ne

bo na strani barbarov. Ta ogromna borba se bo končala brez dvoma z mnogo večjo hekatombo, ko je bilo popolno uničenje Cimbrov od Marija. Če borba kolikor toliko potraja in se invazija nadaljuje, bo obstojala rešitev le v popolnem uničenju. Usoda Združenih držav bo tedaj najbrž takšna, kakor ona rimskega cesarstva, to je, razpad sedanjih pokrajin in republik na neodvisne države, ravno tako ločene in ravno tako pogostoma v bojih, kakor one v Evropi in španski Ameriki.

Take invazije pa ne grozijo samo Ameriki. V Evropi je država, Francija, ki je enako ogrožena. To je bogata dežela, katere prebivalstvo ne narašča in obdana od siromašnih dežel, katerih prebivalstvo raste neprenehoma. Priseljevanje teh sosedov je usodno in tembolj usodno, ker e vsled zahtev naših delavcev potrebno za poljedelske in industrijalne potrebe. Ugodnosti, ki jih nahajajo ti izseljenci na naših tleh, leže na dlani. Nobene vojâške službe, malo ali nič davkov vsled njihove lastnosti tujih nomadov, lažje in boljše plačano delo nego v njih, rodnem ozemlju. Oni se obračajo proti naši deželi ne samo, ker je bolj bogata, ampak tudi, ker stori večina drugih sleherni dan nove korake, da jih odbije.

Invazija tujcev je tem bolj opasna, ker se izseljujejo naravno najnižji elementi, oni, ki se niso znali zadovoljiti sami s seboj v svoji domovini. Naša humanitarna načela nas izpostavljajo usodepolni, naraščajoči invaziji tujcev. Pred 40 leti jih še ni bilo 400.000, danes jih je nad 1,200.000 in oni dohajajo vsak dan v številnejših trumah. Če bi vpoštevali v Marziliji le število Italijanov, bi jo mogli označiti za italijansko naselbino. Italija nima niti ene naselbine, ki bi štela enako število Italijanov. Če se sedanje okoliščine ne spremenijo, to je, če te invazije ne prenehajo, bo treba le malo časa, da postane tretjina prebivalstva v Franciji nemška in tretjina italijanska. Kaj se zgodi z enotnostjo, ali enostavno z obstojem takega naroda v podobnih okoliščinah? Naj-

večje nezgode na bojnem polju bi bile zanj neskončno manj opasne, nego take invazije¹⁾). Jako siguren je instinkt, ki je učil stare narode strahu pred tujci, oni so vedeli dobro, da se vrednost dežele ne ceni po številu njenih prebivalcev, ampak po številu državljanov.

Mi vidimo torej še enkrat, da se nahaja za vsemi zgodovinskimi in socijalnimi vprašanji vedno neizbežni ple-
menski problem. On vlada vse druge.

¹⁾ Ker so te invazije posledice določenih ekonomskih pojavov, ki niso v naši oblasti, jih ni mogoče zabraniti. Vendar bi se mogli storiti koraki, s katerimi bi se dale zmanjšati: obligatorična vojaška služba v tujinski legiji za vse tujce pod 25 leti po dveletnem tukajšnjem bivanju, vojaška pristojbina za starejše, skoraj popolno onemogočenje naturalizacije, četrtinski davek na dohodke in plače za vse posameznike tujega pokolenja, naj so že naturalizirani ali ne, ki so se nastanili v Franciji pred manj ko 50 leti i. t. d.

Četrta knjiga.

Kako se preobražajo psihologične lastnosti plemen.

Prvo poglavje.

VLOGA IDEJ V ŽIVLJENJU NARODOV.

Vodilne ideje vsake civilizacije so vedno zelo maloštevilne. — Njih skrajno dolgotrajni postanek in izgin. — Ideje vplivajo na življenje šele, ko so se spremenile v čustva. — Tedaj tvorijo del značaja. — Vsled počasnosti v razvoju idej imajo civilizacije neko stalnost. — Kako se učvrstijo ideje. — Vpliv razsodka je popolnoma ničeven. — Vpliv prevdarka in ugleda. — Vloga prepričancev in apostolov. — Deformacija, ki se izvrši v idejah, ko zajdejo v množice. — Splošno pripoznana ideja vpliva kmalu na vse elemente civilizacije. — Vsled skupnosti idej imajo ljudje vsake dobe neko vsoto poprečnih pojmov, ki jih delajo zelo slične v mišljenju in delovanju. — Jarem navade in mnenja. — On se ublažuje le v kritičnih dobah zgodovine, ko so prišle stare ideje ob svoj vpliv in še niso nadomeščene. — Edino v tej kritični dobi se more dopuščati diskusija mnenj. — Dogme se vzdržujejo le pod pogojem, da se ne diskutirajo. — Narodi ne morejo menjati svojih idej in svojih dogem, ne da bi morali menjati obenem civilizacijo.

Ko smo dokazali, da so psihologične plemenske lastnosti zelo stalne in da izvira iz teh lastnosti zgodovina narodov, smo pripomnili, da so se mogli psihologični elementi spremenjati ravno tako, kakor anatomske elementi vrst v teku časa po dedičnih akumulacijah. Od teh sprememb je odvisen večinoma razvoj civilizacij.

Činitelji, ki lahko povzročijo psihologične spremembe, so različni. Potrebe, življenjska tekma, učinkovanje določenega milijéja, znanstveni in industrijalni napredek, vzgoja, verski nazori in še mnogo drugih uveljavlja svoj vpliv. Mi smo posvetili že eno knjigo¹⁾ proučevanju vloge vsakega izmed njih. Torej nam ni treba več stvari podrobno pretresovati. Ozírali se bomo nanjo tukaj le toliko, da predočimo z nekaterimi izbranimi bistvenimi činitelji mehanizem njihovega delovanja. Temu študiju bo namenjeno to in sledeča poglavja.

Proučevanje raznih civilizacij, ki so si sledile od začetka sveta, dokazuje, da jih je vodilo v njihovem razvitku vedno zelo pičlo število osnovnih idej. Če bi se omejila zgodovina narodov na zgodovino njihovih idej, bi ta zgodovina ne bila nikdar posebno dolga. Če se je eni civilizaciji posrečilo ustvariti dve ali tri vodilne, osnovne ideje v področju umetnosti, znanosti, slovstva ali modroslovja, jo lahko smatramo za izredno sijajno.

Ideje ne morejo imeti dejanskega vpliva na dušo narodov kakor le tedaj, ko so po zelo dolgotrajni predelavi prodrle iz nestalnega področja misli v stalno in nezavestno področje čustev, kjer se porajajo nagibi naših dejanj. One postanejo potem elementi značaja in morejo vplivati na življenjsko vedenje. Značaj sestoji deloma iz nakopičenih nezavestnih idej.

Ko se je izvršila v idejah ta dolgotrajna predelava, je njih sila precejšna, zato ker razum nima več oblasti nad njimi. Prepričanec, ki ga obvladuje katerakoli ideja, verska ali druga, je nedostopen vsakemu razsodku in naj si ga mislimo še tako inteligentnega. Vse, kar bo mogel poskusiti, pa večinoma niti ne bo poskusil, bo to, spraviti z zavitimi mislimi in mnogokrat z zelo velikimi potvarami ideje, s kojimi ga zavračamo, v okvir pojmov, ki ga obvladujejo.

¹⁾ L' homme et les sociétés. Leurs origines et leur histoire. T. II. Evolution des sociétés.

Ako morejo delovati ideje šele, ko so prodrle počasi iz področja zavesti v področje nezavesti, tedaj se nam razjasni, s kako počasnostjo se morajo spreminjati in zakaj so vodilne ideje vsake civilizacije tako maloštevilne in zahtevajo toliko časa, da se razvijejo. Moramo si čestitati, da je temu tako, kajti drugače bi civilizacije ne bile mogle imeti nobene stalnosti. Ravno tako ugodno pa je, da se morejo nove ideje navsezadnje uveljaviti, kajti če bi bile stare ideje absolutno nepremekljive, bi civilizacije ne mogle storiti nobenega napredka. Vsled dolgotrajnosti naših duševnih preobrazb je treba mnogokrat več človeških dob, da pridejo nove ideje do zmage in še več človeških dob, da izginejo. Najomikanejši narodi so oni, katerih vodilne ideje so se znale držati v enaki dalji od spremenljivosti in stalnosti. Zgodovina je napolnjena z razvalinami onih, ki se niso znali držati v tem ravnovesju.

Lahko je torej razumljivo, da nas ne preseneča najbolj, ko pregledujemo zgodovino narodov, bogastvo in novost njihovih idej, ampak nasprotno skrajna pičlost teh idej, dolgotrajnost njih preobrazb in oblast, ki jo izvršujejo. Civilizacije so učinek nekterih osnovnih idej, in ko so se te ideje spremenile, se morajo nujno spremeniti civilizacije. Srednji vek je živel ob dveh glavnih idejah: ob verski in feudalni ideji. Iz teh dveh idej so vzrasle njegove umetnosti, njegovo slovstvo in ves njegov življenjski nazor. V času renesance sta se ti dve ideji nekoliko preobrazili; na novo najdeni ideal starega grško-latinskega sveta zavlada v Evropi in takoj se pričnejo preobražati življenjski nazor, umetnosti, modroslovje in slovstvo. Nato se zmaja avtoriteta tradicije, znanstvene resnice zavzemajo polagoma mesto razodete resnice, in zopet se spremeni civilizacija nanovo. Kakor se kaže, so zgubile stare verske ideje dandanes končno večji del svoje oblasti, in že samo vsled tega grozi vsem socijalnim napravam, ki so se naslanjale nanje, razpad.

Zgodovina postanka idej, njih gospostva, njih obrabe, njihovih preobrazb in njihovega izgina je mogoča le na podlagi mnogoštevilnih primerov. Če bi se mogli spuščati v posameznosti, bi dokazali, da je vsak element civilizacije: modroslovje, verski nazori, umetnosti, slovstvo i. t. d. podvržen zelo majhnemu številu vodilnih idej, katerih razvoj je zelo dolgotrajen. Celo znanosti se ne izognejo temu zakonu. Vsa moderna fizika izhaja iz ideje nezrušljivosti energije, vsa biologija iz ideje transformizma, vsa medicina iz ideje dejstvovanja neznatnih malenkosti in zgodovina teh idej dokazuje, da se uveljavljajo le polagoma in s težavo, čeprav se obračajo le do najbistrejših glav. V stoletju, ko hiti vse tako naglično, potrebuje v področju raziskavanj, kjer nimajo glasu strasti in interesi, osnovna znanstvena ideja vsaj petindvajset let, predno se uveljavi. Najjasnejše, najlažje dokazne, one, ki bi morale izzvati najmanj odpora, take kakor na primer ideja o krvnem kroženju, niso rabile manj dolgega časa.

Naj si bo ideja znanstvena, umetniška, modroslovna, verska, z eno besedo, kakoršnakoli hoče, njeno razširjevanje se vrši vedno po istem mehanizmu. Najprej se mora sprejeti od majhnega števila apostolov, ki jim podajajo globoko prepričanje in avtoriteta njih imena velik ugled. Tedaj delujejo mnogo bolj po svoji sugestiji, ko prepričevalnosti. V vrednosti kakšnega dokazovanja ne smemo iskati bistvenih elementov prepričevalnega mehanizma. Mi usilimo naše ideje ali po ugledu, ki ga imamo, ali pa, da se obrnemo do strasti, toda mi nimamo nobenega vpliva, če se obračamo edino do razuma. Množice se ne puste prepričati nikdar od dokazov, ampak samo od trditev, in avtoriteta teh trditev je odvisna edinole od ugleda onega, ki jih izreka.

Ko se je posrečilo apostolom prepričati majhen krog privržencev in so tako napravili nove apostole, jame stopati nova ideja na polje diskusije. Takoj od začetka izzove splošen odpor, ker zadene siloma ob mnoge stare in utrjene

stvari. Apostoli, ki jo zagovarjajo, se čutijo naravno po tem odporu vzburjene, kar jih le prepričuje o njihovi vzvišenosti nad ostalimi ljudmi, in oni branijo novo idejo energično, ne, ker je resnična — navadno oni o tem sami ne vedo ničesar — ampak samo zato, ker so si jo osvojili. Nova ideja se tedaj bolj in bolj diskutira, to je pravzaprav, sprejema od enih v vsem obsegu, od drugih pa v vsem obsegu zavrača. Izmenjujejo se trditve in zanikanja, toda malo argumentov. Edini nagibi sprejema ali odklonitve kake ideje za ogromno večino glav ne morejo biti drugi, ko nagibi čustva, kjer razsodek ne igra nobene vloge.

Vsled teh vedno strastnih debat ideja polagoma napreduje. Novi rodovi, ki jo najdejo zavračano, so jo voljni sprejeti samo zato, ker je zavračana. Za vedno svobodeljno mladino je občni odpor proti sprejetim idejam forma izvirnosti, ki ji je najdosežnejša.

Ideja torej vedno napreduje, in kmalu ji ni več treba nobene opore. Ona se jame razširjati povsod po enostavnem učinku nalezljivega posnemanja, lastnosti, s katero so ljudje vobče ravno tako obdarjeni, kakor velike antropoidne opice, ki jih jim daje moderno znanstvo za otce.

Takoj, ko se pridruži mehanizem naleznosti, stopi ideja v razdobje, ki ji pomore nujno do zmage. Mnenje jo sprejme hitro. Ona zadobi tedaj neko prodirno in rahlo silo, ki jo razširja postopno v vseh glavah in si ustvari obenem neko posebno ozračje, nek splošen mišljenjski način. Kakor oni fini cestni prah, ki prodre povsod, se vtihotapi ideja v vse pojme in stvore svoje dobe. Ideja in njene posledice tvorijo potem del cele skupnosti dedičnih vsakdanjosti, ki jih nam nalaga vzgoja. Ona je zmagala in stopila v področje čustva, kar jo obvaruje odslej za dolgo od vsakega napada.

Izmed teh raznih idej, ki vodijo kako civilizacijo, ostanejo nekatere, namreč one, ki se nanašajo na umetnosti ali modroslovje, v višjih slojih naroda, druge, namreč one, ki se nanašajo posebno na verska in politična pojmovanja.

prodrejo v globine množic. One dojdejo tja navadno zelo popačene, toda, ko dojdejo tja, je njihova moč nad primitivnimi in za diskusijo nesposobnimi dušami neizmerna. Ideja zastopa tedaj nekaj nepobitnega in njeni učinki se razširjajo s silo hudournika, ki ga nobeden jez več ne ustavi. Vedno je lahko najti v vsakem narodu stotisoč ljudi, ki bi šli radovoljno v smrt za obrambo kake ideje takoj, ko jih je ta ideja podvrgla. Tedaj se pojavijo ti veliki dogodki, ki zrevolucionirajo zgodovino in ki jih lahko izvršijo samo množice. Z učenjaki, umetniki in modroslovci se niso uveljavile religije, ki so vladale svet, ne one ogromne države, ki so segale od ene poloble do druge, ne velike verske in politične revolucije, ki so pretvorile Evropo. To se je izvršilo od nepismenih, ki jih je obvladala ena ideja dovolj, da so žrtvovali svoje življenje za njeno razširjenje. S to teoretično zelo neznatno, toda praktično zelo močno malenkostjo so si osvojili nomadi arabskih pustinj del starega grško-latinskega sveta in ustvarili eno izmed najogromnejših držav, kar jih je poznala zgodovina. Z enako moralno malenkostjo — s prevlado ene ideje — so junaški vojaki konventa zmagoslavno kljubovali oboroženi Evropi.

Trdno prepričanje je tako neodoljivo, da se more samo enako prepričanje meriti ž njim zmagonosno. Veri se ni bati drugega resnega nasprotnika, ko vere. Ona je gotova zmage, če služi materialna sila, ki se ji zoperstavlja, slabotnim čustvom in opešanim verskim nazorom. Toda če pride z vero iste intenzitete v nasprotje, postane borba jako živahna, in o uspehu odločijo tedaj postranske okoliščine, navadno moralnega značaja, kakor duh discipline in boljša organizacija. V podrobnem proučevanju zgodovine Arabcev, ki smo jih ravnokar omenili, bi opazili, da so v svojih prvih osvojitvah — in to so vedno te osvojitve, ki so obenem najtežje in najvažnejše — zadevali ob moralno zelo slabe nasprotnike, čeravno je bila njih militarična organizacija zelo ostroumna. Najprej so poskusili svoje orožje v Siriji. Oni

so našli tam samo bizantinske mezdne armade, ki so bile malo pripravljene žrtvovati se za katerosibodi stvar. Navdušeni od močne vere, ki jim je podeseterila sile, so razgnali te trume brez ideala ravno tako lahko, kakor je nekdanj razpršila peščica od ljubezni do rodnega mesta navdušenih Grkov neštetilne Kserksove vojake. Izid njihovega podjetja bi bil čisto drugačen, če bi bili zadeli nekaj stoletij prej na rimske kohorte. Če si stojte nasproti moralno enako močne sile, je zmaga očividno vedno na strani boljše organiziranih. Vandejci so imeli gotovo zelo živo vero, bili so energični prepričanci, ali vojaki konventa so imeli tudi zelo trdna prepričanja, in ker so bili vojaško boljše organizirani, so zmagali oni.

V religiji kakor v politiki je uspeh vedno na strani vernikov, nikdar na strani skeptikov, in če se dandanes dozdeva bodočnost določena socialistom v kljub vznemirjajoči absurdnosti njihovih dogem, prihaja to od tod, ker so samo oni še resnično prepričani. Moderni vodilni sloji so zgubili vero v vse. Oni ne verujejo v nič več, tudi ne v možnost odpora proti pretečemu navalu barbarov, ki jih obdajajo od vseh strani.

Ko je po daljši ali krajši dobi nesigurnega poskušanja, preobrazb, potvarjanj, diskusije in propagande dobila ideja svojo končno obliko in prodrila v dušo množic, tvori dogmo, to je eno izmed teh absolutnih resnic, o kojih se več ne diskutira. Ona spada tedaj k tem občnim verskim nazorom, na katerih sloni obstoj narodov. Njen občni značaj ji podeljuje prevladujočo vlogo. Velike zgodovinske dobe, stoletje Augusta kakor Ludovika XIV. so one, ko so se ideje iz dob nesigurnih poskusov in diskusije utrdile ter postale vrhovne vladarice človeškega mišljenja. One postanejo tedaj žareči svetilniki, in vse kar obsijejo s svojo svetlobo, se ogrne v slično barvo.

Kakor hitro je zmagala nova ideja, utisne najneznatnejšim elementom civilizacije svoj pečat, toda da se izrazi

v vseh svojih učinkih, mora prodreti globoko v dušo množic. Iz intelektualnih višin, kjer je vznikla, stopa od sloja do sloja, spreminjajoč in preobrazujoč se neprestano, dokler ne prilagodi svoje oblike narodni duši, ki jo bo vodila do zmage. Ona nastopa tedaj osredotočena v majhno število besed, včasih v eno samo, toda ta beseda zbuja mogočne, zapeljive ali strašne in vsled tega vedno učinkujoče podobe. Taka sta srednjeveški raj in pekel, kratki besedici, ki imata čudotvorno moč, da odgovarjata vsemu, razložita preprostim dušam vse. Beseda socializma je za modernega delavca ena izmed teh magičnih in sintetičnih formul, ki zamorejo obvladati duše. Ona zbuja v različnih množicah, kamor prodre, raznolike, toda vkljub svojim negotovim in nestalnim konturam mogočne podobe.

V francoskem teoretiku zbuja beseda socializem podobo nekega raja, kjer bodo uživali ljudje, ko so postali enaki, pod neprestanim vodstvom države idealno srečo. Za nemškega delavca se izraža zbudena podoba v obliki zakajene gostilne, kjer bode vlada postregla vsakemu došlecju z gigantskimi piramidami pečenih klobas in zelja in z nebrojnimi vrči piva. Nobeden pa, se razume, ni sanjač zelja in sanjač enakosti, se ni nikoli pobrigal zvedeti pravo količino stvari, ki naj se razdele in število deležnikov. Svojstvo ideje je, da se vsili z absolutno obliko, ki je ne more zadeti noben ugovor.

Ko se je ideja končno preobrazila v čustvo in postala dogma, ji je zmaga zasigurana za dolgo dobo, in vse umovanje bi jo zastonj skušalo omajati. Brez dvoma bo morala tudi nova ideja zaigrati vlogo one, ki jo je zamenila. Ona bo starela in zamirala, toda pred svojo popolno obrabo bo morala pretrpeti celo vrsto pokvar in različnih pretvar, ki bodo zahtevale več rodov, da se udelejšvijo. Predno zamre popolnoma, bo tvorila dolgo časa del starih, dedičnih idej, ki jih imenujemo mi predsodke, ki jih pa vendarle spoštujemo.

Stara ideja ima tudi tedaj, ko je samo še beseda, zvok, zračna prikazen, neko magično moč, ki nas še obvladuje.

Tako se vzdržuje ta stara dediščina zastarelih idej, mnenj, konvencij, ki jih spoštljivo prevzemamo, in ki bi se ne ustavljale kolikortoliko resnemu razsodku, če bi jih hoteli pretresati za trenutek. Toda koliko ljudi je zmožnih, pretresovati svoja lastna mnenja in koliko jih je med temi mnenji, ki bi pretrpela najpovršnejšo preskušnjo.

Boljše je, se te opasne preskušnje sploh ne lotiti. Mi smo ji po sreči malo izpostavljeni. Ker tvori kritični duh zelo redko višjevrstno lastnost, dočim je duh posnemljivosti neizmerno razširjena lastnost, sprejema ogromna večina glav brez diskusije popolnoma dogotovljene ideje, ki jih ji nudi mnenje in nalaga vzgoja.

Odtod prihaja, da imajo vsled dedičnosti, vzgoje, okoliščin, nalezljivosti in mnenja ljudje vsake dobe in vsakega plemena neko vsoto poprečnih pojmov, ki jih delajo medsebojno čudovito slične, tako slične, da spoznamo, ko ležijo za njimi stoletja, iz njihovih umetniških, modroslovnih in slovstvenih umotvorov dobo, v kateri so živeli. Brez dvoma bi ne mogli trditi, da so se izključno le posnemali, ampak kar so imeli skupnega, so bili isti načini čustvovanja in mišljenja, kar vodi nujno do zelo sorodnih izdelkov.

Moramo si čestitati, da je temu tako, kajti ravno ta mreža skupnih tradicij, idej, čustev, verskih nazorov in mišljenjskih načinov tvori dušo naroda. Videli smo, da je ta duša tem solidnejša, čim močnejša je ta mreža. Ona je pravzaprav, in edino le ona, ki vzdržuje narode in ona se ne more razplesti, ne da bi razpali takoj tudi narodi. Ona tvori obenem njih pravo moč in njih pravega gospodarja. Semtertja se nam predočujejo azijski vladarji kot neke vrste despotje, ki jih vodijo edinole njihove fantazije. Te fantazije so omejene nasprotno na čudovito tesne meje. V Orijentu je mreža tradicij posebno silna. Pri nas tako omajane verske tradicije so ohranile tam vso svojo oblast, in

najsvojevoljnejši despot bi ne zadel nikoli ob ta dva vladarja, o kojih ve, da sta neizmerno močnejša od njega: tradicija in mnenje.

Moderni omikani človek se nahaja v eni teh redkih kritičnih dob zgodovine, ko so zgubile stare ideje, iz katerih izhaja njegova civilizacija, svojo oblast, in ko nove ideje še niso gotove in je diskusija dovoljena. Treba se je samo prestaviti ali v dobe starih civilizacij ali za dve ali tri stoletja nazaj, da razumemo, kaj je bil tedaj jarem navade in javnega mnenja, in zvemo, kaj je stalo novotarja, ki je bil dosti smel, da se je meril s tema dvema velesilama. Grke, o kojih nam trdijo nevedni retorji, da so bili tako svobodni, je trdo tlačil jarem javnega mnenja in običajev. Vsakega državljana je obdajala množina absolutno nedotekljivih verskih nazorov; nikomu bi ne prišlo na misel, pretresovati privzete ideje in uklanjal se jim je brez odpora. Grški svet ni poznal ne verske svobode, ne svobode zasebnega življenja, ne kakoršnekoli svobode. Atenski zakon ni dovoljeval državljanu niti živeti, ne da bi se udeleževal zborovanj ali da bi svečano ne proslavil kakega narodnega praznika. Takozvana svoboda starega sveta je bila samo nezavestna in zato popolna oblika brezpogojne podvrženosti državljanov pod jarem idej svojega mesta. V splošnem vojnem stanju, v katerem so živele tedanje družbe, bi družba, katere člani bi bili imeli svobodo mišljenja in delovanja, ne preživela niti enega dneva. Dekadenčna doba se je pričela za bogove, uredbe in dogme vedno z onim dnem, ko se je dovolilo razmišljanje.

Ker so v modernih civilizacijah stare ideje, ki so služile običaju in javnemu mnenju kot temelj, skoro uničene, je njih oblast nad dušami zelo oslabela. One so stopile v ono razdobje obrabe, v katerem prehajajo stare ideje v stanje predsodkov. Dokler jih ne nadomesti kakšna nova ideja, vlada v duhovih anarhija. Samo vsled te anarhije se more pretresovanje dovoljevati. Pisatelji, misleci in modroslovci

morajo blagrovati sedanjo dobo in si jo hitro izkoristiti, kajti oni je ne bodo videli več. Morda je to doba dekadence, toda to je eden redkih trenutkov svetovne zgodovine, ko je izražanje misli svobodno. Dolgo ne more trajati. Pod sedanjimi pogoji civilizacije gredo evropski narodi socialnemu stanju naproti, ki ne bo trpelo ne diskusije ne svobode.

Nove dogme, ki se pojavljajo, se lahko uveljavijo dejansko le pod pogojem, da ne dopuste prav nobene diskusije in da so ravno tako netolerantne kakor njih prednice.

Sedanji človek še išče ideje, ki bodo morale služiti za temelj bodočemu socialnemu stanju, in tu tiči nevarnost zanje. Kar je v zgodovini narodov merodajno in kar vpliva globoko na njihovo usodo, to niso revolucije niti vojne — njih razvaline izginejo kmalu — to so spremembe v osnovnih idejah. One se ne morejo izvršiti, ne da bi se morali obenem preobraziti vsi elementi civilizacije. Prave, za obstoj takega naroda edino nevarne revolucije so one, ki dolete njegove misli.

Za narod ni nevarna toliko osvojitve novih idej, kakor je nevarno postopno poskušanje z idejami, h kateremu je primoran, predno najde one, na katerih bo mogel zasnovati trdno novo socialno poslopje, določeno, da zamenja staro. Ideja gotovo ni nevarna radi tega, ker je napačna — verske ideje, s katerimi smo živeli doslej, so bile velike zmote — ampak zato, ker je treba dolgotrajnih, opetovanih preizkušenj, predno se ve, ali se dajo nove ideje prilagoditi potrebam družb, ki jih prevzamejo. V kolikor so koristne, množice žalibog ne morejo razsoditi drugače nego potom preizkušnje. Brez dvoma ni treba, da bi bil človek velik psiholog in velik narodni gospodar, če prerokuje, da bode privela udejstvitve sedanjih socialističnih idej narode, ki jih bodo sprejeli, v odurno dekadenco in sramoten despotizem, toda kako zabraniti narodom, ki jih zapeljujejo ideje, da ne sprejmejo novega evangelja, ki se jim pridiguje.

Zgodovina nam kaže dostikrat, kaj stane poskuševanje z idejami, nesprejemljivimi za kako dobo, ali v zgodovini človek ne črpa svojih naukov. Karol Veliki je zaman skušal obnoviti rimsko cesarstvo. Ideja enotnosti tedaj ni bila več izvedljiva in njegovo delo je izginilo ž njim, kakor je moralo izginiti pozneje delo Napoleona. Filip II. je zaman potratil svojo veleumnost in tedaj prevladajočo mogočnost Španije, da potlači duha svobodne raziskave, ki se je širil tedaj v Evropi pod imenom protestantizma. Vsi njegovi napor proti novi ideji niso uspeli, razun da so privedli Španijo v razpad in dekadenco, iz katere se ni nikdar več dvignila. Dandanes so himerične ideje kronanega sanjača, navdahnjenega od neozdravljive mednarodne sentimentalnosti njegovega plemena, ustvarile enotnost Italije in Nemčije, in nas stale dve pokrajini ter mir za dolgo časa. Tako silno napačna ideja, da tvori število silo armad, je pokrila Evropo z neko oboroženo narodno stražo, in jo vede k neizogibnemu polomu. Socijalistične ideje o delu, kapitalu, transformaciji zasebne lasti v državno i. t. d., bodo nazadnje uničile narode, katerim bodo prizanesle stalne armade in polom.

Načelo narodnosti, nekoč tako priljubljeno državnikom, na katerem so zasnovali vso svojo politiko, se more navesti tudi med vodilnimi idejami, katerih nevarni vpliv smo morali občutiti. Njegova udejstvitev je privedla Evropo do najnesrečnejših vojn, jo oborožila in bo pritirala postopno vse moderne države do poloma in anarhije. Edini navidezni povod, ki ga je mogoče navesti v obrambo tega načela, je bil, da so največje in najobljudenejše dežele najmočnejše in najmanj ogrožene. Toda mi vidimo dandanes, da so ravno najmanjše in najmanj obljudene dežele: Portugalska, Grška, Švica, Belgija in majhne balkanske kneževine najmanj ogrožene. Ideja umetnosti je upropastila nekoč tako bogato Italijo tako, da stoji dandanes pred revolucijo in polomom.

Toda ljudem ni dano ustaviti napredovanje idej, ko so proniknile v duše. Njih razvoj se mora potem dovršiti

in njih zagovorniki so največkrat ravno oni, ki so določeni za njihove prve žrtve. Samo ovce sledé pohlevno vodniku, ki jih vodi v klavnico. Poklonimo se sili ideje! Ko je dospela enkrat do neke dobe svojega razvoja, ni več umovanja, ne dokazovanja, ki bi jo mogli obvladati. Da se narodi osvobodijo jarma kake ideje, za to je treba stoletij in silovitih revolucij, včasih obojih. Človeštvo ne more več prešteti himer, ki si jih je skovalo in ki jim je po vrsti zapalo v žrtev.

Drugo poglavje.

VLOGA VERSKIH NAZOROV V RAZVOJU CIVILIZACIJ.

Prevladajoči vpliv verskih idej. — One so tvorile vedno najvažnejši element v življenju narodov. — Večina zgodovinskih dogodkov, kakor političnih in socialnih naprav, izvira iz verskih idej. — Z novo versko idejo se rodi vedno nova civilizacija. — Sila verskega ideala. — Njegov vpliv na značaj. — On obrne vse zmožnosti proti enem cilju. — Politična, umetniška in slovstvena zgodovina narodov je hčerka njih verstev. — Najmanjša sprememba v verskih nazorih kakega naroda ima za posledico celo vrsto preobrazb v njegovem obstoju. — Razni primeri.

Med raznimi idejami, ki vodijo narode in ki so svetilniki zgodovine, tečaji civilizacije, so igrale verske ideje prevažno in preosnovno vlogo, da bi jim ne posvetili posebnega poglavja.

Verski nazori so tvorili vedno najvažnejši element v življenju narodov, in vsled tega v njih zgodovini. Najpomembnejši izmed zgodovinskih dogodkov, oni, ki so imeli najogromnejši vpliv, so bili rojstvo in smrt bogov. Z novo versko idejo se pojavi nova civilizacija. V vseh dobah človeštva, v starih kakor v modernih časih, so bila osnovna prašanja vedno verska prašanja. Če bi moglo človeštvo pustiti umreti vse svoje bogove, bi mogli trditi o takem dogodku, da bi bil po svojih posledicah najvažnejši izmed onih, ki so se izvršili od rojstva prvih civilizacij sem na površju našega planeta.

Nikakor ne smemo pozabiti, da so bile od zore zgodovinskih časov vse politične in socialne naprave zasnovane na verskih nazorih in da so igrali na svetovnem pozorišču bogovi vedno prvo vlogo. Razen ljubezni, ki je

ravno tako neka silna, toda osebna in mimohodna religija, lahko delujejo samo verski nazori naglično na značaj. Osvojitve Arabcev, križarske vojne, Španija pod inkvizicijo, Anglija v puritanski dobi, Francija z Jernejsko nočjo in z vojnam revolucije kažejo, kaj postane iz naroda, fanatiziranega od svojih himer. Te delujejo z neko tako mogočno, stalno hipnotizacijo, da preobrazijo globoko vso duševno konstitucijo. Človek je brez dvoma oni, ki si je ustvaril bogove, toda ko jih je ustvaril, so ga nemudoma zaslužnili. Oni niso sinovi strahu, kakor trdi Lukrecij, temveč nade in radi tega bo njih vpliv večnotrajen.

Kar so dali bogovi človeku, in kar so mogli nuditi človeku do dandanes samo oni, je duševno stanje, ki je združljivo s srečo. Nobeno modroslovje ni moglo kedaj izvršiti take naloge.

Posledica, če ne namen vseh civilizacij, vseh modroslovij, vseh religij je, ustvariti neka duševna stanja. Izmed teh duševnih stanj pa imajo nekatera srečo, druga pa ne. Naša sreča je malo odvisna od zunanjih okolnosti, pač pa mnogo od našega duševnega stanja. Mučeniki so se počutili na svojih grmadah gotovo mnogo srečnejše, ko njih rablji. Železniški stražnik, ki je brezskrbno svojo skorjico kruha s česnom, je lahko neizmerno bolj srečen ko milijonar, ki ga tarejo skrbi.

Razvoj civilizacije je ustvaril v modernem človeku žal nebroj potreb, ne da bi mu dal sredstva, da bi jih zadovoljil in je povzročil tako v dušah neko splošno nezadovoljnost. Civilizacija je brez dvoma mati napredka, ampak je tudi mati socializma in anarhije, teh nevarnih izrazov brezupja množic, ki jih ne podpira več nobeno verstvo. Primerjajte nemirnega, mrzličnega, s svojo usodo nezadovoljnega Evropejca z Orijentalcem, ki je s svojo usodo vedno zadovoljen. Po čem se razlikujeta, če ne po svojem duševnem stanju? Narod se spremeni, kadar se spremeni njegov način pojmovanja in vsled tega mišljenja in delovanja.

Najti sredstva, da se ustvari človeka osrečujoče duševno stanje, to je, po čemer mora družba vedno stremeti pod kaznijo, da se ne obdrži dolgo. Vse do sedaj ustanovljene družbe so imele za oporo en ideal, ki si je lahko podjarmil duše in one so vedno izginile, kadar je ta ideal nehal nad njimi gospodovati.

Ena izmed velikih zmot moderne dobe je mnenje, da more najti človeška duša srečo samo v zunanjih stvareh. Ona pa je v nas samih, ustvarjena od nas samih in skoraj nikdar izven nas. Zrušili smo starodavne ideale in dandanes vidimo, da ni mogoče živeti brez njih in da moramo najti skrivnostno sredstvo, kako jih nadomestiti, ako nočemo izginiti.

Pravi dobrotniki človeštva, oni, ki zaslužijo, da jim postavijo hvaležni narodi velikanske zlate spomenike, so ti mogočni čarodeji, ustvaritelji idealov, ki jih človeštvo rodi semtertje, toda ki jih rodi tako redkokdaj. Nad hudourni potok malenkostnih dozdevnosti, edinih stvarnosti, ki jih lahko človek sploh spozna, nad strogi in ledeni svetovni kolostroj so privabili mogočne in pomirjajoče himere, ki zakrivajo človeku temne strani njegove usode in mu zidajo bivališča, začarana od nade in sanj.

Tudi z izključno političnega stališča lahko rečemo, da je tudi tukaj vpliv verskih nazorov neizmeren. Kar jim daje neodoljivo silo, je, da tvorijo edini činitelj, ki lahko takoj nudi vsakemu narodu absolutno skupnost interesov, čustev in misli. Tako nadomesti verski duh mahoma one dolgotrajne, dedične akumulacije, ki so potrebne za ustvarjenje duše naroda. Od kakega verstva podjarmljeni narod gotovo ne menja svoje duševne konstitucije, toda vse njegove zmožnosti so obrnjene proti enemu cilju: zmagoslavje njegovih verskih nazorov in vsled tega samega dejstva postane njegova sila strahovita. V dobah vere izvrše mahoma spremenjeni narodi te čudovite silne čine, si ustanove države, ki jih občuduje zgodovina. Na ta način si je osvojilo nekoliko arabskih prebivalstev, zedinjenih po misli Mohameda, v malo

letih narode, ki do tedaj niso znali niti njih imena in ustanovilo svojo ogromno državo.

Ne na kakovost verskih nazorov, ampak na silo njihove oblasti nad dušami se moramo ozirati. Naj bo ta bog že Moloh ali katerokoli drugo še bolj barbarsko božanstvo, to je brez pomena. Da, za njegov ugled je celo važno, da je popolnoma neznosljiv in barbarski. Pretolerantni in premili bogovi ne nudijo svojim častilcem nobene sile. Privrženci strogega Mohameda so vladali dolgo časa velik del sveta in so še vedno nevarni, častilci miroljubnega Buddhe pa niso ustanovili nikdar kaj stalnega in so že pozabljeni od zgodovine.

Verski duh je torej igral glavno vlogo v obstoju narodov, ker je bil vedno edini činitelj, ki je lahko deloval naglo na njih značaj. Brez dvoma, bogovi niso večni, toda večni je verski duh. Čeprav zaspi za nekaj časa, se zbudi takoj, ko je ustvarjeno kako novo božanstvo. Ž njegovo pomočjo se je mogla Francija pred enim stoletjem zmago-slavno meriti z oboroženo Evropo. Svet je videl še enkrat, kaj zmore verski duh, kajti to je bila v istini neka nova vera, ki se je ustanavljala tedaj in ki je navdahnila en cel narod. Božanstva, ki so se ravno pojavila, pa so bila brez dvoma prekrhka, da bi se mogla vzdržati, ali dokler so trajala, je bila njih oblast neomejena. Sicer je pa moč, preobraziti duše, ki jo imajo religije, zelo kratkotrajna. Redkokrat trajajo verski nazori nekoliko daljši čas v tej polnoštevilni sili, ki preobrazi značaj popolnoma. Sanje obledijo, hipnotizirani se nekoliko predrami in stari prvotni značaj se zopet pojavi.

Tudi tedaj, ko so verski nazori vsemogóčni, se narodni značaj spoznava vedno po načinu, kako se sprejmejo ti verski nazori in po izrazitih pojavih, ki jih povzročijo. Poglejte iste verske nazore v Angliji, Španiji in Franciji; kakšne razlike! Bi li bila reforma kedaj mogoča v Španiji, in bi se li bila uklonila kedaj Anglija radovoljno groznemu jarmu inkvizicije? Ne zapazimo li lahko v na-

rodih, ki so sprejeli reformo, osnovne značaje plemen, ki so si ohranili vkljub hipnotizaciji verskih nazorov posebne poteze svoje duševne konstitucije; neodvisnost, energijo, navado razsodka in se ne zaslužniti zakonu kakšnega gospodarja.

Politična, umetniška in slovstvena zgodovina narodov je hčerka njih verskih nazorov, toda, dasi preobrazujejo ti nazori značaj, so preobrazovani enako od njega. Značaj naroda in njega verski nazori so ključi njegove usode. Prvi je v svojih osnovnih elementih nespremenljiv in ravno zato, ker se ne spreminja, si ohrani tudi zgodovina vsakega naroda neko enotnost. Verski nazori pa se lahko spreminjajo in ravno zato, ker se spreminjajo, kaže zgodovina toliko prevratov.

Najmanjša sprememba v stanju verskih nazorov kakega naroda ima za posledico celo vrsto sprememb v njegovem obstoju. V enem prejšnjem poglavju smo rekli, da so bili v Franciji ljudje XVIII. stoletja navidezno zelo različni od onih XVII. stoletja. Brez dvoma, toda kaj je vzrok tej razliki? Edino le dejstvo, da se je od enega stoletja do drugega obrnil duh od bogoslovja k znanosti, postavil proti tradiciji razum, proti razodeti resnici opazovano resnico. Po tej enostavni spremembi pojmovanja se je preobrazilo obličje enega stoletja, in če bi hoteli zasledovati njene posledice, bi videli, da je naša velika revolucija, kakor tudi dogodki, ki so ji sledili in še vedno trajajo, le enostavna posledica razvoja verskih idej.

In če se dandanes maja stara družba v svojih temeljih in vidi globoko omajane vse svoje naprave, prihaja to od tod, ker izgublja bolj in bolj stare verske nazore, od katerih je živila doslej. Ko jih bo izgubila popolnoma vse, jo bo nujno nadomestila nova civilizacija, osnovana na novi veri. Zgodovina nam dokazuje, da narodi ne prežive dolgo smrti svojih bogov. Civilizacije, rojene pod njih vplivom, zamrejo obenem ž njimi. Nič ne uničuje tako, kakor prah mrtvih bogov.

Tretje poglavje.

VLOGA VELMOŽ V ZGODOVINI NARODOV.

Veliki napredki vsake civilizacije so bili izvršeni vedno od male elite višjevrstnih duhov. — Značaj njihove vloge. — Oni osredotočujejo vse težnje enega plemena. — Primeri, ki jih nudijo velike iznajdbe. — Politična vloga velmož. — Oni so vrhovni ideal svojega plemena. — Vpliv velikih halucinirancev. -- Veleumi iznajditelji preobrazijo civilizacijo. — Fanatiki in haluciniranci delajo zgodovino.

Proučevajoč hijerarhijo in diferenciacijo plemen smo videli, da razlikuje Evropejce od Orijentalcev najbolj to, da imajo edinole prvi elito višjevrstnih ljudi. Poskusimo označiti v nekaj potezah, v katerih mejah igrajo te elite svojo vlogo.

V tej majhni vrsti izrednih ljudi, ki jih ima omikan narod, in ki bi jih vsaki generaciji zadostovalo samo potlačiti, da pade intelektualno stanje tega naroda globoko, so v istini vtelešene sile plemena. Njim gre hvala za napredek, izvršen v znanostih, umetnostih, industriji, z eno besedo, v vseh strokah civilizacije.

Zgodovina dokazuje, da se moramo zahvaliti tej malostevilni eliti za ves napredek. Dasi ima množica od teh napredkov svojo korist, se vendar ne vidi rada prehiteno, in veliki misleci ali iznajditelji so bili dostikrat njeni mučeniki. Vendar razcveto vsi rodovi, vsa prošlost enega plemena v teh lepih veleumih, ki so čudapolne cvetke vsakega plemena. Oni so prava slava naroda in do najponižnejšega bi se mogel ponašati ž njimi vsakdo. Oni se ne pojavljajo po naključju in čudežu, ampak so krona dolge prošlosti. V njih je osredotočena veličina njihovega časa in plemena. Po-

speševati njih razcvet in razvitek, se pravi, pospeševati razcvet napredka, ki bo v korist celemu človeštvu. Če bi se dali preveč preslepiti od sanj občne enakosti, bi bili mi sami njih prve žrtve. Enakost je lahko samo v inferijornosti, ona je teman in težki sen nizkotnih poprečnosti. Udejstvili so ga edinole časi divjaštva. Da zavlada enakost na svetu, bi morali polagoma potlačiti vse, kar tvori veljavo kakega plemena, na stopinjo tega, kar je najnižje v njem.

Toda če je vloga nadrednih ljudi velika v napredovanju civilizacije, vendar nikakor ni kaka taka, kakor se splošno trdi. Njih delo obstoji, ponavljam, v osredotočevanju vseh teženj enega plemena; njih iznajdbe so vedno rezultat dolge vrste prejšnjih iznajdb, oni zidajo poslopje s kamni, ki so jih počasi obsekali drugi. Navadno zelo prostodušni zgodovinarji so vedno mislili, da morejo prilepiti k vsaki iznajdbi ime kakšnega moža in vendar izmed velikih iznajdb, ki so preobrazile svet, kakor tiskarstvo, smodnik, para, električni brzojav, ni nobene, o kateri bi se dalo trditi, da je izšla iz ene same glave. Kadar proučujemo postanek takih iznajdb, vidimo vedno, da izvirajo iz dolge vrste pripravljalnih naporov. Končna iznajdba je le neka krona. Galilejevo opazovanje istočasnosti razmahov obešene svetilke je pripravilo iznajdbo natančnih časomerov, iz česar je sledila za mornarja nujno možnost, najti sigurno svojo pot na oceanu. Topničarski smodnik izvira iz polagoma spremenjenega grškega ognja. Parni stroj zastopa svoto dolge vrste iznajdb, izmed katerih je zahtevala vsaka ogromno dela. En sam Grk bi ne bil mogel iznajti lokomotive in naj bi bil imel stotero Arhimedovo veleumnost. Sicer bi mu pa iznajdba tudi nič ne koristila, kajti, da jo udejstvi, bi bil moral čakati, da izvrši mehanika napredek, ki je zahteval dvetisočleten trud.

Čeprav se dozdeva politična vloga velikih državnikov neodvisnejša od prošlosti, kakor ona velikih iznajdb, je temu vendar le v malo manjši meri tako. Preslepljeni od hrupnega bleska teh mogočnih prevratnih ljudi, ki preobražajo

politični obstoj narodov, so hoteli pisatelji kakor Hegel, Cousin, Carlyle i. t. d. napraviti iz njih polubogove, katerih veleum edino preobrazuje usodo narodov. Oni morejo brez dvoma zamotiti razvoj kakšne družbe, ni jim pa dano spremeniti njegove smeri. Veleumnost kakšnega Cromwela ali Napoleona ni kos taki nalogi. Veliki osvojevalci lahko uničijo z ognjem in mečem mesta, ljudi in države, kakor lahko en otrok zažge z umetniškimi zakladi napolnjen muzej. Vpliv velikih politikov je trajen samo tedaj, če znajo kakor Cezar in Richelieu zastaviti s svojim trdom v smeri trenutnih potreb; pravi vzrok njihovega uspeha leži tedaj navadno že davno pred njimi samimi. Dve ali tri stoletja poprej bi Cezar ne bil podjarmil velike republike zakonu enega gospodarja in Richelieu bi ne bil mogel ustvariti francoske enote. V politiki so pravi velmožje oni, ki zaslutijo nastajajoče potrebe, dogodke, ki jih je pripravila prošlost in pokažejo pot, ki jo je treba ubrati. Morda te poti ni zapazil nikdo, toda usodni razvoj je moral privedi dotod v kratkem narode, katerih usodo vladajo ti mogočni veleumi. Tudi oni osredotočujejo, kakor veliki iznajditelji, rezultate dolgega prejšnjega truda.

Sicer pa ni potrebno nadaljevati s temi analogijami med različnimi vrstami velmož. Iznajditelji igrajo važno vlogo v bodočem razvoju civilizacije, toda nobene neposredne vloge v politični zgodovini narodov. Nadredni možje, ki jim dolgujemo od pluga pa do brzojava vse važne iznajdbe, ki tvorijo dediščino človeštva, niso imeli nikdar značilnih lastnosti, ki so potrebne za ustanovitev kake vere ali za osvojitve države, to je, za vidno preobrazbo zgodovinskega obličja. Mislec vidi preveč zamotanost problemov, da bi mogel imeti kedaj prav globoko prepričanje in premalo političnih ciljev, ki bi se mu zdeli dosti vredni njegovega truda, da bi stremel za katerim. Iznajditelji lahko za trajno preobrazijo celo civilizacijo, fanatiki z omejeno inteligenco, toda energičnega značaja in silnih strasti lahko edini ustanovijo

religije, države in prevrnejo svet. Na glas enega Petra Puščavnika se je vrglo na milijone ljudi v Orijent, besede haluciniranca, kakor Mohameda, so ustvarile silo, ki je premagala stari grško-rimski svet, obskuren menih, kakor Luther, je pognal Evropo v ogenj in kri. V množicah ne bo našel glas kakega Galileja ali Newtona nikdar najmanjšega odziva. Iznajditelji veleumi pospešujejo tok civilizacije. Fanatiki in haluciniranci ustvarjajo zgodovino.

Iz česa pa obstoji pravzaprav zgodovina, kakor nam jo pišejo knjige, če ne iz dolgega pripovedovanja o bojih, ki jih je izbojeval človek, da si ustvari kak ideal, ga časti in potem uniči. In imajo li pred čisto znanostjo takšni ideali več veljave, ko minljive prikazni, ki jih razpleta svetloba po nestalnem peščevju pustinj?

In vendar so haluciniranci, ustvaritelji in razširjevalci takih prikazni tisti, ki so najgloblje preobrazili svet. Globoko iz svojih grobov še uklanjajo dušo plemen pod jarem svojih misli in delujejo na značaj in usodo narodov. Ne prezrimo važnosti njih vlog, ampak ne pozabimo tudi, da so mogli svojo nalogo izvršiti uspešno le zato, ker so nevedoma uteleševali in izražali ideal svojega plemena in svojega časa. Narod je mogoče voditi le z uteleševanjem njegovih sanj. Mojzes je bil Judejcem izraz hrepenenja po osvobojenju, ki je klilo že leta pod njihovimi od egiptovskih bičev razmesarjenimi sužnimi čeli. Buddha in Jezus sta znala prisluhniti neskončni bedi svojega časa in spremeniti v religijo potrebo po dobrosrčnosti in usmiljenju, ki se je pojavljala na svetu v dobah splošnega trpljenja. Mohamed je udejstvil z versko enotnostjo politično enotnost v tisočero plemen razcepljenega naroda. Veleumen vojak, kakor je bil Napoleon, je utelesil ideal vojaške slave, ponosa, revolucionarne propagande, ki je bil tedaj značilna črta naroda, ki ga je vodil petnajst let po Evropi za najdrznejšimi avanturami.

Torej vodijo v resnici svet ideje in vsled tega oni, ki jih vtelešujejo in razširjajo. Zmaga jim je zagotovljena, kakor

hitro jih zagovarjajo haluciniranci in prepričanci. Brez pomena je, ali so resnične ali napačne. Zgodovina nam kaže celo, da so ravno najbolj himerične ideje vedno najbolj sfantazirale ljudi in igrale najvažnejšo vlogo. V imenu najgoljufnejših sanj so se godili doslej na svetu prevrati, se uničevale dozdevno neminljive civilizacije in ustanavljale druge. Ne nebeško kraljestvo, kakor povdarja evangelij, je določeno ubogim na duhu, ampak nasprotno, ono na zemlji, pod edinim pogojem, da imajo slepo vero, ki prestavlja gore. Modroslovci, ki posvetijo včasih stoletja, da podrejo to, kar so včasih prepričanci ustvarili v enem dnevu, se jim morajo ukloniti. Prepričanci spadajo k skrivnostnim silam, ki vladajo svet. Oni so pokazali smer najvažnejšim dogodkom, katerih tok zapisuje zgodovina.

Brez dvoma, oni so razširjevali samo iluzije, toda od teh obenem nevarnih, zapeljivih in ničevnih iluzij je živel človeštvo doslej in bo živel najbrž vnaprej. To so le sence. Ampak spoštovati jih moramo vendar. Po njih so poznali naši očetje nado in so nas dvignili v svoji junaški in vrto-glavi gonji za temi sencami iz prvotnega barbarstva in nas privedli dotod, kjer smo dandanes. Med vsemi činitelji razvitka civilizacij so morebiti iluzije najsilnejši. Iluzija je postavila piramide in posejala v teku petih tisočletij Egipt s kamenitimi velikani. Iluzija je sezidala v srednjem veku naše gigantske katedrale in vedla Okcident na pohode v Orijent, da si osvoji preprost grob. V gonji za iluzijami so se ustanovile religije, ki so uklonile polovico človeštva svojim zakonom in ki so ustvarile ter razrušile najogromnejše države. Ne v iskanju resnice, ampak v iskanju zmotnjav je potratilo človeštvo največ svojega truda. Zasanjanih ciljev, ki jih je iskalo, ni moglo doseči, toda s tem, da jih je iskalo, je doseglo ves oni napredek, ki ga ni iskalo.

Peta knjiga.

Razpad značaja plemen in njih dekadenca.

Prvo poglavje.

KAKO BLEDE IN UGAŠAJO CIVILIZACIJE.

Razkrojitev psihologičnih vrst. — Kako se lahko naglo zgubijo dedične dispozicije, ki so zahtevale stoletja za svoj postanek. — Narod potrebuje vedno jako mnogo časa, da se povspne na visoko stopnjo civilizacije, in včasih zelo kratek čas, da pade. — Glavni činitelj narodove dekadence je upad njegovega značaja. — Mehanizem razpada civilizacij je bil doslej isti za vse narode. — Znaki dekadence, ki se vidijo pri nekaterih latinskih narodih. — Razvitek sebičnosti. — Slabljenje inicijative in moralnosti. — Sodobna mladina. — Vpliv, ki ga bo najbrž imel socializem. — Njegove nevarnosti in njegova sila. — Kako bo potisnil civilizacije, ki se mu bodo podvrgle, nazaj na popolnoma barbarične razvojne oblike.

— Narodi, v kojih bo mogel zmagati.

Psihologične vrste niso nič bolj večnotrajne nego anatomske vrste. Pogoji miljeja, ki vzdržujejo stalnost njihovih značajev, ne trajajo vedno. Če so se spremenila ta okolišča, se zgode na elementih duševne konstitucije, ki se vzdržujejo po njihovem vplivu, končno preobrazbe v obratnem smislu, ki jih vedo k izginu. Po fizioloških zakonih, ki veljajo ravno tako za možganske stanice kakor za druge stanice telesa, in ki jih opažamo pri vseh bitjih, potrebujejo organi neizmerno manj časa, da izginejo, nego so ga porabili za svoj postanek. Vsak organ, ki ne deluje, kmalu ne more več delovati. Oko v jamskih vodah živečih rib po daljšem času

omrtvi, in ta omrtvelost postane končno dedična. Če se oziramo samo na kratkotrajno dobo enega življenja, omrtvi včasih organ, ki je zahteval morda tisočero let, da se je stvaril z dolgotrajnimi prilagoditvami in dedičnimi akumulacijami, zelo naglo, ko se neha uporabljati.

Duševna konstitucija bitij se ne more izogniti tem fiziološkim zakonom. Tudi možganska stanica, ki se ne uporablja več, neha delovati in duševne dispozicije, ki so zahtevale stoletja, da najdejo svojo obliko, se lahko nagloma izgubijo. Smelost, inicijativa, energija, podjetni duh in razne lastnosti značaja, ki se dolgo ne morejo pridobiti, lahko preminejo dosti naglo, ako jim ni več dana prilika, da se goje. Tako se pojasnjuje, da potrebuje narod zelo mnogo časa, predno se povspne na visoko stopnjo omike, in semtertje zelo kratek čas, da pade v propad dekadence.

Ako preiskujemo vzroke, ki so privedli zaporedoma do propada razne narode, o kojih nam govori zgodovina, naj že gre za Perzijance, Rimljane ali katerekoli druge, vidimo, da je bil glavni činitelj njihovega upada vedno neka sprememba njihove duševne konstitucije, izvirajoča iz upada njihovega značaja. Jaz ne poznam ne enega, ki bi bil izginil vsled upada svoje inteligence.

Za vse bivše civilizacije je bil mehanizem razpada isti in sicer isti v toliki meri, da se moramo vprašati, kakor se je vprašal neki pesnik, ali nima zgodovina, ki ima toliko knjig, samo le ene strani. Ko se je povspel kak narod tako visoko, da je varen pred napadi svojih sosedov, začne uživati dobrote mira in dobrobiti, ki jih nudi bogastvo, vojaške vrline se poizgube, pretirana civilizacija ustvari nove potrebe, sebičnost napreduje. Ker nimajo več drugega ideala, ko hlastno uživanje nagloma pridobljenega premoženja, prepuščajo državljani vodstvo javnih stvari državi, in izgube kmalu vse lastnosti, ki so ustvarile njih veličino. Tedaj prodrejo barbarski ali polbarbarski sosedi, ki imajo zelo skromne potrebe, toda zelo trden ideal, med precivilizirani

narod in ustvarijo potem novo civilizacijo s preostanki one, ki so jo uničili. Na ta način so vkljub velikanski organizaciji Rimljanov in Perzijancev barbari zrušili državo prvih in Arabci drugih. Gotovo ni nedostajalo napadenim narodom lastnosti inteligence. V tem oziru ni bil mogoč noben primer med napadalci in premaganci. Ko je nosil v sebi že klice bližnje dekadence, je štel Rim največ »krasoduhov«, umetnikov, pisateljev in učenjakov. Skoro vsi umotvori, ki so ustvarili njegovo veličino, spadajo v to dobo njegove zgodovine. Toda izgubil je oni osnovni element, ki ga ne more nadomestiti noben napredek inteligence: značaj¹⁾. Rimljani starih dob so imeli zelo skromne potrebe in zelo trden ideal. Ta ideal — veličina Rima — je gospodoval neomejeno nad njihovimi dušami in vsak državljani je bil pripravljen, žrtvovati zanj svojo družino, svoje premoženje in svoje življenje. Ko je postal Rim središče vesoljstvu, najbogatejše mesto na svetu, so prodirali vanj od vseh krajev došli tujci, ki jim je dal končno državljanske pravice. Ne zahtevajoč ničesar ko užitek svojega razkošja, so se brigali malo za slavo Rima. Veliko mesto je postalo tedaj ogromno tržišče, toda to ni bil več Rim. Na videz je bil še poln življenja, toda njegova duša je bila mrtva že davno.

Slični vzroki dekadence groze tudi našim rafiniranim civilizacijam, ali pridružujejo se jim še drugi, ki prihajajo od razvoja, povzročenega v duhovih od modernih znanstvenih iznajdb. Znanstvo je prenovilo naše ideje in vzelo našim verskim in socialnim pojmom vso avtoriteto. Opozorilo je človeka na skromno mesto, ki ga zavzema v vesoljstvu in na absolutno brezbržnost narave do njega. Človek je uvidel, da je to, kar je imenoval svoboda, le neznanje vzrokov, ki ga delajo sužnja in da je v kolostroju nujnosti, ki jih vodijo, naravni položaj vseh bitij, da so zaslužjena.

¹⁾ »Bolezen, na kateri je bolehal tedaj rimska družba,« piše Fustel de Coulanges, »ni bila npravstvena korupcija, ampak pomehkuženje volje in takorekoč razklad značaja«.

On je konstatiral, da narava ne pozna tega, kar imenujemo usmiljenje, in da se je izvršil ves njen napredek z neusmiljeno selekcijo, ki je neprenehoma ugonabljala slabейše v prilog močnejših.

Vsi ti ledenomrzli in okrutni pojmi, tako oprečni temu, kar so trdili stari verski nazori, ki so očarovali naše očete, so povzročili v dušah vznemirjajoče konflikte. V navadnih glavah so stvorili to anarhično stanje idej, ki je, kakor se zdi, značajka modernega človeka. V umetniški in izobraženi mladini so dospeli ti konflikti do neke turobne brezbržnosti, ki ugonablja vso voljo, do neke popolne nezmožnosti, navduševati se za katerokoli stvar in do nekega ekskluzivnega kulta neposrednih in osebnih interesov.

Razlagajoč to zelo pravilno opazko nekega modernega pisatelja, da »vlada duh relativnosti sodobno mišljenje«, je izjavil neki minister javnega pouka z vidnim zadoščenjem v nekem govoru, da je »nadomestitev abstraktnih pojmov v vseh strokah človeškega spoznanja z odnosnimi idejami, največja pridobitev znanstva.« Takozvana nova pridobitev pa je v resnici zelo stara. Mnogo stoletij je že, kar jo je storilo modroslovje Indije. Ne čestitajmo si preveč, da se razširja dandanes vedno bolj. Prava nevarnost za moderne družbe tiči ravno v tem, da so ljudje izgubili vse zaupanje v vrednost načel, na kojih slonijo. Jaz ne vem, je li možno navesti od početka sveta eno samo civilizacijo, eno samo inštitucijo, eno samo verstvo, ki bi se bilo moglo vzdrževati samo na podlagi načel, ki se jim pripisuje le odnosna vrednost. In če se kaže, da pripada bodočnost tem socialističnim doktrinom, ki jih obsoja razum, je temu zato tako, ker so one edine, o kojih govorijo apostoli v imenu resnice, ki jo proglašajo za absolutno. Množice se bodo obračale vedno k onim, ki jim bodo pripovedovali o absolutnih resnicah in bodo zaničevale druge. Kdor hoče biti državnik, se mora znati poglobiti v dušo množic, razumeti njene sanje in pustiti modroslovne abstrakcije. Stvari se spreminjajo

malo. Spremenijo se lahko zelo samo ideje, ki si jih napravljamo o njih. Ravno na te ideje je treba znati vplivati.

Brez dvoma lahko spoznamo v dejanskem svetu samo navideznosti, enostavna stanja zavesti, ki imajo očitvidno le relativno veljavo. Toda če se postavimo na socialno stališče, lahko trdimo, da obstojajo za neko določeno dobo in za določeno družbo neki pogoji obstoja, neki moralni zakoni, neke naprave, ki imajo absolutno vrednost, zato ker bi ta družba ne mogla obstojati brez njih. Kakor hitro pa je njih vrednost oporečena in se razširja v duhovih dvom, je družba obsojena, da kmalu zamre.

To so resnice, ki jih lahko razložimo pogumno, kajti one ne spadajo k onim, ki jih lahko zavrne kako znanstvo. Oprečna govorica lahko povzroči samo najpogubnejše posledice. Modroslovni nihilizem, ki ga širijo dandanes poblaščen glasovi v slabičnih duhovih, jih privede neposredno do sklepa o absolutni nepravčnosti našega družabnega reda o nesmiselnosti vseh hijerarhij, jih navdaja s sovraštvom do vsega obstoječega in jih vede neposredno v socializem in anarhizem. Moderni državniki so preveč prepričani o vplivu javnih naprav in premalo o vplivu idej. Vendar pa jim dokazuje znanost, da so prve vedno hčerke drugih in in da niso mogle obstati nikdar, ne da bi se opirale na prve. Ideje zastopajo nevidne prožine stvari. Ako so izginile one, razpadejo tajne podlage institucij in civilizacij. Vedno je še bila za vsak narod usodepolna ona ura, ko so stopile njegove stare ideje v mračno grobnico, kjer počivajo mrtvi bogovi.

Če pustimo ob strani vzroke, da proučimo učinke, moramo pripoznati, da grozi resno neka očitgledna dekadenca življenjski moči večine velikih evropskih narodov, posebno takozvanih latinskih in onih, ki so to tudi dejanski, če ne že po krvi, pa po tradiciji in vzgoji. Dan na dan izgubljajo vedno bolj in bolj svojo inicijativo, svojo energijo, svojo voljo in delazmožnost. Zadoščenje materialnih, vedno rastočih potreb postaja vedno bolj njih edini ideal. Družina

razpada, socialna prožila ponehujejo. Nezadovoljnost in nevolja se razširja v vseh slojih, od najimovitejših do najubožnejših. Kakor ladija, ki je izgubila svojo busolo in bega po volji vetrov tjavendan, bega moderni človek po volji slučaja po krajinah, koder so bivali nekoč bogovi in iz katerih je napravila znanost pustinja. On je izgubil vero in obenem upanje. Ker so postale množice, ki jih ne zadržuje več nobena prepreka, občutljive in nemirne, so obsojene dozdevno, da cincarijo med najdivjejšo anarhijo in najokrutnejšim despotizmom. Z besedami se jih dvigne, toda njih enodnevná božanstva so kmalu njih žrtve. Navidezno želijo svobodo z vso vnemo, v resnici pa jo zavračajo in zahtevajo vedno in vedno od države, da jim skuje verig. One ubogajo slepo najobskurnejše strujarje in najomejenejše despote. Govorniki, ki mislijo, da vodijo množice in ki jim največkrat sledijo, zamenjajo nestrpnost in nervoznost, ki menja vsak trenutek gospodarja, s pravim duhom neodvisnosti, ki noče pripoznati nobenega gospodarja. Država, in naj si bo že kteregakoli imena, je božanstvo, do kterega se obračajo vse stranke. Od njega se zahteva vsak dan neznosnejša reglementacija in protekcija, ki zagrinja najmalenkostnejše življenjske čine v najbolj bizantinske in najbolj tiranske formalnosti. Mladina se odteguje bolj in bolj poklicom, ki zahtevajo razsodek, inicijativo, energijo, osebén trud in voljo. Najmanjše odgovornosti jo navdajajo s strahom. Tesni obzor od države plačanih služb ji zadošča. Trgovci ne poznajo potov v naselbine in v slednjih bivajo samo le uradniki¹⁾.

Energijo in delavnost nadomestujejo pri državnikih grozno prazne osebne diskusije, pri množicah enodnevná

¹⁾ Iz nekega govora, ki ga je imel v poslaniški zbornici dne 27. listopada 1890 g. Etienne, tedaj državni podtajnik za naselbine, posnemam sledeči, zelo značilni odstavek: »Kočinčina ima 1,800.000 duš; v tej celoti štejemo 1600 Francozov, med temi 1200 uradnikov. Ona se uporablja od naselbinskega sveta, ki ga voli teh 1200 uradnikov. In vi hočete, da naj ne vlada anarhija v tej deželi?

navduševanja ali jezni izbruhi, pri omikanih neki jokavi, brezsilni in nedoločni sentimentalizem in blede razgovori o bedi življenja. Nek brezmejen egoizem napreduje povsod. Posameznik se končno zanima le še za samega sebe. Zavednost podlega, občna moralnost pada in polagoma ugaša¹⁾.

. . . Ej dobro, veste li, kaj povzroča takšen sistem? On povzroča pojav, da pride od vašega na 22 milijonov znižanega proračuna 9 milijonov na uradniške plače«.

»L. 1877. sem skusil skrčiti število uradnikov, od 9 milijonov sem prihranil 3,500.000 fraukov; jaz sem storil ta korak meseca vinotoka. V grudnu pa je padlo ministrstvo, katerega član sem bil in meseca sušca sledečega leta so se pojavili zopet vsi odpuščeni uradniki.«

¹⁾ To upadanje moralnosti je opasno, če je opažamo v poklicih, kakor v sodništvu in notarijatu, v kojih je bila nekoč poštenost ravno tako vseobča, kakor v vojaštvu pogum. Kar se tiče notarijata, je padla moralnost dandanašnji zelo globoko. Oficijelni statistiki so zabeležili, »da pride v notarijatu na 10.000 posameznikov 43 obtožencev, medtem ko pride v Franciji poprečno za celo prebivalstvo eden obtoženec na isto število posameznikov«. V nekem poročilu pečatnega varha predsedniku republike, objavljenem v »L' Officiel« dne 31. prosinca 1890, nahajam sledeči odstavek:

»Nezgode, ki so jele od l. 1840 naprej zbujati nemir v javnosti, so postopoma tako narasle, da je moral l. 1876. eden mojih prednikov posebno opozoriti državno pravdnništvo na stanje notarijata. Notarijska odstavljena in katastrofe so se pojavljale z neko značilno obtežnostjo in izredno pogosto. Število nezgod se je zvišalo stopoma od 31 v letu 1882 na 41 v l. 1883, na 54 v l. 1884, na 71 v l. 1886 in skupna od notarjev poneverjena svota je znašala za dobo med 1880 in 1886 nad 62 milijonov. L. 1889 so morali končno odstaviti 103 notarje ali pa jih prisiliti, da odstopijo svoje pisarne.« Če primerjamo s tem dejstvom postopno padanje naših največjih finančnih podjetij (Comptoir d' escompte, Dépôts et comptes courants, Panama i. t. d.) moramo pač priznati, da obdolžitve socialistov glede moralnosti vodečih slojev niso brez podlage. Isti znaki globoke degeneracije se opažajo žalibog v vseh latinskih narodih. Škandal italijanskih državnih bank, kjer se je kradlo v takem obsegu od najvišjih politikov, portugalski polom, bedni finančni položaj Španije in Italije, globoka dekadenca latinskih republik v Ameriki dokazujejo, da sta značaj in moralnost nekih narodov tako neozdravljivo pokvarjena, da se njih svetovna vloga bliža očitno svojemu koncu.

Človek izgublja vso oblast nad samim seboj. On se ne zna več obvladati, je obsojen, da ga kmalu obvladajo drugi.

Spremeniti to vse, bi bila težka naloga. Morali bi preobraziti najprej našo žalostno latinsko vzgojo. Ona vzame vso inicijativo in vso energijo onim, katerim jo je še pustila dedičnost. Ona ugasi vsako luč intelektualne neodvisnosti s tem, da nudi mladini kot edini ideal odvratne natečaje, končni učinek katerih je, ker ne zahtevajo drugega ko napolnjanje spomina, da postavijo na čelo vseh poklicov glave, ki so vsled svoje servilne zmožnosti za posnemanje ravno individualnosti in osebnega truda najmanj zmožni. »Jaz skušam vliti nekaj železa v dušo otrok«, je dejal neki angleški učitelj Guizotu, ko je ta obiskoval šole Velike Britanije. Kje so v latinskih narodih učitelji in programi, ki bi udejstвили tak sen? Morebiti ga bo udejstvila vojaška oblast. Ona je v vsakem slučaju edini vzgojitelj, ki more delovati. Za slabeče narode je eden najglavnejših pogojev prerojenja organizacija zelo ostre in splošne vojaške službe in neprestana grožnja pogubnih vojn.

Od tega splošnega upadanja značaja, od nezmožnosti državljanov, vladati same sebe in od njih one sebične brezbržnosti prihaja pred vsem težavnost, ki jo čutijo večinoma latinski narodi, živeti pod liberalnimi zakoni, ki so enako oddaljeni od despotizma in anarhije. Da so taki zakoni množicam malo simpatični, je lahko razumljivo, kajti cezarizem jim obljubuje, če že ne svobodo, za katero se malo brigajo, vsaj zelo veliko enakost v sužnosti. Da se pa nasprotno republikanske ustave sprejmejo najtežje od omikanih slojev, to bi bilo nerazumljivo, če bi ne upoštevali peze dedičnih vplivov. Ne pridejo li v takih ustavah vse nadrednosti, posebno one iz razumništva, najložje do svoje veljave? Mogli bi zelo trditi, da je edina slaba stran teh ustav, da omogočijo postanek mogočnih intelektualnih aristokracij. Najopresivnejša vlada kakor za značaj tako tudi za inteligenco je nasprotno cezarizem v raznih svojih oblikah.

On ima zase samo to, da lahko uvede enakost v nizki odurnosti in ponižnost v sužnosti. On se prilega zelo nizkotnim potrebam dekadentnih narodov, ki se zato zatekajo vedno k njemu, če morejo. Prvi pernik ktere gasibodi generala jih privede tja zopet nazaj. Ko je narod tako daleč, je dotekla njegova ura, njegov čas je dokončan.

Očividno se razvija dandanes ta cekarizem starih dob, ki ga je zgodovina vedno videla, kako se je pojavil v civilizacijah, v prvi njihovi zarji in v skrajni dekadenci. Dandanes vidimo, kako se poraja pod imenom socijalizma. Ta novi izraz absolutizma države bo gotovo najokrutnejši izmed cekarističnih oblik, kajti, ker je neoseben, se bo izognil vsem povodom strahu, ki zadržujejo najhujše tirane.

Socijalizem je, kakor se zdi, dandanes najhujša nesreča, ki pretil evropskim narodom. On bo dokončal brez dvoma dekadenco, ki jo pripravljajo razni vzroki in bo pomenil morda za nekatere zapadne civilizacije njihov konec.

Da razumemo njegove nevarnosti in njegovo silo, se ni treba ozirati na nauke, ki jih razširja, temveč na vdanost, s kojo navdaja. Socijalizem bo tvoril kmalu novo verstvo, te neizmerne množice razdedinjenih, ki jim usodepolni ekonomski pogoji sodobne civilizacije dostikrat zelo otežujejo njihovo življenje. On bo nova religija, ki bo zopet obljudila prazna nebesa. Ta religija bo nadomestila za vsa bitja, ki ne morejo prenašati bede brez iluzij, bliščeč raj, ki so jim ga dala nekoč slutiti pisana okna njihovih cerkvâ. To veliko versko bitje bodočih dni množi sleherni dan množico svojih vernikov, kmalu bo imelo svoje mučenike. In tedaj bo postalo eno teh verskih izpovedanj, ki dvignejo narode in ki imajo nad dušami neomejeno moč.

Da vedejo dogme socijalizma do vlade nizkotne sužnosti, ki bo uničila vso podjetnost in vso neodvisnost v nji podjarmljenih dušah, je brez dvoma očividno, toda samo za psihologe, ki poznajo človeške življenjske pogoje. Taki po-

gledi naprej so množicam nedostopni. Da jih prepričamo, je treba drugih argumentov in ti argumenti niso bili nikdar iz področja razuma.

Nove dogme, ki jih vidimo se porajati, so gotovo v nasprotju z najelementarnejšo zdravo pametjo. Ampak niso li bile verske dogme, ki so nas vodile v teku tolikih stoletij, tudi nasprotne zdravi pameti, in je jih li to oviralo, ukloniti najsijajnejše veleume svojim zakonom? Kar se tiče verskih nazorov, posluša človek samo nezavedni glas svojih čustev. Ona so neka mračna krajina, odkoder je bil razum vedno izključen.

Vsled tega torej in vsled dejstva duševne konstitucije, ki jim jo je vstvarila dolga prošlost, se bliža več narodov Evrope nujno opasni dobi socializma. On bo pomenjal eno zadnjih razdobij dekadence. Ko bo potlačil zadnje civilizacije zopet na čisto nizke razvojne oblike nazaj, bo omogočil uničujoče invazije, ki nam grozijo.

Izven Rusije, katere ljudstva so v psihološkem pogledu veliko bolj azijska kakor evropska, ima v Evropi samo še Anglija pleme z dovolj veliko energijo, dosti stanovitnimi verskimi nazori, dosti neodvisnim značajem, da se izogne novi religiji, ki se poraja pred našimi očmi. Tudi moderna Nemčija bode, ako sodimo po uspehu raznih struj, ki se tam hitro množe, končno njena žrtev. Socializem, ki jo bo upropastil, bo brez dvoma oblečen v stroge znanstvene formule, godne kvečjemu za kakšno idealno družbo, ki je ne ustvari človeštvo nikdar, toda ta poslednji sin čistega razuma bo bolj nestrpen in bolj grozen, ko vsi njegovi starejši bratje.

Sicer pa bo socializem preopresiven, da bi mogel trajati. Zbudil bo hrepenenje po dobi Tiberija in Kaligule in bo privedel zopet to dobo nazaj. Včasih se vprašujemo, kako so prenašali Rimljani v dobi cesarjev tako lahko strašne grozovitosti takšnih despotov. Zato, ker so prestali

tudi oni socialne borbe, državljanske vojne proskripcije in izgubili v njih svoj značaj. Naposled so smatrali te krvo-
loke za svoja edina rešilna sredstva. Dovoljevalo se jim je
vse, ker se ni znalo, s čim jih nadomestiti. Dejanjsko se
niso nadomestili. Njim je sledil končni pogrom pod nogami
barbarov, konec enega sveta. Zgodovina se vrti vedno v
istem kolobaru.

Drugo poglavje.

SPLOŠNI ZAKLJUČKI.

Že v Uvodu tega spisa smo omenili, da je le kratek pregled, neka sinteza knjig, ki smo jih posvetili zgodovini civilizacij. Vsako izmed poglavij, iz katerih obstoji, se mora smatrati kot zaključek prejšnjih del. Zelo težko je torej še bolj skrčiti že tako skrčene ideje. Vendar pa hočem poskusiti izraziti za čitatelje, katerih čas je dragocen, v obliki zelo kratkih stavkov osnovna načela, ki tvorijo filozofijo tega spisa.

— Pleme ima skoraj ravno tako stalne psihologične kakor fizične znake, kakor anatomska se preobrazi tudi fizična vrsta še le po večdobni akumulaciji.

— Psihologičnim, stalnim in dedičnim znakom, ki tvorijo v skupnosti duševno konstitucijo kakega plemena, se pridružujejo kakor pri vseh anatomskih vrstah od raznih sprememb povzročeni postranski elementi. Ker se neprenehoma prenavljajo, nudijo plemenu neko na videz dosti obsežno spremenljivost.

— Duševna konstitucija kakega plemena ni samo sinteza živečih bitij, iz katerih obstoji, ampak pred vsem sinteza vseh prednikov, ki so jo pomagali ustvariti. Ne živeči, ampak mrtveci igrajo pretežno vlogo v življenju vsakega naroda. Oni so stvarniki njegove morale in nezavedne gonilne moči njegovega dejanja in nehanja.

— Zelo velikim anatomskim razlikam, ki ločijo razna človeška plemena, se pridružujejo ne manj upoštevanja

vredne psihične razlike. Kadar primerjamo med seboj samo poprečnosti vsakega plemena, so duševne razlike mnogokrat navidezno zelo skromne. One postanejo ogromne, kakor hitro primerjamo najvišje elemente vsakega plemena. Tedaj vidimo, da obstoji to, kar pred vsem loči višjevrstna plemena od nižjevrstnih, v tem, da imajo prva neko število zelo razvitih možganov, dočim jih druga nimajo.

— Posamezniki, iz katerih obstojijo nižjevrstna plemena, so medsebojno očitno enaki. V tej meri, kakor se plemena dvigajo na lestvi civilizacije, teže njihovi člani povedno rastoči razliki. Neizogibni učinek civilizacije je diferencirati posameznike in plemena. Narodi se torej ne približujejo enakosti, ampak naraščajoči neenakosti.

— Življenje vsakega naroda in vsi pojavi njegove civilizacije so enostaven odsev njegove duše, vidni znaki neke nevidne, toda zelo realne stvari. Zunanji dogodki so le vidna površina skrite pletenine, ki jih določa.

— Ne slučaj, niti zunanje okolnosti, niti predvsem politične institucije ne igrajo glavne vloge v zgodovini narodov. Njihovo usodo določa predvsem njihov značaj.

— Ker so razni elementi civilizacije kakega naroda le zunanji znaki njegove duševne konstitucije, se izražanje določenih temu narodu lastnih načinov čustvovanja in mišljenja ne more predati brez spremembe narodom drugačne duševne konstitucije. Kar se more predati, so samo zunanje, površne in brezpomembne oblike.

— Globoke razlike, ki obstojijo v duševni konstituciji raznih narodov, imajo za posledico zelo različno pojmovanje zunanjega sveta. Odtod sledi, da mislijo in delujejo na zelo različne načine in da so si glede vseh prašanj v nesoglasju, kakor hitro pridejo v dotiko. Večina vojn, ki jih je polna zgodovina, se je porodila iz teh nesoglasij. Osvajalne vojne, verske vojne in dinastične vojne so bile v resnici vedno plemenske vojne.

Skupina ljudi različnega izvora nikdar ne stvari enega plemena, to je plemena, ki bi imelo skupno dušo, razen tedaj, ko je potom skoz stoletja opetovanih križanj in sličnega življenja v istih okoliščih pridobila skupna čustva, skupne interese in skupne verske nazore.

— V omikanih narodih ni več naravnih plemen, ampak samo umetna, od zgodovinskih pogojev ustvarjena plemena. Okoliščne spremembe delujejo globoko le na nova plemena, to je, na zmesi starih plemen, ki so jim križanja rakrojila pradedne značaje. Samo dedičnost je silna zadosti, da se bori z dedičnostjo. Na plemena, katerim križanja niso mogla uničiti stalnosti značajev, delujejo okoliščne spremembe samo destruktivno. Staro pleme rajši izgine nego da bi se podvrglo preobrazbam, ki jih zahteva prilagoditev novim okoliščinam.

— Pridobitev skupne, trdno ustanovljene duše pomeni za narod višek njegove veličine. Razpad te duše pomeni vedno uro njegove dekadence. Pridruževanje tujih elementov je vedno eno najsigurnejših sredstev tega razpada.

Psihologične vrste so kakor anatomske vrste podvržene časovnim učinkom. Usojeno jim je istotako, da staré in ugasnejo. One potrebujejo vedno mnogo časa za svoj postanek, nasprotno pa morejo nanagloma izginiti. Zadošča poseči globoko v delovanje njihovih organov, da se izvrše v njih obratne preobrazbe, ki jim sledi mnogokrat kot posledica zelo naglo uničenje. Narodi potrebujejo dolga stoletja, da si pridobe določeno duševno konstitucijo in jo izgube včasih v zelo kratkem času. Navkreberpot, ki vodi na visoko stopinjo civilizacije, je vedno zelo dolga, pot, ki jih vodi k dekadenci navzdol, je največkrat zelo strma.

— Značaju ob stran moramo postaviti ideje kot enega izmed glavnih činiteljev razvoja civilizacije. One delujejo le tedaj, ko so se po zelo dolgem razvoju spremenile v čustva in spadajo dosledno k značaju. One se umaknejo tedaj vplivu prevdarka in ne izginejo zelo dolgo. Vsaka civilizacija izvira iz skromnega števila osnovnih, splošno sprejetih idej.

— Med najvažnejše vodilne ideje vsake civilizacije spadajo verske ideje. Iz sprememb verskih nazorov so vznikli večinoma neposredno zgodovinski dogodki. Zgodovina človeštva je bila vedno vzporedna oni njegovih bogov. Ti sinovi naših sanj imajo tako moč, da se ne more menjati niti njihovo ime, ne da bi bil svet takoj prevržen. Rojstvo novih bogov je pomenjalo vedno zarjo nove civilizacije in njihov pogin vedno njen razpad.

KAZALO.

PREDGOVOR PREVODU I.—VII.

U V O D: MODERNE IDEJE O ENAKOSTI IN PSIHOLOGIČNI
ČINITELJI ZGODOVINE 1—5

Postanek in razvoj ideje o enakosti. — Njene posledice.
— Kaj je njena udejstvitev že stala. — Njen sodobni
vpliv na množice. — V tem spisu dotaknjeni problemi.
— Preiskava glavnih činiteljev splošnega razvoja narodov.
— Izvira ta razvoj iz socialnih uredb. — Nimajo li ele-
menti vsake civilizacije, uredbe, umetnosti, verski na-
zori i. t. d. neke vsakemu narodu svojstvene psihologične
podlage? — Slučaji zgodovine in trajni zakoni 1

PSIHOLOGIČNE ZNAČILNE LASTNOSTI PLEMEN 6—38

Plemenska duša.

Kako razvrščajo naravoslovci vrste. — Uporaba njihovih
metod glede človeka. — Nedostatek sedanje razvrstitve
človeških plemen. — Podlaga psihologične razvrstitve. —
Srednji tipi plemen. — Kako jih je potom opazovanja mo-
goče določiti. — Psihologični činitelji, ki določajo srednji
tip kakega plemena. — Vpliv prednikov in neposrednih
roditeljev. — Skupen psihologičen temelj vseh posamez-
nikov enega plemena. — Ogromni vpliv mrtvih generacij
na sedanje generacije. — Matematični razlogi tega vpliva.
— Kako se je razširila kolektivna duša iz rodbine na vas,
mesto in pokrajino. — Ugodnosti in nevarnosti mesta,
kakor ga mi pojmujeemo. — Okolnosti, v kojih je postanek
kolektivne duše nemogoč. — Zgled Italije. — Kako so
odstopila naravna plemena svoje mesto zgodovinskim
plemenom 6

Meje v spremenljivosti plemenskega značaja.

Spremenljivost plemenskega značaja in ne njegova stalnost tvori dozdevno pravilo. — Vzroki te dozdevnosti. — Nespremenljivost osnovnih in spremenljivost drugorednih značilnih lastnosti. — Prispodobitev psiholoških znakov s stalnimi in nestalnimi znaki živalskih pasem. — Okolišče, okolnosti in vzgoja vplivajo samo na postranske psihologične znake. — Možnosti značaja. — Zgledi iz raznih dob. — Možje grozovlade. — Kaj bi bili postali v drugih dobah. — Kako se ohranijo narodni znaki v kljub prekucijam. — Razni zgledi. — Sklep 14

Psihologična hijerarhija plemen.

Psihologična razdelba sloni kakor anatomske razdelbe na konstatiranju majhnega števila nerazločnih in osnovnih znakov. — Psihologična razdelba človeških plemen. — Prvotna plemena. — Nižjevrstna plemena. — Srednja plemena. — Višjevrstna plemena. — Psihologični činitelji, na kojih sloni ta razdelba. — Najvažnejši činitelji. — Značaj. — Moralnost. — Intelektualne lastnosti so po vzgoji spremenljive. — Lastnosti značaja so nerazločne in tvorijo nespremenljivi element vsakega naroda. — Njih zgodovinska vloga. — Zakaj se različna plemena ne morejo razumeti in vplivati eno na drugo. — Razlogi, zakaj si nižjevrsten narod ne more osvojiti višje civilizacije . . . 19

Postopna diferencijacija posameznikov in plemen.

Neenakost raznih posameznikov enega plemena je tem večja, čim višje stoji pleme. — Duševna enakost vseh posameznikov nižjevrstnih plemen. — Ne srednje, ampak najvišje sloje narodov moramo primerjati, da ocenimo razlike, ki ločijo plemena. — Napredki civilizacije delujejo v smeri vedno večje diferencijacije posameznikov in plemen. — Posledice te diferencijacije. — Psihologični razlogi, ki ne pripusté, da postane prevelika. — Razni posamezniki višjevrstnih plemen so zelo diferencirani glede razumnosti in zelo malo glede značaja. — Zakaj hoče dedičnost vedno zopet znižati individualne nadrednosti na srednji plemenski tip. — Anatomska opazovanja, ki potrjujejo postopno psihologično diferenciacijo plemen, posameznikov in spolov. 26

Postanek zgodovinskih plemen.

Kako so nastala zgodovinska plemena. — Pogoji, pod katerimi se morejo združiti različna plemena v eno pleme, — Vpliv obojestranskega števila posameznikov, neenakost njih značajev, okolišča i. t. d. — Učinki križanja. — Razlogi za veliko podrednost mešancev. — Nestalnost novih potom križanja ustvarjenih psihologičnih znakov. — Kako se nazadnje ti znaki utrdijo. — Kritične zgodovinske dobe. — Križanja so eden izmed glavnih činiteljev v postanku novih plemen in obenem mogočen činitelj v razpadu civilizacij. — Važnost ustroja kast. — Vpliv okolišča. — Ona morejo vplivati samo v času postanka novih plemen, ki so jim razkrojila križanja njihove pradedne značilne lastnosti. — Brezvplivnost okolišča na stara plemena. — Razni zgledi. — Večina zgodovinskih plemen Evrope je še v razdobju postanka. — Politične in socialne posledice. — Zakaj bo doba formacije zgodovinskih plemen kmalu končana

33

KAKO SE IZRAŽAJO ZNAČILNE PSIHOLOGIČNE LASTNOSTI PLEMEN V RAZNIH ELEMENTIH NJIH CIVILIZACIJ . 39—74

Razni činitelji civilizacije kot zunanji izraz narodove duše.

Činitelji, iz katerih sestoji kaka civilizacija, so zunanji pojavi duše narodov, ki so jo ustvarili. — Važnost teh različnih činiteljev je v raznih narodih različna. — Umetnosti, slovstvo, uredbe i. t. d. igrajo, kakoršen je pač narod, glavno vlogo. — Zgledi, ki jih nudijo v stari zgodovini Egipčani, Grki in Rimljani. — Razni činitelji kake civilizacije se morejo razvijati neodvisno od občnega napredovanja te civilizacije. — Zgledi, ki jih nudijo umetnosti. — Kaj izražajo one. — Nemožnost, določiti iz poedinega činitelja kake civilizacije njeno višino. — Elementi, ki zajamčijo kakemu narodu nadrednost. — Modroslovno jako neznatni elementi so lahko socialno največjega pomena

39

Kako se spreminjajo uredbe, religije in jeziki.

Višjevrstna kakor tudi nižjevrstna plemena ne morejo spremeniti mahoma elementov svoje civilizacije. — Neskladja v narodih, ki so menjali svoje religije, svoje jezike in umetnosti. — Dalekosežne preobrazitve v buddhizmu, bramanizmu, islamizmu in krščanstvu po raznih plemenih,

ki so se jih oklenila. — Spremembe, ki jih izvrši v uredbah in jezikih pleme, ki si jih osvoji. — Kako zastopajo besede, ki jih smatramo v raznih jezikih za sličnice, zelo različne ideje in mišljenjske načine. — Odtod sledeča nemogućnost, prevesti neke jezike. — Zakaj se vrše v zgodovinskih knjigah dozdevno v civilizaciji takega naroda semtertja globokosežne spremembe. — Meje medsebojnega vpliva raznih civilizacij

49

Kako se preobražajo umetnosti.

Uporaba prej razloženih načel glede proučevanja razvoja umetnosti v vzhodnih narodih. — Egipt. — Verske ideje, iz katerih izvirajo njegove umetnosti. — Kaj so postale njegove umetnosti, prenešene k različnim plemenom Etijopcem, Grkom in Perzijcem. — Prvotna inferiornost grške umetnosti. Dolgotrajnost njenega razvoja. — Sprejem in razvoj grške, egipčanske in asirske umetnosti v Perziji. — Preobrazbe umetnosti so odvisne od plemena in nikakor ne od verskih nazorov. — Primeri, ki nam jih nudijo velike preobrazbe arabske umetnosti po plemenih, ki so se oklenila islamizma. — Uporaba naših načel pri preiskovanju izvorov in razvoja umetnosti v Indiji. — Indija in Grška sta črpali iz istih virov, toda vsled plemenske različnosti sta dospeli do umetnosti, ki nimajo nobene sorodnosti. — Ogromne preobrazbe, ki so se zgodile s stavbarstvom v Indiji po plemenih, ki bivajo v njej in vkljub sličnosti verskih nazorov

60

ZGODOVINA NARODOV KOT POSLEDICA NJIHOVEGA ZNAČAJA

75—95

Kako izvirajo uredbe iz narodove duše.

Zgodovina vsakega naroda izvira vedno iz njegove duševne konstitucije. — Razni primeri. — Kako izvirajo politične inštitucije Francoske iz plemenske duše. — Njih dejanska nespremenljivost pod navidezno spremenljivostjo. — Naše najrazličnejše politične stranke stremé pod različnimi imeni za istimi političnimi cilji. — Njih ideal je vedno centralizacija in uničenje osebne inicijative v prilog države. — Kako je francoska revolucija izvršila samo program stare monarhije. — Protislovje med idealom anglosaškega in idealom latinskega plemena. — Inicijativa državljana namesto inicijative države. — Uredbe narodov izvirajo vedno iz njihovega značaja

75

Uporaba predstojećih načel za primerjalno proučevanje razvoja združenih držav Amerike in špansko-ameriških držav. Angleški značaj. — Kako je nastala ameriška duša. — Okrutnost od življenjskih pogojev povzročene selekcije. Nujni pogin slabših elementov. — Zamorci in Kitajci. — Razlogi za prospevanje Združenih držav in dekadenco špansko-ameriških republik vključ istim političnim institucijam. — Neizogibna anarhija špansko-ameriških republik kot posledica nižjevrstnih plemenskih značajev

80

Kako preobrazi sprememba plemenske duše zgodovinski razvoj narodov.

Vpliv tujih činiteljev spremeni takoj dušo plemena in vsled tega njegovo civilizacijo. — Primer Rimljanov. — Rimske civilizacije niso uničile militarične, ampak mirovne invazije barbarov. — Barbari niso mislili nikdar uničiti cesarstva. — Njihove invazije niso imele osvojitelnega značaja. — Prvi načelniki Frankov so se smatrali vedno za služabnike rimskega cesarstva. — Oni so spoštovali vedno rimsko civilizacijo in so jo mislili le nadaljevati. — Šele od VII. stoletja naprej barbarski gospodarji Galicije niso več smatrali cesarja za svojega gospodarja. — Popolna preobrazba rimske civilizacije ni bila posledica kakšne uničbe, ampak osvojitve stare civilizacije po novem plemenu. — Moderne invazije v Združene države. — Državljske vojne in razpad na neodvisne in nasprotujoče si države, ki jih vojne pripravljajo. — Invazije tujcev v Francijo in njih posledice

89

KAKO SE PREOBRAŽAJO PSIHOLGIČNE LASTNOSTI PLEMEN

96—118

Vloga idej v življenju narodov.

Vodilne ideje vsake civilizacije so vedno zelo maloštevilne. — Njih skrajno dolgotrajni postanek in izgin. — Ideje vplivajo na življenje šele, ko so se spremenile v čustva. — Tedaj tvorijo del značaja. — Vsled počasnosti v razvoju idej imajo civilizacije neko stalnost. — Kako se učvrstijo ideje. — Vpliv razsodka je popolnoma ničeven. — Vpliv prevdarka in ugleda. — Vloga prepričancev in apostolov. — Deformacija, ki se izvrši v idejah, ko zajdejo v množice. — Splošno pripoznana ideja vpliva kmalu na vse elemente civilizacije. — Vsled skupnosti

idej imajo ljudje vsake dobe neko vsoto poprečnih pojmov, ki jih delajo zelo slične v mišljenju in delovanju. — Jarem navade in mnenja. — On se ublažuje le v kritičnih dobah zgodovine, ko so prišle stare ideje ob svoj vpliv in še niso nadomeščene. — Edino v tej kritični dobi se more dopuščati diskusija mnenj. — Dogme se vzdržujejo le pod pogojem, da se ne diskutirajo. — Narodi ne morejo menjati svojih idej in svojih dogem, ne da bi morali menjati obenem civilizacijo

96

Vloga verskih nazorov v razvoju civilizacij.

Prevladajoči vpliv verskih idej. — One so tvorile vedno najvažnejši element v življenju narodov. — Večina zgodovinskih dogodkov, kakor političnih in socialnih naprav, izvira iz verskih idej. — Z novo versko idejo se porodi vedno nova civilizacija. — Sila verskega ideala. — Njegov vpliv na značaj. — On obrne vse zmožnosti proti enemu cilju. — Politična, umetniška in slovstvena zgodovina narodov je hčerka njih verstev. — Najmanjša sprememba v verskih nazorih takega naroda ima za posledico celo vrsto preobrazb v njegovem obstoju. — Razni primeri.

109

Vloga velmož v zgodovini narodov.

Veliki napredki vsake civilizacije so bili izvršeni vedno od male elite višjevrstnih duhov. — Značaj njihove vloge. — Oni osredotočujejo vse težnje enega plemena. — Primeri, ki jih nudijo velike iznajdbe. — Politična vloga velmož. — Oni so vrhovni ideal svojega plemena. — Vpliv velikih halucinirancev. — Veleumi iznajditelji preobrazijo civilizacijo. — Fanatiki in haluciniranci delajo zgodovino

114

RAZPAD ZNAČAJA PLEMEN IN NJIH DEKADENCA . . . 119—129

Kako blede in ugašajo civilizacije.

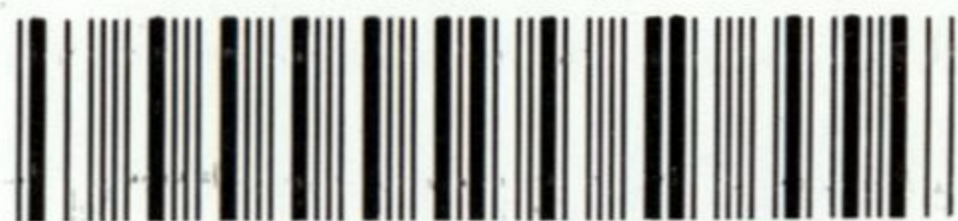
Razkrojitev psiholoških vrst. — Kako se lahko naglo zgubijo dedične dispozicije, ki so zahtevale stoletja za svoj postanek. — Narod potrebuje vedno jako mnogo časa, da se povspne na visoko stopnjo civilizacije, in včasih zelo kratek čas, da pade. — Glavni činitelj narodove dekadence je upad njegovega značaja. — Meha-

nizem razpada civilizacij je bil doslej isti za vse narode.
 — Znaki dekadence, ki se vidijo pri nekaterih latinskih
 narodih. — Razvitek sebičnosti. — Slabljenje inicijative
 in moralnosti. — Sodobna mladina. — Vpliv, ki ga bo
 najbrž imel socializem. — Njegove nevarnosti in njegova
 sila. — Kako bo potisnil civilizacije, ki se mu bodo pod-
 vrgle, nazaj na popolnoma barbarične razvojne oblike.
 — Narodi, v kojih bo mogel zmagati 119

SPLOŠNI ZAKLJUČKI 130—133

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000440927

